

ישכון לבטח עליו" [ישכון לבטח בנימין על סמיכות ידידות השכינה]. וי"א: אף דוד, שנאמר "אף בשרי ישכון לבטח". והשני [שלא מנה את דוד ככלל אלה שלא שלט בהם רימה ותולעה, אין הוא לומדים הפסוק "אף בשרי וכי"ן], אותו [הפסוק מדבר על כך] שהוא מתפלל על [בשרו].

החכמים למדו: ארבעה מתו בעצתו של הנחש¹ [שהשיא לחוה]², ולא היו ראויין למות אלא שגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון בעצתו של נחש], ואלו הן: בנימין בן יעקב, ועמרם אבי משה, וישי אבי דוד, וכלאב בן דוד. וכולם [אין מקור בפסוקים לזה, אלא] קבלה [היא בידינו שלא היה חטא בידם ומתו בעטיו של נחש], חוץ מישי אבי דוד שמפורש בו בפסוק, שנאמר "ראת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב", וכי היא "בת נחש", הרי היא בת ישי, שנאמר "ואחיותיהם [כל בני ישי] צרויה ואביגיל". אלא, בת מי שמת בעטיו של נחש.

הדרן עלך השותפין.

מתני'/. אסור לחפור¹ אדם בור [עגול] סמוך לבורו של חבירו, וכן שיח [בור ארוך וקצר] או מערה [בור מקורה], או אמת המים [פי' יובל מים רוחב אמה] או נברכת כובסין [פי' חופר חפירה מרובעת בעומק אמה או יותר ומי גשמים מתכנסים בה לכבס בגדיהם], אא"כ הרחיק מכותל חבירו שלשה טפחים [מפני שהחפירה הסמוכה לבור מחלשת כותלי הבור ומרפה אותו] וגם סד בסידי [את כותלי חפירתם]. [ונחייבים] לרחיק את הגפת² [פי' פסולת זיתים שנתעצרו בבית הברך] ואת הזבל, ואת המלח ואת

¹ עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה סי"י): לא יחפור אדם בור ולא שיח ולא מערה, ולא יביא אמת המים, ולא יעשה בריכת המים לשרות בו בגדים לכבסם בצד כותלו של חבירו, אלא אם כן הרחיק מהכותל שלשה טפחים ויסוד בסידי לכותל בור זה או מקוה המים זה או כותל האמה מצד חבירו, כדי שלא יבליעו המים ויזיקו כותל חבירו: הגה וי"א דאפילו לא היו המים קבועים שם תמיד, כגון צנור השופכת מים מבית לחוץ, אפילו הכי צריך להרחיקו. ויש חולקין. מיהו במי רגלים לכויל עלמא אסור, כמו שנתבאר סעיף ה'. והוא הדין בור שאין בו מים כלל אסור לחפור סמוך לכותל חבירו, וצריך לתקן לפי עיני אומנין הבקיאין בכך:

ביאור: בור שיח ומערה, בור, עגול. שיח, ארוך וקצר. מערה, מקורה בקירוי (סמ"ע).

ולא יעשה בריכת המים לשרות בה בגדים לכבס, פירוש, חופר חפירה מרובעת בעומק אמה או יותר, ומי גשמים מתכנסים בה לכיבס בגדים (סמ"ע). ויסוד בסידי לכותל הבור - וי"א שדין זה של ויסוד בסידי הוא הן ליד כותל בורו של חבירו והן ליד כותל בניו, וי"א שזה רק בכותל בור, אבל בכותל בניו אין צריך לסוד בסידי אלא הרחקת ג' טפחים (סמ"ע), וי"א שהצד הב' בסמ"ע סובר שאין צורך לסוד בסידי אפילו קרוב לכותל בור של חבירו וכ"ש לכותל בניו (ש"ד), ולפי מ"ש לקמן בסק" דיון שהוא בעיא דלא איפשטא, אם גורסים "או סד בסידי" או "וסד בסידי", ודאי לכתחלה צריך לעשות שניהם הרחקת שלשה וגם לסוד בסידי, אלא בדיעבד אם לא עשה רק אחת מהן אין ב"ד כופין אותו ביותר כיון דסיפקא לקולא, וא"כ בכותל בניו דלא מספקא אלא דודאי או סד בסידי נתן, א"כ אפילו לכתחלה א"צ לעשות רק אחת מהן, והו' כוונת הסמ"ע (קצה"ח), פי' לכתחילה אסור לשפוך מים לתוך הבור כיון דבעיא דלא איזה פשוט היא, כמו בסעיף ג', משא"כ בכותל בניו לפי הצד השני, שהוא מותר אפילו לכתחילה, ופשוט (נתה"מ).

מיהו במי רגלים לכ"ע אסור כו', כבר כתבתי דאפילו במי רגלים אין צריך תרתי, בהרחקת ג' טפחים וגם לסוד בסידי, כי אם כשמתקבצים בגומא, ע"ש בסעיף ה'. ודברי הרמ"א כאן ג"כ אהרחקת ג' טפחים לחוד קאי (סמ"ע).

² עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה סי"ד): היו מימי העליון יורדים על התחתון ומזיקין אותו, אם חין שם מעזיבה, בענין שכששופך מימיו מיד יורדים לתחתון ומזיקים אותו, חייב לסלק היזקו. ואם יש מעזיבה שהמים נבלעים בה ואינם יורדים מיד, אלא לאחר מכאן יורדים ומזיקים, אינו חייב לסלק היזקו: הגה והכל לפי הענין, דאם המים מועטין וכלין לאלתר, אפילו בלא מעזיבה אינו חייב לסלק היזקו. ואם היו מרובים ומזיקים לו תדיר דרך המעזיבה, חייב לסקוק. וכל זה במי תשמיש דבעל עלייה ששופך על העלייה, אבל אם ירדו גשמים על העלייה וירדו למטה, על הניזק לתקן שלא יזק. מרחיקים את הגפת (פירוש פסולת של זיתים) ואת הובל ואת המלח ואת הסיד ואת הטלעים וחול

הלא מכותלו של חבירו שלש טפחים, או סד בסידי: ביאור: מיד יורדין לתחתון כו', דאז הוה גירי דיליה, דה"ל כעומד בשלו ויורה בגיירי דיליה לחבירו העומד ברשות אחרת, דצריך לסלק היזקו. אבל כשאין יורדין מיד, הוה גרמא בניזקין דפטור (סמ"ע).

ואינו יורדין מיד, וקשה, שהרי בסעיף ד' מבואר דאם בוקעין המים אחר שרבו דחייב ראובן לסלק, וכאן מתיב בפסקי והדר נפלי. כאן שאני העליון אי אפשר לו לסלק היזקו, שאי אפשר לו להיות בלא מים, והתחתון בקל יכול לתקן

הסיד, ואת הטלעים [פי' אבנים שיוצא מהם אש] מכותל [לבנים של טיט הבנוי על גבי הקרקע] של חבירו, שלשה טפחים או לסוד בסידי [שכל אלה קשים לחומה שמוציאים הבל]. מרחיקין את הזרעים³ [שהם קשים לכותל] ואת המחרישה [שהוא מרפה את יסודו ואז הכותל יכול] ואת מי רגלים [שממססין את הלבנים שהן של טיט יבש] מן הכותל שלשה טפחים. ומרחיקין את הריחים³ [מן הכותל שהם מניידים את הקרקע בגלגול חבטתו] שלשה מן השכב [פי' הריחים התחתונה], שהן ארבעה מן הרכב [פי' הריחים העליונה, והיא קצרה טפח מן התחתונה]. ואת התנור⁴ [פי' כלי חרס השרוף בכבשן כשאר קדריות ופיו למעלה והבא לקובעו בארץ, עושה בסיס שלא יצטננו שוליו מחמת קרקע, ולפי שהבלו של תנור קשה לכותל מרחיקים אותו], שלשה [מן החלק התחתון של בסיסו] [של התנור הבנוי מטיט ואבנים], שהן ארבעה מן החלק העליון של הבסיס [שהוא קצר מהחלק התחתון טפח]. גמ'.

מעזיבה, דמעזיבה מועטת כשיתקן התחתון שוב לא ירדו המים ויבלעו במעזיבה, אבל במקום שהתחתון אינו יכול לסלק ההיזק בדבר מועט רק

הבוצאה מרובה, אפילו בפסקי והדר נפלי חייב העליון (נתה"מ). הכל לפי הענין, פירוש, דאם הוא מועט אינו יורד תיכף למטה, אלא רגיל להיות נבלע בקרקע המעזיבה, ועל כן אי מקרי שיורד למטה דרך המעזיבה לא נקרא גירא דיליה. ובוה מתורץ מה שהקשה סמ"ע בסק" (ט"ז).

ה"ג וכל זה במי תשמישו דבעל העליה, ומה שכתב אבל אם ירדו גשמים כו' על הניזק לתקן, צ"ע, דלקמן סימן קס"ד כתב הרמ"א בסעיף א' ז"ל, וכל צרכי הגג על בעל העליה לתקן (סמ"ע וש"ד), כל זה מיירי במי גשמים שבאו לשם שלא בפשיעת בעל העליה כגון גשם שטיפף אבל אם הוא פושע שלא תיקן הגג על בעל העליה לתקן (ש"ד ב"ח), עי' דברי בסימן קסד סק" (נתה"מ).

מרחיקין את הגפת, גפת, הוא פסולת של זיתים שנתעצרו בבית הברך, סלעים, אבנים שאש יוצאת מהן. וכל אלו מוציאין הבל וקשין לחומה, חוץ מחול הלח דאדרבה מקר, אלא שלחלוחו מקלקל החומה (סמ"ע).

מכותלו של חבירו - היינו כשכבר הכותל של חבירו הוא בנוי ועומד, הוא דאסור לסמוך אצלו הגפת והאינך, משא"כ כשהקדים המזיק להניזק, ויש חולקים, ועי' לקמן סעיף יט (סמ"ע), במקום ששולט המשמש אצל הכותל צריך להרחיק גם בחול יבש, כי כשיתחמם יוסיף הבל (ט"ז), עי' לקמן סי' דהזיקא דמתנותא ועי' שניהם הרחקה וסד בסידי מטעם סג"ל, חול הלח היא היזק דמתנותא ומי לאמת המים ואם כן למה כלל אותו שא"צ שתיהן (ש"ד ונתה"מ), ואין להקשות, מהא דמי רגלים בלא גומא א"צ לסוד בסידי. דשאני מי רגלים דבלא גומא לא הוויין קוויין וקיימין משא"כ חול (נתה"מ), וי"א שאם הכותל לא בנוי אז אין פרשה של מזיק, ולכן בא' מספיק, אבל אם הכותל בנוי צריך שניהם שמספק אסור להזיק לשני (פ"ת * עבודת הגרשוני).

או סד בסידי, דוקא בזה שייך לומר לסוד בסידי, משא"כ בסעיף שאחר זה גבי זרעים ומחרישה (סמ"ע), עיקר הגירסא "או סד בסידי" (ט"ז).

³ עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה סי"ה): מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת הגומא שמתקבץ בה מי רגלים מן הכותל, שלשה טפחים: הגה ובגומא צריך לסוד גם כן בסידי. ועי' סעיף י"ד. ואפילו בלא גומא אסור לשפוך מי רגלים סמוך לכותל, פחות משלשה טפחים:

ביאור: הזרעים ואת המחרישה, טעם הרחקת הזרעים, משום דמחלידין הקרקע ומעלין עפר תיחוח ומתמוטט יסוד הכותל. וכן הטעם במחרישה, ואפילו בלא זריעה כגון שחורש לאילנות, וזרעים אפילו בלא מחרישה כגון שחפר במרא ואינו מעמיק בעומק המחרישה שהוא ג' טפחים (סמ"ע), שונה מאילן ובור דא"צ להרחיק משום דהוי נזק הבא מאליו, וכאן גבי זרעים דכל אחד ואחד נכחלת הוא והוי כמניח אש בצד הכותל ומזיק. וכיון שהניח כאן דבר המלקה קרקעו, אף על פי שזה זה גורם נמי אסור וכל שממקום הנחתו מזיק אסור כגירי דיליה (קצה"ח, ונתה"מ).

מן הכותל ג' טפחים - נראה פשוט, דגם בזרעים ובמחרישה אפילו בכותל של אבנים צריך להרחיק ג' טפחים, כיון דטעמיהו הוא משום התמוטטות הקרקע, ודומיא דגומא ומי רגלים דאיירי בכותל של אבנים, ומש"ה צריך דוקא גומא, דבלא גומא בהרחקת טפח ממנו סגי, אבל בשל לבנים, אפילו בהשתנה בעלמא בלא גומא בעינן ג' טפחים (סמ"ע).

ה"ג ועיין "לקמן" סעיף ג' דאפילו כו' - ור"ל, אסור לשפוך שופכין של מי רגלים הרבה תוך ג' טפחים לכותל, ודוקא בהשתנה בעלמא אמרינן דאין צריך להרחיק בכותל של אבנים אלא טפח וכמ"ש המחבר בסעיף שאחר זה. מיהו, בשופכין בלא גומא וכל שכן בהשתנה אין צריך ג' כו' לסוד בסידי אפילו בכותל של לבנים, ועי' בהרחקה גירא בכל חד וחד כדיניה (סמ"ע).

[המשנה] החתיל [לדבר] בכור [סמוך לבורו של חבירו] וסיים בכותל⁴ [אלא אם כן הרחיק מכותל], וצריך עיון למה שינה לשונן. אמר אביי, ויש אומרים רב יהודה: [פ]י כן מוכן לשון המשנה [אלא אם כן הרחיק מבורו] היינו מכותל בורו. ושיכתוב [המשנה] "א"כ הרחיק מבורו של חבירו ג' טפחים" [ויודע שכוונתו לכותל, שאם זה מבורו ממש, הרי אם כותל הבור יותר מג' טפחים, והוא רק מרחיק ג' טפחים, הוא סותר את כותל בורו של חבירו]. הרי לומדים מזה, שכותל בור שלשה טפחים. [יש] חילוק [הלכתין] מזה, לענין מקח וממכר, כמו שלמדנו: האומר לחבירו "בור וכותליה אני מוכר לך"⁵, צריך שיהא הכותל שלשה טפחים. למדנו: הבא לסמוך [בורן] בצד המצר [כאשר אין לשכן שלו בור קרוב], אביי אמר: סומך [עד הגבול, אע"פ שאם חבירו יחפור בור, הוא יצטרך לחפור רחוק מהמצר ו' טפחים, ג' טפחים לכותל בורו, ולבור השכן], ורבא אמר: אינו סומך [אלא צריך להרחיק ג' טפחים]. בשדה העשויה [לחפור שם] בורות [כמו שדה תבואה שלא מסתפקת במי

גשמים, אלא צריך להוסיף לו], דברי הכל אינו סומך [שהוא מזיק לחבירו]. כאשר נחלקו, בשדה שאינה עשויה לבורות, אביי אמר סומך, שהרי אינה עשויה לבורות, רבא אמר אינו סומך, שיאמר לו: כמו שאתה שנית דעתך וחרפתך, גם אני ישנה דעתו ויחפור. יש שחפרו: בשדה⁶ שאינה עשויה לבורות, דברי הכל סומך, כאשר נחלקו, בשדה העשויה לבורות, אביי אמר סומך, אפילו לרבנן שאמרו: מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמשה אמה [רואים אם כן שאדם צריך לכנס לתוך שלו כדי שלא יזיק את חבירו ולא אומרים כל א' יעשה יכול לעשות מה שהוא רוצה שכן, זה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו], שם הוא שבזמן שנטע הבור ישנו, אבל כאן בזמן שחפר אין הבור [קיים]. ורבא אמר אינו סומך, ואפילו לר' יוסי [החולקים על הרבנן] שאמר [לענין נטיעת אילן סמוך לבירו]: זה חופר [בור] בתוך שלו וזה נוטע [עץ] בתוך שלו, היינו [דווקא] שם, שבזמן שנטע, אין שרשים שמזיקים לבור [אלא רק יתפשטו לעתיד], אבל כאן יאמר לו: כל חפירה וחפירה שאתה מכה [בקרקע] את מרפה את הקרקע שלי. למדנו במשנה: לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו, הטעם [שזה אסור] שיש בור, הרי [אפשר לדייק, אם] אין בור, סומך [את בורו לכתחילה]. זה מוכן ללשון זה שאמרת: בשדה שאינה עשויה לבורות דברי הכל סומך, המשנה שלנו [מדבר] בשדה שאינה עשויה לבורות. אלא ללשון זה שאמרת: חולקים [אביי ורבא] בשדה שאינה עשויה לבורות, זה מוכן לאביי, אלא לרבא זה קשה.

אמר לך רבא: הרי למדנו עלה, אמר אביי ויש אומרים רב יהודה: שנינו [שכאשר כתוב במשנה שצריכים להרחיק מבורו של חבירו, פירושן] מכותל בורו [היינו שאף הראשון חייב להרחיק כדי עובי כותל שהיא ג' טפחים כמו שאמרנו]. יש שאמרו: ולמדנו עלה, אמר אביי ויש אומרים רב יהודה: שנינו [שכאשר כתוב במשנה שצריכים להרחיק מבורו של חבירו, פירושן] מכותל בורו, זה מוכן ללשון זה שאמרת: בשדה העשויה לבורות דברי הכל אינו סומך, המשנה שלנו [מדבר] בשדה העשויה לבורות. אלא ללשון זה שאמרת: [אביי ורבא] חולקים בשדה העשויה לבורות, זה מוכן לרבא, אלא לאביי קשה [שהוא עצמו מעמיד את המשנה שצריך להרחיק מכותל בורו ועל כרחק לא הזכיר שם כותל אלא ללמדנו ששיעור כותל כדי הרחקה המיצר הוא, אם כן אף הראשון חולק להרחיק]. אמר לך אביי: המשנה שלנו [מדבר] שבא לחפור בור אחת.

בא ושמע: סלע הבא בידיים [קרקע רך שמתכתש בידיים, וכל א' רוצה לחפור בור סמוך למצר שלו], זה חופר בורו מכאן, וזה חופר בורו מכאן, זה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד, וזה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד [רואים אם כן אף הראשון צריך להרחיק, וקשה על אביי]. [מתרץ הגמ', כאשר הקרקע] בא בידיים זה שונה. וזה שאמרת, למה אמרת [ההלכה הוון]. צריכים [ללמד קרקע] הבא בידיים, היית חושב לומר: כיון שבא בידיים צריכים הרחקה יתירה, לכן לומדים [שלא צריך להרחיק יותר]. בא ושמע: מרחיקין את הגפת, ואת הזבל, ואת

⁴ @@@גמ', פתח בבור ומסיים בכותל אמר אביי ואיתימא רב יהודה מכותל בורו שנינו, וליתני א"כ הרחיק מבורו של חבירו ג"ט. ל"ה ג' רש"י, ופרש"י בד"ה וליתני מבורו של חבירו, ואנא ידענא דמכותל בורו קאמר דאי מחלל בורו קאמר אי"ז כונס לתוך שלו כלום ופעמים שהוא סותר אף כותל חבירו אם הוא רחב מ' ע"ל. והיינו דהרחקה דמתני' הינו כניסה לתוך שלו, ואי הרחיק הראשון ג' א"כ אי"ז כונס לתוך שלו כלום ול"ש למיתני א"כ הרחיק ג"ט. אמנם צ"ע ודקדקשו הראשונים דהא משכח"ל דירחיק ויכנס בתוך שלו בשסמך הראשון, וחייב להרחיק ג"ט.

ועי' ברמב"ן דביאר ש' רש"י דהיכא דסמך הראשון אין השני חייב להרחיק ל"א חצי הרחקה, וא"כ אי איירי בשסמך הראשון ועלה תנן דירחיק ג"ט, א"כ שמעינן מינה דשיעור הרחקה בין הבורות הוא ו' טפחים, וא"כ למאי תני מכותל בורו והרחיק הראשון ליתני בשסמך הראשון ויכנס ג"ט, וידעינן מינה דכשהרחיק הראשון ג"ט ירחיק גם השני ג"ט [וע"ש [וברשב"א]]. וצריך לומר לדבריו דמש"כ רש"י דא"כ אי"ז כונס לתוך שלו כוונתו דלכא"ו ח"ל דשיעור הרחקה דבין הבורות הוא ג"ט, ואין עליו חיוב הרחקה ל"א טפח ומחצה בתוך שלו, ומאי דתנן א"כ הרחיק ג"ט מבורו של חבירו איירי בשכנס הראשון טפח ומחצה וחייב איהו להרחיק טפח ומחצה, ובכך הרחיק משל חבירו ג"ט, וע"ז כ' רש"י דא"כ אי"ז כונס בתוך שלו דל"ש למיקרי הרחקה ג"ט ל"א לכניסה בתוך שלו. אמנם צ"ע לפי"ז לישנא דרש"י דאי"ז כונס בתוך שלו כלום, דהא לפי"ז טפח ומחצה כונס הוא בתוך שלו, וצ"ע.

ונראה בביאור שיטת רש"י דס"ל דחייב הרחקה דמתני' אינו משום שלא יזיק את בור חבירו אלא שלא יזיק את כותל בור חבירו, ושיעור הרחקה דו' טפחים בין הבורות היינו דחייב להרחיק ג"ט מכותל חבירו כדי שלא יזיק את הכותל, וכ"ה לישנא דרש"י במתני' מפני שהחפירה הסמוכה לבור מחלשת כותלי הבור ומרפה אותם, וגם אי אמרי' דמחלל בורו תנן ושיעור הרחקה הוא ג"ט טפחים בין הבורות, מ"מ יסוד דינא דמתני' הוא שלא להזיק כותל חבירו, וס"ל לרש"י דלחק ס"ד חיוב הרחקה בבור הוא שלא להזיק בידיים כותל חבירו, ולכן כל חיובא דמתני' הוא להרחיק כדי לא להזיק כותלי בורו של חבירו.

ומעתה נראה דס"ל לרש"י דאי סמך הראשון למיצר ליכא לחייב השני שלא להזיק כותל בורו דראשון דאי סמך הוא בקרקע דל"ה, והוה שכתב רש"י דאי מחלל בורו, והיינו דאיירי בסמך הראשון למיצר, אי"ז כונס בתוך שלו כלום, והיינו דאינו חייב לכנס בתוך שלו כלום, דבכה"ג אין עליו חיוב הרחקה כלל, ומוכח א"כ דמאי דתנן במתני' א"כ הרחיק מבורו של חבירו ג"ט, היינו מכותל חבירו, ובורו היינו בור וכתליו, ודינא דמתני' הוא דירחיק ג"ט מכותל הבור [וצ"ל דזה הוה ידעינן דשיעור כותל בור הוא ג"ט, וכדתנן בבביתא דהאומר לחבירו בור וכותלי' אני מוכר לך צריך שיהא הכותל ג"ט].

והנה בסמך הראשון בהיתר לאביי או ל"ב בשדה שאינה עשויה לבורות לרבא, חייב השני להרחיק וכמבואר בגמ', ודעת התוס' דחייב להרחיק ר"ט, ודעת הרמב"ן [ופירושן כן בדעת רש"י] דחייב להרחיק רק ג"ט. ולכא"ו לדברינו דל"ש לחייב בהרחקה כדי שלא יזיק כותלי חבירו אי כותל חבירו הוא בקרקע דל"ה, א"כ אמאי בסמך הראשון למיצר חייב להרחיק הא ליכא חיוב הרחקה נזיקין ל"א שלא יזיק כותלי חבירו, והכא כותלי חבירו הוא בקרקע, והא זהו שכו' רש"י דא"כ אי"ז כונס לתוך שלו כלום, וביארנו דליכא חיוב הרחקה נזיקין מקרקעו אף שהוא כותל חבירו. אכן נראה דכ"ז הוא למאי דס"ד דשיעור הרחקה הוא ג"ט, ויסודו הוא דחייב שלא להזיק בידיים כותל בורו של חבירו, וזוהו ל"ש לחייבו שלא להזיק קרקעו, אמנם למאי דק"ל דשיעור ההרחקה הוא ו' טפחים, ויסודו הוא דחייב להרחיק ג"ט מכותל בורו של חבירו, א"כ גם בסמך הראשון מ"מ חיוב ההרחקה דרמי עלי' אילו היה הראשון מרחיק לא פקע בזה שסמך וחייב להרחיק ג"ט. עי' המשך דבריו בהערה

⁵ עי' ש"ע (ח"מ סי' ר"ז סי"ה): האומר לחבירו בור וכותליה אני מוכר לך, נותן לו רותב וכותל ג' טפחים:

⁶ עי' ש"ע (ח"מ סי' קנה סי"ח): מי שבא לחפור בור בסוף שדהו סמוך למיצר חבירו, אינו עשה חבירו אינו עשוי לבורות, סומך ואינו יכול למחות בידו. ואם ימלך חבירו לחפור בור בצדו, צריך להרחיק מכותל הבור ששה טפחים, עד שיהיה בין חלל שני הבורות עובי ששה טפחים. ואם היתה שדה חבירו עשויה לבורות, אינו סומך עד שירחיק מהמצר שלשה טפחים, ויחפור, וכשיבא חבירו לחפור ירחיק גם הוא שלשה טפחים בתוך שדהו ויחפור: הגה וכשמרחיק ל"א דצריך ג"כ לסוד בסיד כותל בורו, וכמו שנתבאר סעיף י'. ויש אומרים דבחדא מנייהו סגי:

ביאור: אינו עשוי לבורות כו' - שדה בית השלחין [פי' שמסתפקת במי גשמים] מיקרי עשוי לבורות, ושל בית הבעל [פי' שלא מסתפקת במי גשמים] אינו עשוי לבורות (סמ"ע). ויש אומרים דבחדא מנייהו סגי - ב' דעות אלו ברמ"א הם באמת דעת המחבר לעיל סעיף י' ודעת הרמ"א שם (ט"ז), בגלל שזה ספק שלא נתפשטה, הלכך אם עשה אחד מהם אין כופין לעשות יותר. ונראה דהיינו דוקא אם עשה בדיעבד אבל לכתחילה צריך לעשות שניהם, וכמ"ש המחבר בהגן בעיא דכיבד וריבץ שבסעיף ג' דעלו בתיקו. ואפשר דאפילו כבר עשה בור בהרחקת שלשה אינו רשאי לכתחילה לעשותו בור מים, אבל בדיעבד שנטעה שם בור מים בהרחקת שלשה בלא סיד אין כופין אותו ביותר, ועיין מ"ש בסק"ה? (קצה"ח). שם - היינו דוקא שיהיה ע"פ בין בור לבור כותל של ג' טפחים, שהרי סד בסיד לא מהני אלא היכא דאיכא כותל, והיינו שיסוד כותל הבנין או כותל הבור בסיד, אבל היכא דליכא ג' טפחים בין בור לבור לא מהני סד בסיד, דסיד לא מהני אלא לכותל וכל כותל בור אינו פחות מג'. ואם באו לחפור שניהם בבת אחת ורצו שניהם לסוד בסיד, זה מרחיק טפח ומחצה וכן השני בכדי להיות כותל שלם ואז מהני סד בסיד, אבל בפחות מג' טפחים ודאי לא מהני סד בסיד (קצה"ח).

המלח, ואת הסיד, ואת הסלעים מכותלו של חבירו ג' טפחים או סד בסיד. הטעם [שצריכים להרחיק הוא רק משום] שיש כותל, הרי [במקרה] שאין כותל, סומך [וקשה על אביי]. לא, גם כאשר אין כותל אסור לסמוך. ואלא מה לומדים מזה. לומדים מזה, שאלה מזיקים לכותל.

בא ושמע: מרחיקים את הזרעים, ואת המחרישה, ואת מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים, הטעם [שצריכים להרחיק הוא רק משום] שיש כותל, הרי [במקרה] שאין כותל, סומך [וקשה על אביי]. לא, גם כאשר אין כותל, אסור לסמוך. אלא מה לומדים מזה [שכתבו אותו]. לומדים מזה, שלחות מזיק לכותל.

בא ושמע: ואת הריחים, ג' מן השכב שהן ד' מן הרכב, הטעם [שצריכים להרחיק הוא רק משום] שיש כותל, הרי [במקרה] שאין כותל, סומך [וקשה על אביי]. לא, גם כאשר אין כותל אסור לסמוך. ואלא מה לומדים מזה. לומדים מזה, שנדונד מזיק לכותל.

בא ושמע: ואת התנור, שלשה [טפחים] מן החלק התחתון של בסיסו [של התנור הבנוי מטיט ואבנים], שהן ארבעה מן החלק העליון של הבסיס [שהוא קצר מהחלק התחתון טפח], הטעם [שצריכים להרחיק הוא רק משום] שיש כותל, הרי [במקרה] שאין כותל, סומך [וקשה על אביי]. הרי אם אין כותל, סומך. לא, גם כאשר אין כותל אסור לסמוך. אלא מה לומדים מזה. לומדים מזה, שהבל מזיק לכותל.

בא ושמע: לא יפתח אדם חנות של אופי לחם ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו [פי] עלייה ששם שומרים תבואתו ושמן ויין והעשן מזיק להם], ולא רפת בקר [שהריח מזיק להם], הטעם [שאסור לפתוח הוא רק משום] שיש אוצר, הרי [במקרה] שאין אוצר, מותר לעשות. דיוור [של אדם] שונה [יחנות ורפת בקר הם דירת בני אדם, ולא אוסרים אלא אם כן ההיזק מוכן], וכן מדויק [שדיוור שונה], שכתוב עליו, אם היתה רפת בקר קודמת לאוצר, מותר [אבל כל ההרחקות האחרות שבמשנה זה לא משנה מי קדם].

בא ושמע: לא יטע אדם אילן סמוך לשדה [חבירו], אלא אם כן הרחיק ממנו ד' אמות. ולמדנו על זה: ד' אמות שאמרו [הם רוחב] כדי עבודת הכרם [שהיו חורשים הכרם במחרישה וכן בשעת הבציר בוצרין אותם בעגלות וצריך להן מקום פנוי ארבע אמות שלא יתכנס עגלת מחרישת בקרעה חבירו], והטעם [שצריכים להרחיק הוא רק משום כדי עבודת הכרם [שהוא מזיקו בידים], הרי [במקרה] שאין [צורך] משום כדי עבודת הכרם, [מותר] לסמוך, ואף על גב שיש שרשין שיזיקו. במה מדובר כאן [שאמרו רק משום כדי עבודת הכרם] שאבן [חזק שיעצור את השרשים] מפסיק [בין ב' החצרות, ולכן אין חשש של שרשים].

בא ושמע [שני שכנים שהיה להם כרם סמוך לגבולו, כל שהיה גדר ביניהם [שאין חסרון של הזיק עבודת הכרם], זה סומך לגדר מכאן, וזה סומך לגדר מכאן [והרי לא חוששים לשרשים. והגמ' מתרין] גם כאן [הוא רק משום שיש] [אבל אם הם עמוקים יותר מזה, אסור לן]. ואם [מדובר] שאבן [המשנה]: היו שרשיו יוצאין בתוך של חבירו [בעל השדה יכול] לקצרין אותם [השרשים כל זמן שהם עמוק] שלשה טפחים כדי שלא יעכב המחרישה [אבל אם הם עמוקים יותר מזה, אסור לן]. ואם [מדובר] שאבן מספיק, איך הם הגיעו [השרשים] לשם. כך נאמר: ואם אין אבן [והשכן נטע שלא כהלכה], והיו שרשיו יוצאין לתוך של חבירו, [בעל השדה יכול] לקצרין אותם [השרשים כל זמן שהם עמוק] שלשה טפחים כדי שלא יעכב המחרישה [אבל אם הם עמוקים יותר מזה, אסור לן].

בא ושמע: מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה [כך שיערו שהשרשין נמשכין והולכין ומקלקלין את כותלי הבור], והטעם [שזה אסור] שיש בור, הרי [במקרה] שאין בור, סומך [לכתחילה וקשה לאביי]. לא, גם כאשר אין בור אסור לסמוך, ולומדים מזה, שעד כ"ה אמה הולכים שרשים ומזיקים לבור. אם כן, [איך מובן] הכתוב בסוף: ואם אילן קדם, לא יקוץ, ואם [מדובר] שלא סמך, איך מצאנו אותו. כמו שא"ר פפא: בלוקח [פי] בלוקח שנטע אילן בתוך שדהו ואח"כ מכר חצי שדהו לאיש אחר, ובא הלוקח וחפר בור, אין המוכר צריך לקוץ אילן שנטעו ברשותו, גם כאן [מדובר] בלוקח?

7 @תוספות מסכת בבא בתרא דף יח עמוד א

הכא נמי בלוקח - פ"ה שהאילן ביד מוכר ואין נראה לר"י בר' מרדכי דא"כ הו"ל במוכר אלא נראה לו לפרש שהאילן ביד לוקח ולשני הפירושים אלו אין להקשות מאי איריא שהאילן קדם אפילו קדם בור נמי כגון שאדם אחד עשה הבור ואח"כ נטע האילן ומכר הבור לפ"ה או אילן לפי ר"י ברבי מרדכי לא יקוץ שהרי בהיתר עשאו דבכה"ג אילן קדם קרינא ביה שקדמה נטיעת האילן לערעור בעל הבור דערעור אינו בא אלא ע"י מכירת בור או מכירת האילן אבל לפ"ה שפי' בלוקח שלקח מאדם אחד את האילן וטוענין ללוקח קשה לר"י מאי איריא אילן קדם אפילו קדם בור נמי ועוד כיון דחזיק באילן ג' שנים איירי בדחזקת ג' שנים טוענין ללוקח לוקמה נמי בלא לוקח ובחזקה שיש עמה טענה.

בא ושמע: מרחיקין את המשרה [בור מים ששם שורים פשתן] מן הירק [הראוי לאכילה, כמו כרוב שום וכרישים], ו[גם חייבים להרחיק] את הכרישין מן הבצלין, ואת החרדל מן הדבורים [שהרי הדבורים אוכלים את החרדל, וזה שורף פיהם, והם אוכלות הדבש שלהם]. והטעם [שחייבים להרחיק] שיש ירק, הרי [במקרה] שאין ירק, סומך. לא, גם כאשר אין ירק אסור לסמוך, ולומדים מזה שאלה מזיקים א' את השני. [שואל הגמ'] אם כן, [איך מובן] הכתוב בסוף: רבי יוסי מתיר בחרדל, מפני שיכול לומר לו: עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבורי [שעל המזיק להרחיק עצמו], הרחק דבורך מן חרדלי [שכן גם אתה מזיק], שהם באות ואוכלות את פרחי חרדלי,

חדושי הגר"ח מסכת בבא בתרא דף יח עמוד א

בדין הרחקת נזיקין

בתוס' ד"ה הכא נמי בלוקח, אבל לפירוש ר"ת [עי' רש"י שהגיה דצ"ל ר"ח] שפירש בלוקח שלקח מאדם אחד את האילן וטוענין ללוקח קשה לר"י מאי איריא אילן קדם אפילו קדם בור נמי. והגר"ח ז"ל הוסיף להקשות מהא דלקמן (דף כג ע"א) דנתן ואל לקחו אפילו בית רובע הרי הוא בחזקתו, ואמרינן עלה בגמרא אמר ר"פ ואיתימא ר"ז, זאת אומרת טוענין ללוקח וטוענין ליורש, וחזינן מהכא דבלק אופן טוענין ללוקח ואפילו אם הניזק קדם, ואם כן אפילו בור קדם נמי, ועיין בתוס' לקמן (בע"ב ד"ה וסבר) שכתבו עוד על פירוש רבנו חננאל וז"ל, ובלוקח דהכא אי אפשר לפרשו כפירוש רבנו חננאל דפירש באדם שלקח משרה וטוענין ללוקח דא"כ למה ירחיק המשרה כשיבוא שם ירק, כיון שטוענין לו שהמוכר קנה סמיכה זו.

ואמר הגר"ח ז"ל דהא דפירש ר"ת דלוקח היינו שלקח מאדם אחד את האילן וטוענין ללוקח היינו דאמרינן דמה שקנה הלוקח מהמוכר מסתמא היה ברשות אצל המוכר, אבל על הדברים הנולדים אחר המקח לא שייך לומר דטוענין בשבילו, כי מה יש לטעון בזה עבורו, דהרי כל הטענה היא דמסתמא קנה המוכר דבר זה, אבל אם עדיין לא היה הדבר בשעת המקח לא שייך לומר דקנה המוכר דבר זה מהניזק כיון שעדיין לא היה הדבר כלל. והנה היכא דהאילן קדם לבור, בשלמא על הסמיכה יש לטעון שמסתמא ברשות נסמך, אבל על ההיזק כיון שנולד אחר המקח לא שייך לטעון שקנה המוכר היזק זה כיון דבשעת המקח עדיין לא היה ההיזק, שהרי הבור לא היה אז עדיין, ואדרבה אם הבור קדם וכשלקח האילן כבר היה הבור פשיטא דלא יקוץ, דכשקדם הבור לאילן וכשלקח האילן כבר היה הבור אפשר לטעון עבורו דהמוכר קנה את ההיזק, אבל אם האילן קדם לבור, כיון שההיזק נולד אחר המקח ל"ש לומר שקנה את ההיזק, ואמאי נטעון בשבילו, אם לא היה הדין דהיכא דאילן קדם דסמך ברשות לא יקוץ היה שפיר צריך לקוץ שהרי מה שמזיקו לא שייך לומר כלל שטוענין, ודין זה באה המשנה לחדש לנו בשבילו, דאם האילן קדם לא יקוץ, אבל בלוקח אילן אחר שעמד הבור פשיטא דלא יקוץ שהרי טוענין בשבילו שהמוכר קנה זכות העמדת האילן אף על ההיזק שמזיק לבור, ודין זה אין צריך התנא להשמיענו, ולהכי כתב רק הדין דאם האילן קדם לבור לא יקוץ.

ולפי"ז יתישב שפיר הא דלקמן (בדף כג ע"א) דאם לקחו אפילו בית רובע הרי הוא בחזקתו דטוענין ללוקח, והיינו דהתם שפיר טוענין בשבילו שהרי בשעה שקנה השוכן כבר היה סביבו שדות אחרות וטוענין עבורו דמסתמא קנה המוכר זכות העמדת השוכן על אף ההיזק שעושה להם, שהרי על כל הדברים דנולדו קודם שקנה טוענין בשבילו, אבל גבי אילן קדם לא שייך לומר דטוענין עבורו שקנה את הזכות להעמדת האילן על אף ההיזק, שהרי בשעת המקח עדיין לא היה ההיזק ואי לאו דנתן דלא יקוץ היה צריך לקוץ, וזה באה המשנה להשמיענו דאם קדם האילן לא יקוץ, אבל כשהבור קדם להאילן פשיטא שלא יקוץ כיון שטוענין ללוקח דמסתמא קנה המוכר את זכות העמדת האילן אף על ההיזק.

ובזה מותרץ קושית התוס' בע"ב דהקשו דאם כן למה ירחיק את המשרה כשיבוא שם ירק הרי טוענין בשבילו שהמוכר קנה סמיכה זו. ולפי מה שפירשנו נחא, דלא שייך לומר דקנה רק על הסמיכה שזה הוי קודם שנעשה המקח אבל על ההיזק שעושה אחר לקיחתו לא שייך לומר שהמוכר קנה זכות זה, ולהכי צריך להרחיק את המשרה כשיבוא שם ירק כיון דההיזק של הירק נולד אחר המקח, ובשעת המקח לא היה עדיין ירק כלל, ולא שייך לומר שקנה המוכר את זכות ההיזק, וירק אינו כאילן דהיכא דסמך ברשות לא יקוץ, אלא דאם מזיק לאחרים צריך לקוץ אף על פי שסמך ברשות, ולכן צריך להרחיק את המשרה מן הירק. [א"ה, עי' לעיל בהעתקת הגר"א אות ב].

(ס"ה ז"א ש תמיד")

ואם לא [שהוא] סמך [המזיק למיצר חבירו, אפילו אין שם דבר הניזוק, אסור, ואם כן], איך מצאנו [ציוור כ]זה [שיש שני מזיקים, הרי הראשון הסמך מזיק למיצר חבירו, השכן יכול לעכב עליו]. אמר רב פפא: בלוקח [כנ"ל עמוד א' שא' עשה משרה או זרע חרדל בשדהו, ואחר כך מכר חציו לאחר, ואז הלוקח זרע שם ירק או העמיד דבורים]. אם [מדובר] בלוקח, מהו טעמם של החכמים [שמחייבים אותו להרחיק, הרי עשה ברשות]. ועוד, מהו טעמו של רבי יוסי [שלא חלק אלא בחרדל משום ששניהם מזיקים, הוא היה צריך לחלוק] אפילו משרה וירק גם כן⁶⁸.

© @חידושי הגר"ח מסכת בבא בתרא דף יח עמוד ב
בסוגיא דחרדל

בביאור דברי הגאון בסוגיא דחרדל שהשיג עליו הר"ף (דף י"ג ע"א מדפי הר"ף) במה שפסק ממודה ר"י במשרה וירק שהיו גירי דיליה, ובחרדל פסק דלא כוותיה משום דלא פליגי ר"י ורבנן אלא בטעמא ולא בדינא, והא בגמ' מוכח איפכא דקאמר לדבריהם דרבנן קאמר להו לדידי משרה וירק נמי.

והנה לכאורה יש להקשות מנלן דמודה ר"י בגירי דיליה והא גם באילן הדוי גירי דיליה השרשים הולכים ומזיקים לבורו של חבירו ושרשים שלו מזיקים המה ומ"מ סבר דעל הניזוק להרחיק את עצמו, וכן יש להסתפק בטעמא דרבנן אי חולקים על ר"י בעיקר הדין וס"ל דעל המזיק להרחיק את עצמו, או דס"ל דאף דלא הוי גירי דיליה אסור להעמיד דבר בחצירו, שע"ז ימנע את חבירו מהשתמש בחצר שלו. ויש להוכיח מהא דלאחר ס"ז אמה הא אין השרשים שלו ואמאי צריך להרחיק עד כ"ה אמה, אלא טעמא דרבנן משום העמדה, וממילא היכא דאין אסור העמדה אפשר דגם רבנן סברי דעל הניזוק להרחיק את עצמו, ור"י ע"כ ל"ל טעמא דאיסור העמדה היכא דלא הוי גירי דיליה, וגם אית ליה בגירי דיליה דעל הניזוק להרחיק את עצמו מדלא הצריך להרחיק ס"ז אמה, ומש"ה פריך הגמ' אי בלוקח מ"ט דרבנן כיון דהעמיד בהיתר וממילא דאין צריך אח"כ להרחיק מטעם מזיק, דאפשר דסברי דעל הניזוק להרחיק את עצמו, ומשני רבינא דסברי רבנן דעל המזיק להרחיק את עצמו, ואנן דפסקינן כר"י דעל הניזוק להרחיק את עצמו גם בגירי דיליה א"כ גם במשרה וירק אף לדעת הגאון הדוי גירי דיליה כיון דהעמיד בהיתר דאייירי בלוקח א"צ אח"כ להרחיק כיון דעל הניזוק להרחיק את עצמו ואמאי פסק דצריך להרחיק אח"כ כיון דפסק כר"י.

והנה אי נימא דר"י בגירי דיליה הוי מזיק ממש ומ"מ אין צריך להרחיק דס"ל דעל הניזוק להרחיק, א"כ היכא דבעת שמכר לו ושייר דבר המזיק ומכר דבר הניזוק וכיון דמוכר בעין יפה מוכר אין להמוכר טענה על הלוקח שירחיק, וממילא כיון דהוא מזיק על המוכר להרחיק את עצמו, אבל היכא דלא הוי גירי דיליה אינו מזיק לו כלל וא"כ במשרה וירק דהוי ג"כ גירי דיליה לרבנן צריך להרחיק משום דעל המזיק להרחיק את עצמו ולר"י ג"כ צריך להרחיק מטעם מזיק, ונמצא דלדינא שניהם שווים במשרה וירק, ולא פליגי אלא בטעמא.

אלא דקשה מאי קאמרה הגמ' דר"י לדבריהם דרבנן קאמר להו הר"ל להגמ' לתרץ דלא פליגי ר"י באמת אמשרה וירק משום טעמא דמוכר בעין יפה מוכר, ונראה דהכא בשניהם מזיקים יש נפ"מ בין ר"י ורבנן אי הוי הטעם משום דמוכר בעין יפה מוכר או דהוי הטעם משום דעל המזיק להרחיק את עצמו, דלר"י באמת על הניזוק להרחיק את עצמו ורק משום דבעין יפה מוכר להניזוק א"כ אף היכא דהלוקח הוי מזיק ג"כ אין להמוכר עליו טענה שירחיק את עצמו מדין מזיק דלר"י על הניזוק להרחיק את עצמו ומדין ניזוק אין עליו טענה כיון דבעין יפה מוכר, א"כ צריך המוכר להרחיק כל ההרחקה, אבל לרבנן היכא דשניהם מזיקים יש להמוכר על הלוקח טענה שירחיק את עצמו מדין מזיק וע"ז לא שייך בעין יפה מוכר כיון דהוא מזיק וצריך כ"א להרחיק חצי הרחקה או דלא ירחיקו כלל, וזה דמשי הש"ס לדידי אפילו משרה וירק נמי לא בעי הרחקה מדין מזיק רק משום דמוכר בעין יפה הוא מוכר, ומש"ה אף ששניהם מזיקים כמו חרדל ג"כ שייך הטעם משום דמוכר בעין יפה הוא מוכר ועל המוכר להרחיק את עצמו, אבל לדידכו דאית לכו הטעם דעל המזיק להרחיק את עצמו א"כ היכא ששניהם מזיקים למה ירחיק המוכר כל ההרחקה, ונמצא דשפיר פסק הגאון במשרה וירק גם לר"י אף דהוי גירי דיליה כיון דאייירי במוכר ולוקח על המוכר להרחיק את עצמו מטעם דמוכר בעין יפה הוא מוכר, אבל בחרדל פסק כרבנן רק בזה דלא הוי שניהם מזיקים כדקאמר הגמ' ורבנן אי בנינתא וכו' וג"כ בעל החרדל צריך להרחיק את עצמו מטעם דמוכר בעין יפה מוכר. [א"ה, עי' לעיל בהערת הגרא"ז אות ג].

חדושי ר' מאיר שמחה מסכת בבא בתרא דף יח עמוד ב

סוגיא דחרדל. תוס' ד"ה וא לא סמיך, אף על גב דגבי אילן כשסמך כו' ע"ש היטב. הרמב"ן בחידושו הביא עוד בא"א. ובמה שכתבו ולא דמי לבור כתב הרמב"ן ב' טעמים, חדא דגבי בור מהני חצי הרחקה ובחרדל לא מהני, ועוד הדתם כשחפר נעשה ההיזק ולא עכשיו, אבל בחרדל עכשיו מזיק כל שעה.

והנה תירוצו הראשון תלוי בפלוגתא הפוסקים אם צריך השני להרחיק ששה טפחים, והרמב"ן גופיה הביא הפלוגתא לעיל, וכיון שהתוס' פסקו בשם ר"י במפורש הרחקה ששה טפחים שוב לא שייך תירוץ הרמב"ן. והתירוץ הב' ג"כ הרמב"ן לטעמיה לעיל דמתנתא לא שייך גבי בור יע"ש בדבריו, ולכך כל ההיזק

אמר רבינא, חכמים סוברים: על המזיק להרחיק את עצמו [אע"פ שעשה בתחילה ברשות]. משמע שר' יוסי סובר: על הניזוק להרחיק את עצמו. אם [מוטל] על הניזוק [להרחיק את עצמו], אפי' משרה וירק גם כן [דינו כן].

אלא, באמת גם ר' יוסי סובר על המזיק [להרחיק את עצמו], וכך אמר רבי יוסי לרבנן: זה מובן משרה וירק, שזה [פ"י המשרה] מזיק [את הירק], וזה [פ"י הירק] לא מזיק את זה [פ"י המשרה], אלא חרדל ודבורים, שנהם מזיקים א' את השני. ורבנן [סוברים] דבורים לא מזיקים לחרדל, אם [מדובר שהדבורה יזיק ל]גרעין הזרע [של החרדל], לא מצאנו [שדבורה מזיק את הזרעים]. ואם [מדובר שהדבור מזיק] לעלים, [הרי] הם חוזרים וגודלים.

[וכן] ר' יוסי סובר על המזיק להרחיק את עצמו. והרי למדנו במשנה, רבי יוסי אומר: אף על פי שהבור קודמת לאילן, לא יקוץ, שזה חופר בתוך שלו, וזה נוטע בתוך שלו. אלא, באמת ר' יוסי סובר על הניזוק [להרחיק את עצמו, ומה שכתב לעני דבורים וחרדל, היינו] לדברי חכמים אמר להם: לדידי על הניזוק להרחיק את עצמו⁶⁹ [ואין ספק שהוא יכול לקרב החרדל לדבורים וכן להיפך], ואפי' משרה וירק לא צריך להרחיק, אלא לדבריהם שאמרתם על המזיק [להרחיק את עצמו], זה מובן משרה וירק, שזה מזיק לזה וזה לא מזיק לזה, אלא חרדל ודבורים, שניהם מזיקים א' את השני. ורבנן [יענו לר' יוסי] דבורים לא מזיקים לחרדל, אם [מדברים על] גרעין הזרע,

בשעת חפירה, לא כן התוספות ז"ל לטעמיהו בשם ר"י ריש פרקין דמתנתא שייך בבור וההיזק הולך בכל שעה כמו בחרדל, ולכך לא מצאו מקום ליישב בא"א.

ולפי הך סברה דרמב"ן יש לומר דהא דפירשו דלוקח בהיתר לא מהני רק גבי אילן. היינו בדבר שההיזק הולך עכשיו משא"כ בבור שההיזק כבר נעשה ובשעה שהיזק היה בהיתר שוב מכר שדה תלושה ללוקח. ובזה תסתלק תלונת הקצורה"ח (סימן קנ"ה) דאמאי בשדה שאינה עשויה לבורות דסומך לרבא, לשיטת הפוסקים דלא בעי הרחקה רק חצי, יחא צריך הראשון להרחיק כיון שמזיק וטעמא דבהיתר לא מהני יע"ש, ולפ"ז ניחא דהכא בהיתר מהני שההיזק לא נעשה רק בשעת חפירה ומאי דעבד עבד, והיזק השני עכשיו שחופר בורו ולכך צריך להרחיק, ולפ"ז גם בזה פלוגתתם אם צריך להרחיק כל ההרחקה וז"פ בס"ד.

עי' המשך בהערה .

ע' ש"ע (ח"מ סי' קנ"ה ס"א): מי שבא לעשות משרה (פ"י חפירת מים ש משריין בה הפשתן) של פשתן בצד ירק של חבירו, שהרי מי המשרה נבלעים בארץ והולכים ומפסידים את הירק, או שנטע כרישין קרוב לבלצלים של חבירו, שהם מפייגים טעמם, או שנטע חרדל בצד כוורת דבורים, שהרי הדבורים אוכלים העלים ומפסידים הדבש, כל אלו וכיוצא בהם אינו צריך להרחיק בכדי שלא יזיק. ומ"מ צריך שירחיק משרה מהירק, וכרישין מהבלצלים, וחרדל מהדבורים ג' טפחים או יותר מעט, כדי שלא יהיה היזק בידיהם. (והוא הדין בכל כיוצא בזה, שאין ההיזק בשעת מעשה אלא בא אחר כך, על הניזוק להרחיק עצמו):

ביאור: מי שבא לעשות משרה כו' - שאין המזיק צריך להרחיק עצמו אלא כשמזיק מיד ואם אחר כך יבא נזק הניזק יחוש לעצמו וא"כ אם יש לראובן סולם שבו הוא עולה לעלייתו, ויש תל עפר אצל הסולם ולולא התל לא היה מקום לעבור דרך שם המשאות בעבור הסולם ה"ל, ואפילו אם נלקח העפר, נשאר הסולם על מקומו (ש"ך * רש"ם). קדימה של מזיק לא מהני אלא משום שנוקטים שעשה כך בתחילה בהיתר, ולא מהני בהיתר אלא באילן. וברפת בקר קודמת לאוצר דמהני, נמי לאו טעמא משום בהיתר אלא משום קדימת המזיק צריך הניזוק להרחיק את עצמו, שאין לנו לאסור דירתו. ושדה שאינה עשויה לבורות דק"ל לעיל (סעיף י"ח) סומך, וכשבא השני אח"כ על השני להרחיק כל הרחקה, טעמא, דתרווייהו מזיקי אהדדי על השני להרחיק כל ההרחקה היכא דהראשון עמד בהיתר כמו שכתבו גבי חרדל ודבורים, וטעמא דשדה שאינו עשוי לבורות החופר בה הוי בהיתר גמור, וכיון דתרווייהו מזיקי צריך השני להרחיק כל הרחקה ותו לא צריך הראשון להרחיק (קצה"ח).

אוכלין העלין ומפסידין הדבש - פירוש, מכח חריפות העלין שנכנסו בפי הדבורים, אוכלין הדבש המתוק כדי להפיק החריפות מפיהן, נמצא דבעל החרדל נקרא מזיק. אבל איפכא לא, משום הדבורים אינן מזיקין לחרדל עצמו שהוא גדל בתוך קליפה קשה, וגם העלין אחר שנשכו בהן פעם אחת תו אינן אוכלין מהן (סמ"ע).

וכרישין מהבלצלים כו' - ויש חולקין ע"ז, דאין צריך להרחיק ג' טפחים כי אם במשרה מהירק, שמשרה הוא חפירת בור עם מים ולא גרע מבור דעלמא ה"ל (סעיף י'), ולא בכרישין מהבלצלים ולא בחרדל מהדבורין. והטעם, משום דאין הניזק במ' לידי היזק מיד כשעשה אותם אלא לאחר זמן, ועל הניזוק להרחיק את עצמו (סמ"ע וקצה"ח).

לא מצאנו [שדכוריים מזיקים לגרעין הזרע], ואם בעלים [של החרדל, הרי הם] חוזרים וגודלים.

ולא נברכת הכובסין וכו'. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח: לא למדנו [שמשפיק להרחיק ג' טפחים] אלא מן המחמצין¹⁰ [בור ששורין בו את הבגדים יום או יומים בצואת כלבים עד שמחמיצין ומסריחין], אבל מן הנדיין [בור כביסה שבו כובסין ומשפשפין בה מתוך שהמים נתזין למרחוק צריך להרחיק], ד' אמות¹¹. וכן למדנו: נברכת הכובסין, ד' אמות, ו[הקשן] הרי למדנו: ג' טפחים. אלא לא [קשה] ולמדנו למסקנה כדבר רב נחמן. ויש ששאלו סתירה, למדנו במשנה: נברכת הכובסין [צריך להרחיק] ג' טפחים [מרשות חבירו]. ו[קשה] הרי למדנו: ארבע אמות. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח, אין קושי [וסתירה]: כאן [שלמדנו] שצריכים להרחיק ג' טפחים היינו להרחיק מן המחמצין, וכאן [שכתוב שצריכים להרחיק ד' אמות מדובר] מן הנדיין. רב חייא בנו של רב אביא למד את זה בפירושו: [אסור לשנות בור כביסה בחצרון] אלא אם כן הרחיק משפת מחמצין או לכותל [של חבירו] ג' טפחים.

וסד בסיד. שאלו: למדנו במשנה "וסד בסיד" [שצריכים להרחיק הגפת וכדומה וגם לצבוע הכותל בסיד], או דילמא למדנו במשנה "או סד בסיד" [פי' או להרחיק או צבוע הכותל בסיד. מתוך הגמ' זה פשוט שלמדנו במשנה "וסד בסיד", שאם תחשוב שלמדנו במשנה "או סד בסיד", אם כן [למה חילקה המשנה לשתי בבות, א' חפירת בור וא' העמדת גפת] שיכתבו אותם ביחד¹² [הבור וכו' וכן הגפת, שהרי דין שניהם שווה. אלא בהכרח, שבתחילת המשנה, לענין בור וכדומה, צריך גם הרחקה וגם לסוד בסיד, ובסוף צריך או הרחקה או לסוד בסיד, ולכן חילקה אותם המשנה לשתי בבות. שואל הגמ' אולי [חלקו את הבבות] משום שהיו שונה זה מזה, בתחילה [מדובר] בהיזק של לחות, ובסוף בהיזק של הבל.

בא ושמע [מה שלמדנו לעיל יז ע"ב], רבי יהודה אומר: סלע הבא בידיים [קרקע רך שמתכתש בידיים, וכל א' רוצה לחפור בור סמוך למצר שלו], זה חופר בורו מכאן, וזה חופר בורו מכאן, זה מרחיק ג' טפחים וסד בסיד, וזה מרחיק ג' טפחים וסד בסיד. הטעם [שצריך גם להרחיק וגם לסוד] ש"בא בידיים", הרי [אם הקרקע] לא "בא בידיים", לא [צריכים להרחיק וגם לסוד. מתוך הגמ', לא, אין לדייק כך אלא] אף על גב של "בא בידיים" גם כן [חייבים] לסוד בסיד, וצריכים לכתוב "בא בידיים", שהייתי חושב לומר, כיון ש"בא בידיים" צריכים הרחק יתר, ולכן לומדים [שלא צריכים יותר].

¹⁰ עיי' ש"ע (ח"מ סי' קנה ס"ז): הוב"ד לעיל הערה 1.

¹¹ עיי' ש"ע (ח"מ סי' קנה ס"א): אבן שהכובס מכה בגדים עד שיתלבנו, צריך להרחיק אותה ד' אמות מכותל חבירו, שבעת שהכובס מכה עליה המים ניתזים ומזיקים לכותל:

@@@ חתם סופר מסכת בבא בתרא דף יט עמוד א

לערבינהו וליתנינה פירש"י דהתם או סד בסיד תנן משמע דגרס במיצעתא או סד להד' ולפ"ז צ"ל דש"ס מספקא להו בגירס' דרישא אי גרס' וסד או גרס' או סד כב"פ אלמנה ניזונת. אבל אי הוה ידע דגרס' וסד לא הוה מספקא לי' בודאי דתרווי' בעי. ולפ"ז י"ל הגי' ודקארי לי' מאי קארי לי' עתו"ס ד"ה בא בידיים וכו' ולגירסא שלפנינו צ"ל דסוג' אזלא לרבא דלאביי לא פשוט מידי מבריתא דאיכא למימר דמשום דבא בידיים תרווי' בעי הרחקה וכד"ד לעיל י"ז ע"ב ובתו' ד"ה הכי גרס וכו' טעמא דבא בידיים ופרקי לרבא וכו' ע"ש וא"כ הכא קאי לרבא. ויש לעיין לרבא דמשני לקמן סלעים משום דמשתכי ולפיר"ח שבתו' אין הטעם משום הבל אלא שמעלה חלודה וא"כ הרי עריב ותני הזיקא דהבלי עם הזיקא דמשתכי וה"ל לעירובו הזיקא דמתונא אי ס"ד או סד תנן ואיפשטא הבעי' וצ"ל שמעתי אליבא דאביי לקמן ושינוי דרבא אה"נ דאיפשטא דוסד תנן וכהרמב"ם:

לפי שאין דרכו של ב"א להטמין בסלעי'. ומקו' דחול לא משני מידי מכאן ראי' לסברת לח"מ גבי זבל. דלק"מ ממאי דתנן בשבת ולא בהיזיקא דכותל משום דאע"ג דמוסיף הבל קצת ואסור להטמין מ"מ אינו הבלא ל"כ שיפסיד הכותל. ורבא דמשני גם חול משום דידע בריתא דר' אושיע דתני חול ש"מ דמזיק כותל כמ"ש לח"מ ע"ש:

דמשתכי לפיר"ח דמעלה הקרקע חלודה ועפר תחוח ה"ל למיתני בבבא דזרעיי ומחרישה וכו' בשיטה מקובצת דתני לי' עם גפת וסלעי' שהם דברי' המטלטלי' משא"כ זרע' ומחרישה דקביע בקרקע. וצ"ל לפ"ז מי רגלים היינו גומא של מי רגלי' ולא שופכ' בעלמא עיי' רמב"ם וטור סי' קכ"ה:

במתונא פירש"י דר' אושיע' מתני לחול בבבא דנברכת כובס' וא"כ בעי ג"ט וגם סד בסיד. וכבר כתבתי לעיל דבתוספתא שלפנינו מיתני בבבא דגפת ומלח ולא בעי אלא חדא ע"ש מילתא בטעמא בעז"ה:

מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסלעים וכו'. למדנו במשנה שם [במסכת שבת]: במה טומנין ובמה אין טומנין¹³ [בשבת]. אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח, ולא בסיד ולא בחול, בין לחין בין יבשין [שכל אלה מוסיפים הבל, זה גזירה שמה יטמון בגחל]. מה שונה כאן שכתב "סלעים" ולא כתב "חול", ומה שונה שם שכתוב "חול" ולא כתוב "סלעים". אמר רב יוסף: לפי שאין דרכן של בני אדם להטמין בסלעים.

אמר אביי [לרב יוסף]: וכי דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר או לשונות [פי' צמר צבוע שסרוקו ועשו אותו כלשון] של ארגמן [ועכ"ז זה מוזכר במשנה ולכן קשה תירוצו של רב יוסף]. שלמדנו: טומנין בגיזי צמר, ובציפי [גיזי צמר שסרוקו ונפצוהו] צמר¹⁴, ובלשונות של ארגמן ובמוכין [פי' מה שנשחק מבגדי צמר ישנים, כאשר סרוקים אותם במסרק], ואין מטלטלין אותן [שהם מוקצה למלאכת בגדים, והם מוקצה מחמת חסרון כיס]. אלא אמר אביי: "גיזי עליו ריעו" [פי' יש משל שדבר האמור במקום אחד יכול לגלות על מקום אחר הדומה לו]. למדו כאן סלעים וכן [ההלכה לענין] חול, ולמדו שם חול, ואותו [ההלכה לענין] סלעים.

אמר רבא [לאביי]: אם "גיזי עליו ריעו", שיכתבו כולם [פי' כל אלה דברים מוסיפים הבל] ב[משנה] אחת [או בשבת או בבא בתרא], ויכתבו [רק] א' [במקום] אחר [ואז היינו יודעים] וכן לענין השני. אלא אמר רבא: שם [בשבת] הטעם שלא כותב סלעים, משום ששבורים [וי"א מחלידים] את הקדירה. כאן הטעם שלא כותב חול, משום [שחול] מחמם החם [הנתון בה], ומקרר את הקר [ולכן לא מוזק לכותל].

[מקשה הגמ'] והרי רבי אושיעא לימד [לענין הרחקות נזיקין] חול. שם [מדובר בהזיק של דבר] לח. [אם כן, שה]תנא שלנו גם יכתוב [חול] ויעמדהו ללח. [מתוך הגמ', זה לא נצרך] שהרי למדנו אמת המים. ושאל הגמ', הרי זה לא תירצין [וכי לא כותב "אמת המים" ונגם] כתוב בור הכובסין [אע"פ ששניהם מזיקים של לחות]. אלה צריכים [לכתוב את שניהם], שאם היינו לומדים אמת המים, משום שהוא קבוע, אבל בור הכובסין שלא קבוע, אולי לא [חייבים להרחיק], ואם היינו לומדים [רק] בור הכובסין, משום שעומדים [במקום א' ולחותם קשה יותר משל מים חיים], אבל אמת המים, [אולי] לא [צריכים להרחיק ממנו, ולכן רואים] שצריכים [את שניהם].

מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה וכו'. [למה צריכים לכתוב חיוב הרחקה על] זרעים, שתלמד אותו [לחיוב הרחקה] ממחרישה [שהרי חורשים לפני שזורעים. צריכים את הזרעים במקרה זרעו בלא חרישה אלא] במפולת יד [פי' שחופר ביעה ולא מעמיק כעומק של מחרישה]. [ועוד שואל הגמ', למה צריכים לכתוב חיוב הרחקה על] מחרישה, ושתלמד [שחייבים להרחיק] משום זרעים [שהרי לא חורשים ללא זרעים. מתוך הגמ', צריכים לכתוב מחרישה לענין] חורש לאילנות [שיש שם אילנות מימים רבים ובא לחרוש תחתיהם להשביחן].

[ועוד מקשה הגמ', למה צריכים לכתוב מחרישה, הרי] אפשר ללמוד [שחייבים להרחיק] משום מים [שצריך להשקותן תמיד, וכיון דאי אפשר לזרעים בלא מים, למה המשנה צריך ללמד זרעים ומחרישה. ה]תנא [של המשנה זה] מדבר במערב [פי' ארץ ישראל], שנאמר "למטר השמים תשתה מים" [שסומכים על גשם ולא צריכים בור מים]. לומר, שזרעים

¹³ עיי' ש"ע (א"ח סי' רנז ס"א): אלו הם דברים המוסיפים הבל: פסולת של זיתים או של שומשמן וזבל ומלח וסיד וחול, בין לחים בין יבשים, ותבן וזגין ומוכין ועשבים בזמן ששלשתן לחין. ואלו דברים שאינם מוסיפים הבל: כסות ופירות וכנפי יונה (או שאר נוצות מהר"א בהגהות) ונעורת של פשתן ונסורת של חרשין (פי' הקש הדק הנופל מן העץ כשמגררים אותו במגירה): גהה - י"א דמות להטמין בסלעים, אע"פ שמוסיפין הבל, דמלתא דלא שכוחא לא גזרו ביה רבנן:

¹⁴ עיי' ש"ע (א"ח סי' רנט ס"א): מוכין, (פי' דבר רך קרוי מוכין כגון: צמר גפן ותלישי צמר רך של בהמה וגרירת בגדים בליים), שטמן בהם דרך מקרה, אסור לטלטלן אלא מנער הכיסוי והן נופלות. וכגון שמקצתן מגולה, שאין זה טלטול אלא מצדו. ואם יחדן לכן, מותר לטלטלן. אבל אם טמן בגיזי צמר, אפילו לא יחדן לכן, מותר לטלטלן. וה"מ סתם גיזין שאין עומדין לסחורה, אבל אם נתנם לאוצר לסחורה, צריכין יחוד ואם טמן בהם בלא יחוד, מנער הכיסוי והן נופלות דהיינו: לומר שנוטל כיסוי הקדירה שיש תורת כלי עליה, ואע"פ שהם עליה לא איכפת לן, דלא נעשית בסיס להן:

והרי רבה בר בר חנה אמר [מכתב] פסוק [אם כן איך לומדים את הפסוק אחרת]. שם נאמר כך: אפילו דבר שדרכו להשתין בקיר, הוא לא ישאר [מבית אחאב], ומה הוא [דבר שדרכו להשתין בקיר]. כלב.
 אמר ר' טובי בר קיסנא אמר שמואל: עוגיה דקה אינו ממעט בחלון¹⁸ [פי' כאשר יש שתי בתים שמחוברים ויש מת בא' מהם, השני אינו ממוא באהל אם לא שיש חור של טפח על טפח המחברם. ואם יש חלון בין שני חדרים, ולפני שמת המת, שמו עוגיה דקה שם למעט גודל החלון, שלא יכנס טומאה, זה לא שינה את מידות החלון למנוע טומאה, כיון שהוא ראוי לאכילה לא מבטלו שם שיהיה כמחיצה. מקשה הגמ' מה קרה [ששמואל הזכיר] עוגיה דקה. אפי' עוגיה עבה גם כן [אינו ממעט שיעור חלון]. מתרץ הגמ' זה נאמר [בצורה של] "איין שאלה". שאין שאלה בעוגיה עבה שראוי לו [לאכלו] ולא יבטלו שם, אבל עוגיה דקה שנמאס [מתוך שהוא דק ולחלוח הכותל מרטבו], אולי נאמר שהוא מבטלו [ואז הוא ממעט בשיעור חלון], לכן לומדים [שלא, אלא כל סוג עוגיה לא ממעט שיעור חלון].

[מקשה הגמ', למה צריכים להגיע לזה שהוא לא מבטלו שם, ולכן אינו מחיצה נגד טומאת אוהל] שתאמר שהוא [פי' העוגיה] דבר שמקבל טומאה, וכל דבר שמקבל טומאה, אינו חוצץ בפני הטומאה. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בעוגיה] שגילש במי פירות [ולא מים, והרי מי פירות אינם מכשירים, ואין אוכל מקבל טומאה בלא הכשר משקה הקרוי משקה כגון מים ויין וחלב]⁸, והכשר פי' ששמו משקה עליו לכוונה].

שאלו שאלה מברייחא: קופה מלאה תבין¹⁹, וחבית מלאה תאנים יבשים [שלא הוכשרו לקבל טומאה] המונחים בחלון, רואים, כל שאילו ינטלו [הקופה או החבית] ויכולין התבן או התאנים לעמוד בפני עצמן, חוצצים, ואם לאו, אין חוצצין [שכן הקופה והחבית מקבלים טומאה, ולכן אין חוצצים]. מקשה הגמ', איך הם חוצצים, והרי תבן ראוי לבהמה ונבסתא אינו מבטלו שם, שכל דבר שראוי לקחתם משם לאחר זמן אין ממעט בחלון, ולמה הוא חוצץ. מתרץ הגמ', שכאן מדובר בתבן [רקוב. עוד מקשה הגמ', למה הוא יחצוץ הרי הוא לא יבטלו שם, שכן הוא] ראוי לטיט. [מתרץ הגמ', שנכון אם היה תבן רקוב, לא היינו אומרים שהם מבטלו שם, אבל כאן מדובר בתבן] שיש בו קוצים [ולכן לא עושים ממנו טיט, שהיו רומסים הטיט ברגליהם. עוד מקשה הגמ', הרי הוא] ראוי להסקה [ולמה שנאמר שהוא מבטלו שם. מתרץ הגמ', כאן מדובר בתבן] רטוב [שאין ראוי להסקה, ולכן מבטלו. עוד מקשה הגמ', הרי אפילו תבן רטוב] ראוי להסקה גדול. [מתרץ הגמ'] הסק גדול לא מצוי.

[עוד מקשה הגמ', איך אפשר לומר שהוא מבטל] תאנים יבשים [בחלון], הרי הם ראויים לו [לאכלם]. אמר שמואל: [כאן מדובר בתאנים] שהתליעו. וכן רבה בר אבהו לימד: [כאן מדובר בתאנים] שהתליעו. איך מדובר חבית זו, אם פיו לחוץ [פי' לצד הבית שאין המת בתוכו],

מוציאים שרשים לצדדים [עד ג' טפחים ומחלידין מתחת לכותל ומקלקלים יסודו, ולכן צריכים להרחיק ממנה]. והרי למדנו במשנה: המבריק [פי' השוטל⁷] גפן [אחד] בארץ¹⁵, אם אין על גבה עפר שלשה טפחים, אסור לזרוע זרע למעלה ממנה¹⁶ [שמה ינקו יחד, ויש איסור כלאים]. ולמדנו על זה: אבל מותר לזרוע את הצדדין מכאן ומכאן [ואין צורך להרחיק ג' טפחים, רואים אם כן, ששרשים רק יורדים ולא הולכים לצדדים, אם כן קשה למה צריך להרחיק]. אמר רבי חגא בשם רבי יוסי: מפני שמחלידין את הקרקע [במקום הגפן] ומעלין עפר תיחוח [במקום הכותל, וזה מתמוטט יסוד הכותל].

ואת מי רגלים מן הכותל, ג' טפחים וכו'. אמר רבה בר בר חנה: מותר לאדם להשתין מים בצד כותלו של חברו, שנאמר "ההכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזבו בישראל" [ואם הכתוב מזכירו, משמע שזה דרכו של בני אדם]. והרי למדנו במשנה: [חייבים להרחיק] את מי רגלים מן הכותל, שלשה טפחים. שם [פי' במשנה מדובר] בשופכין [פי' עביט מלא, ולא שאדם פרטי משתין צרכיו].

בא ושמע: לא ישתין אדם מים בצד כותלו של חברו¹⁷, אלא אם כן הרחיק ממנו ג' טפחים, במה מדובר, בכותל לבנים [של טיט שנתיבשו בחמה והם נימוקים מחמת המים], אבל בכותל אבנים, [רק צריכים להרחיק] בכדי שלא יזיק, וכמה [מרחק הוא זה]. טפח [מפני שמטטש את הקרקע סמוך ליסוד הכותל]. [וכותל הבנוי] על אבן [ולא קרקע, שאין חשש טיטוטש קרקע], מותר [להשתין עליו בקירוב], וזה פורח את דברי רבה בר בר חנה. וזה פירכה.

¹⁵ שאין איסור ערבוב כלאים, כל זמן שאין כרם, שהיא ה' גפנים, אבל כן יש איסור לינק יחד.

¹⁶ רמב"ם (כלאים פ"ו ה"ז): המבריק את הגפן בארץ אפילו הבריכה בתוך הדלעת שיבשה ונעשת כסילון או בתוך סילון של חרש אם היה העפר על גבה שלשה טפחים או יותר הרי זה מותר לזרוע על גבה, ואם היה על גבה פחות מזה אסור לזרוע על גבה ומותר לזרוע בצדה.

דוך אמונה: המבריק את הגפן בארץ. שכפפה והכניסה כולה לתוך האדמה ואין ראשה נראית לא במקום שהכניס ולא במקום אחר:

בתוך הדלעת שיבשם. שאחר שמתייבש הזרע שבתוכה נעשית חלולה כמו צנור ואפשר להטמין בה:

שיבשה. שאם אינה יבשה אף על פי שתלשה מהקרקע יש בו איסור משום הרכבת אילן בירק שנותן הזמורה תוך הדלעת ומתחברת ואף על פי שהיא עמוקה ג"ט אסור להרכיב בה כנ"ל פ"א סק"ז אבל אם יבשה אין בה לחלוותית ואין כאן הרכבה:

או בתוך סילון של חרש. שהשרשין עוברין דרך כלי חרס אבל אם היתה של מתכת כגון אבר א"צ עפר על גבה ג"ט שאין השרשים עוברין ואם היתה של עץ דינה כשל חרס ויש חולקין:

מותר לזרוע על גבה. ואין כאן חשש לא משום כלאי הכרם ולא משום הרכבה:

אסור לזרוע. דהוי כלאי הכרם כיון שהירק מסכך על גבי הגפן כמש"כ רבנו ב"ח ה"א ואם מפסיק עפר ג"ט שוב אין זה נקרא מסכך ודעת הגר"א דמסכך אין בזה איסור כיון שמבוסה בעפר רק משום שהשרשים נוגעין בגפן דדרך שרשים שגדלים עד עומק ג"ט ולכן הוי כלאי הכרם ודעת הרבה ראשונים שהאיסור משום הרכבה דכיון שהשרשים נכנסין לתוך הגפן הוי הרכבה מיהו דוקא בגפן שהיא רכה נכנסין השרשים אבל בשאר אילנות אין השרשים נכנסין לתוכן ומותר וכ"ש שמותר לנטוע אילן בצד הגפן אף שהשרשים מתרכבים בגפן וכ"ש שמותר לנטוע אילן אצל אילן וכן מותר לזרוע כל מיני זרעים אצל אילנות ואין בו משום כלאים רק בגפן וע"ל פ"א סק"ז:

על גבה. ומקדש ואפי' להסוברים דהאיסור משום הרכבה מ"מ מקדש דכיון דשב לאיסור הרכבה שב ג"כ לאיסור כה"כ ויש להסתפק אם נאסר מיד בהשרשה או דוקא כשיגיעו השרשים של הזרע תוך הזמורה או שצריך שיוסיפו מאתים:

ומותר לזרוע בצדה. אפי' בסמוך ממש ואין לחוש משום כלאי הכרם ולא משום הרכבה דהשרשים אין הולכין לצדדין אלא כנגדן וכתב ביראים דזה דוקא בחצה דלא ינקא אלא כנגדה אבל שאר זרעים צריך להרחיק גם מהצדדין ולא נראה כן מצימתת הפוסקים שלא הזכירו חטה רק זרעים:

¹⁷ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנה ס"ו): לא ישתין אדם בצד כותל חברו, אם הוא של לבנים, אלא אם כן הרחיק ממנו שלש טפחים. ואם היה כותל אבנים, די בהרחקת טפח. ואם היו האבנים צחיח סלע, משתין בצדו בלא הרחקה:

ביאור: צחיח סלע - פי' הכותל של אבנים בנוי על גבי סלע, וגם בשאר הרחקות א"צ להרחיק אם בנוי הכותל על גבי הסלע (ט"ז).

בלא הרחקה - משמע דוקא משתין בצידו קאמר, אבל בגומא של מי רגלים בצידו אפילו כה"ג אסור. אבל ה"א אפילו בגומא אין צריך הרחקה בצחיח סלע, וכן עיקר (סמ"ע).

¹⁸ ע"י רמב"ם (טומאת מת פט"ו ה"א): חלון תשיש שסתמה כולה או סתמה עד שנשאר בה פחות מטפח אם בדבר החוצץ בפני הטומאה סתם ה"ו חוצץ והוא שיהיה דבר שאין דעתו לפנותו, לפיכך אם סתם החלון או מיעטו באוכלין שאינן מוכשרין אינן חוצצין שאע"פ שאין מקבלין טומאה והרי הן טהורין דעתו לפנותן, היו סרוחין הרי אלו חוצצין, וכן תבן סרוח חוצץ ושיאנו סרוח אינו חוצץ מפני שדעתו לפנותו, תבואה שגדלה וסתמה את החלון או מיעטתה אינה חוצצת לפי שדעתו לפנותה שמה תפסיד הכותל, היה עיקרה רחוק מן הכותל ונטה ראשו וסתם הרי זו חוצצת וכן כל כיוצא בזה. [ראב"ד] או סתמה עד שנשאר בה פחות מטפח. א"א פחות מטפח לכזית מן המת אבל למת שלם או ליותר מכזית דיו אם מיעטו לפחות מארבעה.

¹⁹ ע"י רמב"ם (טומאת מת פט"ו ה"ב): חבית שהיא מלאה גרוגרות סרוחין שאינן מוכשרין ולא ראויין לאכילה ומונחת בחלון ופי החבית כלפי הטומאה שהרי החבית טמאה וכן קופה שהיא מלאה תבן סרוח שאינו ראוי לא למאכל בהמה ולא לטיט ולא להסקה ומונחת בחלון אם יכולין הגרוגרות והתבן לעמוד בפני עצמן כשינטל הכלי שהן בו הרי אלו חוצצין ואם לאו אינן חוצצין, עשבים המרים שאינן ראויין לבהמה, ומטלניות שאין בהן ג' על ג' שהיו מטונפים וקשים כדי שלא יהיו ראויין אפילו לקנח הדם מן השריטה, והאבר והבשר המדולדלים בבהמה טמאה והוא שתהיה כחושה שאינה ראויה להמכר לעכו"ם וקשורה כדי שלא תברח, והעוף טמא ששיכן בחלון והוא שיהיה משרט שהרי אינו ראוי אפילו לתינוק לשחק בו, ועכו"ם כפות שהוא מאסורי המלך שאין אחר יכול להתירו, וכן שמונה ביום השבת שהרי אסור לטלטלו, והמלח המעורב בקוצים שאינו ראוי לא לאכילה ולא לעבדה והוא שיהיה מונח על החרש כדי שלא יזיק את הכותל כל אלו ממעטין בחלון שהרי אינן מקבלין טומאה ואין דעתו לפנותן מפני שאינן ראויין למלאכה, וכן ס"ת שבלה והיה מונח בחלון אם גמר שתהיה שם גניזתו ה"ז ממעט בחלון, אבל השלג והברד והכפור והגליד והמים אינן ממעטין בחלון שהרי הן ראויין ומקבלין טומאה. [ראב"ד] מפני שאינם ראויים למלאכה. א"א דוקא למעט בחלון אבל אם סתמו לגמרי אף על פי שדעתו לפנותו סותם דוק ותשכח.

שהיא עצמו תחצוץ²⁰, שהרי כלי חרש אינו מטמא מגבו. אלא [צריך לומר שהציור מדובר] שפיו [של החבית פונה] לפנים [לביית שהמת בתוכן]²¹. ואם תרצה לומר: באמת [מדובר בציור] שפיו לחוץ, ובמה מדובר כאן, חבית של מרתח [שמממא מגבו].

שאלו שאלה מברייאת [על שמואל שאמר, שאם יש דבר שהוא עתיד לקחתם משם, הוא אינו ממעט בחלוץ]: עשבין שנתלשו והניחם בחלוץ, או שגדלו מאליהם בחלוץ, וכן הדין] מבר שאין בה [שיעור רוחב] שלש [אצבעות] על שלש [אצבעות], ולכן אינם מקבלים טומאה, וכן אבר או בשר המדולדלין [שתלושין ומעורין במקצת] בבהמה ובחיה ועוף ששכן בחלוץ [פי' הבעל חי עומדת אצל החלוץ והאבר מונח על החלוץ, הרי מאחר והם בעצם תלושים מהבעל חי דינם כאוכל, ואינם מקבלים טומאה ללא הכשר], וכן עובד כוכבים [שאינו מקבל טומאה] שישב בחלוץ, וכן תינוק [בן שמנה] וחדשים שהוא כאבן, לא חי ולא מת] המונח בחלוץ, ומלח [שאינו מקבל טומאה, שכן אינו אוכל בפני עצמו], וכלי חרס [שגבו לצד אהל הטומאה], וספר תורה, כולם ממעטין בחלוץ. אבל השלג, והברד, והגלד [מים שמונה על הרצפה שנקפאו], והכפור [מי נהר שנפקה], והמים, כולן אין ממעטין בחלוץ [הואיל ונמסים מאליהם אין

²⁰ @חדושי ר' נחום מסכת בבא בתרא דף כ עמוד א

לז) תורה היא גופא תיחון, ונראה לר"ת ולר"י דכלי חרס לא בעי ביטול אלא שפיר חוצץ אף על פי דלא מבטל לוי, והא דקתני לקמן דכלי חרס ממעט בחלוץ ופרקי כלי חרס הא חזי לוי' התם מיירי בממעט חלוץ מכשיעור אבל אינו סותרם כל החלוץ להכי בעי ביטול, אבל היכא דסותרם כל החלוץ כי הכא דקתני חוצצין דמשמע דסותרם לגמרי וכו', התם ודאי לא בעי ביטול בכלי חרס, ועוד אמר הר"ר שמואל דכלי עץ שאינו מק"ט נמי לא בעי ביטול וכו'. ועי' מהרש"א דהוכיח מדברי התוס' דבאוכלין אפי' בסותרם כולו בעינין ביטול, וכו' בתוס' שבת מ"ד ב' ד"ה ואין, ומבאר תוס' שם דרק כלי לא בעי ביטול אמנם דבר שאינו כלי כמו תבן וגורגורת בעי ביטול. ומדיוק תוס' דידן מבואר דינא דתוס' הוא דין מטוים בכלי חרס ולרבינו שמואל גם בכלי עץ, ויבואר ד"ל בסמוך.

וכבר נודעו חכמי הגר"ח דבממט בחלוץ אכתי יש מקום לטומאה לעבור, דאי רק שם פתח עליו יכולה הטומאה לעבור אף בלא שיעור טפח על טפח לכן בכה"ג בעינין דיבטלו מתורת חלוץ דטומאה עוברת רק בחלוץ ולא בנקב, ולזה בעינין דיבטל הרקיק, ועוד ביאר הגר"ח דדין ממעט בחלוץ אינו משום שאינו חלוץ אלא דינא פתוח, וגזי"כ דטומאה עוברת רק כשפתוח לצורך תשמיש, משא"כ בסתמו כולו אין מקום לטומאה לעבור. [וכדברי הגר"ח כמעט מפורש ברבינו יונה בסוגיין דמפרש דבסגירת כל הפתח ופקיקת כל החלוץ אין דרך לטומאה ליכנס, ויעוי' ברשב"א]. ואם נפרש דברי התוס' כפשוטו דהיכא דסותרם כולו אין הטומאה יכולה לעבור צ"ע א"כ מ"ש אוכלים מכלים ואמאי באוכלים אף דסתמו כולו עוברת הטומאה, וצ"ב.

ונראה בביאור דברי התוס' דהיכא דלא סתמו כולו אינו חציצה בפני הטומאה דהא יש מקום לטומאה לעבור, והא דמהני בממעט החלוץ ע"י ביטול הוא משום דע"י המחיצה שנתבטל בחלוץ נתמעט החלוץ, משא"כ בסתמו כולו לא נתמעט החלוץ ורק דאיכא מחיצה על החלוץ, ומחיצה על כולו מונעת הטומאה מלעבור. וביתר ביאור נראה דחלוקים הם ביסודם, דהיכא דנתמעט החלוץ אינו דין מחיצה בפני הטומאה שמונעת הטומאה לעבור אלא דכשיש מחיצה בחלוץ אין טומאה עוברת בחלוץ כזה, משא"כ בלא נתמעט החלוץ התם הוא מדין חציצה שמונעת הטומאה מלעבור, וזוה בעינין סתמו כולו. ולדוגמא בחלוץ שיש בו דלת וכשסוגרים אותה אין הטומאה עוברת בכה"ג ודאי דלא בטל מיני' שם חלוץ כשהוא סגור, ורק דמ"מ יש עליו מחיצה שמונעת הטומאה מלעבור, וזהו דינא דמתני' פ"ו מ"ג בקוברי המת שהגיפו את הדלת, וכו' בסתמו כולו, אבל בסתם מקצת התם בעינין דלא יהא חלוץ, וכשאינו חלוץ אין טומאה עוברת מבית לבית. 63

ע"ף המשך בהערה .

²¹ עי' רמב"ם (טומאת מת פט"ו ה"ו): הוב"ד לעיל הערה 19

@מעשה רקח הלכות טומאת מת פרק טו הלכה ב

[ב] ומטליות שאין בהם שלש על שלש שהיו מטונפים וקשין. דברי רבינו אינם מכוונים לדברי הגמרא שהרי בפרק לא יחפור דף כ' הקשה מטליות חזי לקריעה דלבושא ומתוך בסמיכתא פריך חזי לאומנא בריסקא אי בריסקא שאין ג' על ג' שאין בה ד' על ד' מביעי ליה כעין ריסקא ע"כ ופ"י רש"י ריסקא שהוא מסרט ע"כ ומעתה מביה למה רבינו שהיו מטונפין וקשין דאי מפרש בריסקא דר"ל מטונפין א"א דאל"כ מאי פריך ד' מביעי ליה דלא מציינו חילוק זה במטנפין וצ"ל דס"ל דכי מתרץ כעין ריסקא הכוונה היא דהם מטונפין דאל"כ הוה בעי ד' והכרח זה הביאו לרבינו לפרש כן דהרי לא מציינו חילוק כעין ריסקא אך מאי דנקט קשין ולא נקט עבים הוא מגומגום:

והעוף טמא ששכן בחלוץ. בגמרא שם אוקמוה בקשור ואפשר דרבינו לא חש לבארו מפני שכבר ביארו בדין בהמה טמאה דסמך ליה אף דלעיל פ"ג הל' ג' כתב עוף ששכן סתם ועיין מה שכתבתי שם:

ממעטים וכן מים שבכלי הואיל ואם ניטל הכלי אין עומדים בפני עצמן אין ממעטין בחלוץ].

[ומקשה הגמ' והרי עשבין ראויים לבהמתו [ולכן אינו מבטלו, ואין הוא ממעט בחלוץ. מתרץ הגמ', שכאן מדובר]. באפרזתא [סוג עשב שהוא הורג בהמות].

[ומה שכתוב בברייאתא שגם עשבים] או שעלו מאליהן [ממעטים בחלוץ, וקשה הרי] כיון שהם מזיקים לכותל הוא יקח אותם [ולא מבטלם שם, ולמה הם ממעטים בחלוץ]. אמר רבה: [כאן מדובר] בכותל חורבה [שלא איכפת לו שהכותל ניזק]. רב פפא אמר: אפילו בכותל יישוב, [כאן מדובר בעשבים, ששרשיהם] באים חוץ לשלשה [טפחים קרוב] לחלוץ [וראשיהם עולים לתוך החלוץ].

[עוד מקשה הגמ', איך] בד [בטל שם, והרי] הוא ראוי לעשות טלאי לבגדיו. [מתרץ הגמ', שכאן מדובר בבד] עבה [שאינו ראוי לטלאי. ומקשה הגמ', הרי הוא] ראוי לאומן [פי' מקיז דם, לקנח את פי המכה. מתרץ הגמ', כאן מדובר בבד] ריסקא [שמסרט]. אם [מדובר בבד] בריסקא, [איך כתוב שצריכים] שאין בהן [שיעור] שלש על שלש, היו צריכים לכתוב "שאיין בהן ארבעה על ארבעה" [שהוא שיעור כלי לשק. מתרץ הגמ', כאן מדובר בבגד] כמו ריסקא [ואינו שק ממש].

[מה שכתוב בברייאתא] והאבר והבשר המדולדלין בבהמה ובחיה [ממעטים בחלוץ, ומקשה הגמ', איך הם ממעטים, הרי הבעלי חיים] יקומו יברחו. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בבעל חי] קשור. [עוד מקשה הגמ', הריאין דעתו להשאירו שם, שהרי הוא] ישחוט אותו. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בבעל חי] טמאה. [עוד מקשה, הרי הוא] ימכרו לגוי [ולמה שהוא] יבטלו שם. ומתרץ הגמ', כאן מדובר בבעל חי] כחושה. [עוד מקשה הגמ', הרי הוא] יחתוך אותו, ויזיק אותו לכלבים. כיון שיש צער בעלי חיים [אם הוא יחתוך אותו] הוא לא יעשהו.

ועוף ששכן בחלוץ [איך הוא מבטל החלוץ, הרי הוא], יפרח וילך. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בעוף] קשור. [עוד מקשה הגמ', למה שהוא] יבטלו, הרי הוא] ישחוט אותו. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בעוף] טמא. הרי הוא] ימכרו לגוי. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בעוף] קלניתא [שהוא עוף חלש מאד, ואינו ראוי לאדם. עוד מקשה הגמ', הרי הוא] יתנהו לילד [לשחק איתו. מתרץ הגמ', כאן מדובר בצפור] שמסרט. [מקשה הגמ' הרי עוף] קלניתא לא מסרטת. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בעוף] כעין קלניתא. ועובר כוכבים שישב בחלוץ [ממעט בחלוץ, וקשה, הוא לא בטל שם, שהרי הוא] יקום וילך. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בעבד] בכפות. [מקשה הגמ' הרי] יבא חבירו ישחררו. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בגוי] מצורע [שאף א' לא יתקרב אליו. ומקשה הגמ', הרי] יבא מצורע חבירו וישחררו. אלא [כאן מדובר] בחבושי מלכות [שאף א' לא ישחררו].

ובן שמנה המונח בחלוץ [ממעט בחלוץ, וקשה הרי] יבא יבא ויקח אותו. [מתרץ הגמ' כאן מדובר] בשבת, שלמדנו: בן שמנה הרי הוא כאבן²², אסור לטלטלו בשבת, אבל אמו שוחה עליו ומניקתו מפני הסכנה [פי' מפני סכנת האם שלא יזיק לה ריבוי החלב שבדדיה]²³.

מלח [ממעט בחלוץ, ומקשה הגמ', איך, הרי הוא] ראוי לו. [מתרץ הגמ', כאן מדובר במלח] מר [ולא ראוי לאכילה. מקשה הגמ', הרי הוא] ראוי [לעיבוד] עורות. [מתרץ הגמ' שכאן מדובר במלח] שיש בה קוצים [ולא יעבד בו עורות שמא יסרטו ידו. עכ"ז מקשה הגמ', הרי] כיון [שהמלח] מזיק לכותל הוא יקח אותו [משם]. מתרץ הגמ', כאן מדובר שהמלח] עומדת על חרס. [מקשה הגמ', שה] חרס עצמו יחצוץ.

²² עי' ש"ע (א"ח סי' של ס"ח): נולד לח', או ספק בן ז' או בן ח', שלא גמרו שערו וצפרניו, אסור לטלטלו וכו'.

משנה ברורה: או ספק וכו' - והאחרונים הסכימו דדוקא כשידוע שהוא בן ח"ת כגון שבעל ופירש אבל מספק מטלטלין כל תינוק:

@קובץ שעורים בבא בתרא אות סח

(סח) [דף כ ע"א] בן שמונה אמו שוחה עליו ומניקתו מפני הסכנה והיינו מפני סכנת האם, אבל הרמ"ה הביא פירוש מפני סכנת הולד משום חיי שעה, ותימה דמבואר בגמ' שבת קל"ו דהחובל בנש שמונה הוא כמחתיך בשר בעלמא, ולא כחובל בטרפה חייב - פסחים ע"ג - ואינו חיי שעה יש כאן, ובעיקר הך דינא דבן שמונה אינו מק"ט, פירש"י דאינו לא חי ולא מת, ומצינו כעין זה במפרסכת אליבא דחזקיה (חולין קכ"א) דאין בה איסור אבמה"ח דאינה חשובה כחיה, ומ"מ אין בה טומאת נבילה דאינה כמתה, ובתוס' פירשו דלא מקרי אדם, והרמ"ה כתב חי הוא וסופו למות, ואינו מק"ט כיון דלא בא מעולם לכלל בן קימא, וקשה דא"כ בנולד טריפה מן הבטן נמי נימא הכי, וע"כ צ"ל, דטריפה מיקרי חי וכן שמונה אין חיותו חיות, ואכתי לא תירץ הרמ"ה קושיתו ממ"ג אם אינו חי ה"ה כמת וליטמא טומאת מת.

האש את התקרה. ואם] והיה מעמידו בעלייה, צריך שיהא תחתיו מעזיבה [טיח קרקע] שלשה טפחים [שלא תבער תקרה תחתונה של עלייה]. ובכירה [פי' תנור קטן, ואם רוצים להחזיק אותו בעליה, מספיק שיהיה טיח קרקע מתחתיו] טפח. ונאחרי שהוא עשה כל ההרחקות [אלה] אם הדיק, משלם מה שהזיק [ועכ"ז טפחים]. אמר אביי: כאשר למדנו השיעורים הללו שמא ידליק בתייהם ואין לו מה לשלם. ר' שמעון אומר: לא אמרו כל השיעורין האלו, אלא שאם הזיק, פטור מלשלם. לא יפתח אדם חנות¹² של אופה לחם או של צבעין תחת אוצרו של חבירו, ו[כך] לא רפת בקר, באמת [אם היה האוצר של] יין, התיירו [לפתוח חנות של אופה לחם, וצבעים, שאין העשן מזיק ליין], אבל לא רפת בקר.

גמ'. והרי למדנו [שבעלייה צריכים הרחק של טיט עפר] בתנור, ארבעים טפחים, ובכירה, שלשה טפחים. אמר אביי: כאשר למדנו אותו [הברייתא מדובר בכירה ותנור של] אופי לחם [שהם מסיקים אותם תמיד], שהתנור שלנו כמו הכירה של אופן לחם.

לא יפתח חנות וכו'. למדנו: אם הרפת קדמה לאוצר, מותר. אביי שא¹³: [אם הדייר הגגן] כיבד וריבץ [פי' שזילף שם מים להשכיב החול שבעליה לצורך אוצר] [להכניס להיות מוכן ל]אוצר, מה דינו. [וכן אם הוא] ריבה בחלונות [שיכנס יותר אויר שלא ירקב התבואה], מה דינו [האם אלה נחשבים כאלו שקדם האוצר, ולא הספיק להכניס לו תבואה עד שפתח זה חנות תחתיו האם זה נחשב שקדם לאוצר או הכנה לאוצר חשיב כאילו האוצר קדם]. אכסדרה תחת האוצר, מה דינו. בנה עלייה על גבי ביתו [ורגילין היו לבנות שם לאוצר מהו אם תאמר שריבה בחלונות אינו הקדמה אם בנה בנין עבור אוצר, ועוד לא הכניס תבואה, עד שהשני עשה חנות לאפות בו לחם], מה דינו. תיקו. רב הונא בנו של רב יהושע שאל: מה [דינם באוצר של] תמרים ורמונים [האם זה התחלת אוצר או דילמא אין אוצר אלא בתבואה ויין ושמן]. תיקו.

באמת, ביין התיירו וכו'. למדנו: ביין התיירו¹⁴ מפני שמשיבחו, ולא רפת בקר מפני שמסריחו. אמר רב יוסף: הרי [היין] שלנו, אפילו עשן של נר מזיק לו. א"ר ששת: ו[אוצר של] שחת של תבואה [דינו] דומה לכמו רפת בקר [מחמת שהוא לח ומתחמם ומעלה סרחון].

מתני'. [שכן שרוצה לפתוח] חנות בחצר¹⁵, יכול [השכן] למחות בידו ולומר לו: איני יכול לישן מקול הנכנסין ומקול היוצאין, אבל עושה כלים [בתוך ביתו], ויוצא ומוכר בתוך השוק, ואינו יכול למחות בידו ולומר לו: איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הריחים ולא מקול התינוקות.

גמ'. מה שונה התחלת המשנה [שכתוב יכול לומר איני יכול לישן מקול הנכנסין והיוצאין], ומה שונה סוף המשנה [שכתוב איני יכול לומר לו איני יכול לישן מקול התינוקות]. אמר אביי: סוף המשנה בא [ללמד לענין] חצר אחרת. א"ל רבא: אם כן, שיכתוב: חצר אחרת, מותר. אלא אמר רבא:

[מתרץ הגמ', כאן מדובר בחרס] שאין בה שיעור [לחצוץ בטומאה, וכאילו לא נמצא], כמו שלמדנו במשנה: [כמה צריך לטלטל ב]חרס [כדי להיות חייב בשבת], כדי ליתן בין מסגרות [החלון], פי' הדרך היה כשהיו עושים חלונות בכותל היו מרחיקין את האבנים או הלבנים זה מזה כדי שיכנס שם האורה, ונותן במקום החלון למעלה ולמטה חרס רחב בין זה לזה וטח בטיט, והחרס עב ועומד שם כאבן, וממילא אינו חוצץ מפני הטומאה].

כלי חרס [החוצץ מפני הטומאה, מקשה הגמ', למה שהוא יבטלו שם, הרי] הוא ראוי לו [להשתמש בו. מתרץ הגמ', כאן מדובר בכלי חרס] מטונף¹⁶. [מקשה הגמ', הרי אפילו כלי חרס מטונף] ראוי למקו דם [מתרץ הגמ', כאן מדובר בכלי חרס מטונף] שמונקב [ולכן אינו ראוי למקו דם].

ספר תורה [חוצץ מפני הטומאה, מקשה הגמ', למה שהוא יבטלו שם הרי] הוא ראוי לקרא בו. [מתרץ הגמ', כאן מדובר בספר תורה] בלוי. [עוד מקשה הגמ', איך הוא מבטלו שם]. הרי הוא חייב בגניזה, ומסלקו לגנוז. [מתרץ הגמ'] ששם תהיה גניזתה.

אמר רב: בכל עושיין מחיצה¹⁷, חוץ ממלח ושומן [המלח מתפזר ברוח, והשומן נמאס ברוח]. ושמואל אמר: אפילו מלח. אמר רב פפא, ולא חולקים: זה [פי' שמואל שאמר עושים מחיצה במלח מדבר] במלח סדומית [שהוא עבה וקשה כאבן], וזה [פי' רב שאמר שאין עושיין במלח מחיצה מדובר] במלח איסתרוקנית [דק המתפזר ברוח]. ועתה שאמר רבא: אדם יכול לעשות שני צבורי מלח [גבוה י' טפחים] ומניח עליהם קורה [לענין עירובין, וזה לא סותר את דבריו, שכן כאן] המלח מעמדת את הקורה והקורה מעמדת את המלח [על ידי כוודין], אפי' [אפשר להחביר את דברי איסתרוקנית, ומלח איסתרוקנית, ולא חולקים רב] ושמואל: זה [פי' שמואל שאמר במלח עושים מחיצה מדובר] שיש קורה, וזה [רב שאמר שאין עושים מחיצה ממלח מדובר] שאין קורה.

מרחיקין את הריחים ג' מן השכב, שהן ארבעה מן הרכב וכו'. למה [חייבים להרחיק ריחים מכותל חבירו] משום רעידת [האדמה]¹⁸. והרי למדנו: ו[צריכים להרחיק ריחים] של חמור [מהכותל] שלשה טפחים [מן מושב הריחים] [שבתוך קליפת העץ] שהן ארבעה מן האפרכסת, וקשה [הרי] שם איזה רעידת אדמה יש. אלא משום קול [הנהגת החמור, וי"א קול הריחים].

ואת התנור, שלשה מן שלשה טפחים] מן החלק התחתון של בסיס [של התנור הבנוי מטיט ואבנים], שהן ארבעה מן החלק העליון של הבסיס [שהוא קצר מהחלק התחתון טפח]. אמר אביי, לומדים מזה: שחלק התחתון של בסיס התנור [עודף על העליון] טפח. [ישן חילוק [הלכתי] מזה, למקח וממכר.

מתני'. אסור לאדם להחזיק תנור בתוך הבית¹⁹, אלא אם כן יש על גביו [חלל] גובה ארבע אמות [מפי התנור עד התקרה כדי שלא ישרוף

¹⁴ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנה ס"ז): הוב"ד לעיל הערה 3.

¹⁵ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנה ס"א): הבית והעלייה של שנים, לא יעשה בעל הבית תנור בתוך ביתו אלא אם כן יש לו על גביו גובה ד' אמות בינו לתקרת העלייה, (שלא ישרוף העלייה). וכן לא יעמיד בעל העלייה תנור, עד שיהיה תחתיו מעזיבה שלשה טפחים, מלבד שיהא על גביו גובה ד' אמות, ובכירה, טפח מעזיבה מתחתיה. ואם תנור של נחתומין הוא, צריך שיהיה תחתיו ד' טפחים. ובכורה של נחתומין, ג'. ואף על פי שהרחיק כשיעור, אם יצא האש והזיקה, משלם מה שהזיקה. וכל אדם בביתו צריך להרחיק כשיעורים הללו מפני השכנים שמעבכים עליו:

ביאור: הבית והעלייה כו' - ראובן גר למעלה משמעון ולוי, ושמעון ולוי מתפרנסים מצביעת בגדים שכלול בו סרחון, ושמעון נפטר, ולוי המשיך בעבודתו, ואחר כך בני שמעון הגיעו לעסק, וראובן תובע אותם ל"ב שיפסיקו שזה גורם לו הזיק בסרחון, והם טוענים שכבר החזיקו בו ג' שנים, אם העלייה קדם לעבודת צביעה, ראובן זוכה, ואפילו אם זה ספק, ואפילו במקום ב' ספיקות (ש"ך * מהריב"ל).

גובה ד' אמות - משמע דבשתם תנור איירי דפתחו מן הצד, ואפ"ה הצריך ד' אמות בגובה (סמ"ע).

ובכירה טפח כו' - בגובה כל הני חשיב שוים הם בהרחקת ד' אמות, דמשום הלהבה העולה למעלה עשו הרחקה טובא, ובטפי מד' אמות ליכא למיחש בשום חד (סמ"ע), וי"א בשיעור גובה ח' טפחים (ז"ט).

משלם מה שהזיקה - ומ"מ צריך להרחיק לכתחילה שיעור הנ"ל, שאולי ידליק בתי השכנים או העלייה שדר בה ולא יהיה לו ממה לשלם, וגם מפני שלא ירצה לירד עמו בדינה ודיינא, וגם לטרוד לחזור ולבנות, ולהיות זמן מה בלא דירה, ולטלטל נפשו מדירה לדירה (סמ"ע), ע"י לקמן (סי' תיח ס"ב) שאם הרחיק נזקי האש כשיעור פטור, דשם לפי צורך שעה קמדיק ואם עברה האש והזיקה, אנוס הוא דמאי ה"ל למיעבד הילכך מכה בידי שמים הוא ולפיכך פטור אבל כאן גבי תנור כיון דתדיר הוא מדליק איבעי לו לעיוני אם יש היקא לחבירו

וכיון דלא עביד הכי פושע הוא ולפיכך חייב (ש"ך), וי"א שגם בתנור פטורים (ש"ך * יש"ש), וי"א לתרץ הסתירה דהכא שיעורא דתנור אינו אלא שלא יפחות משיעורא, דבפחות משיעורא הוי הזיק ודאי ואינו רשאי להזיק על מנת לשלם, ולכן צריך להרחיק שלא יזיק בידים על מנת לשלם, אבל גם בהרחקת השיעור שהוא ד' אמות אכתי אינו מן הנמנע שלא ילך האש ומש"ה צריך לשלם מה שהזיק, אבל בהאי דסי' תי"ח שאמרו הרחיק כראוי, והיינו לפי שיעור הדליקה, והתם מיירי בהרחיק כראוי באופן שהוא מהנמנע שילך האש לגדיש חבירו, ומש"ה הו"ל אונס גמור ומכה בידי שמים ופטור מלשלם (קצה"ח), לבאר כונתו של ש"ך, דשם נתנו רבנן שיעור שירחיק, ולא יכה יכול להזיק אפילו אם לא ישמרנו כלל, דמחמת שהוא רק צורך שעה הרחיבו חז"ל בשיעורא, משו"ה אם הזיק ע"י רוח שאינה מצויה, הוי אונס ופטור, כיון דלא חייבוהו חז"ל בשמירה משום אונס דלא שיכח. אבל כאן לא רצו חכמים ליתן שיעור הרחקה כל כך, כיון דתדיר הוא, ואילו היו מרחיבין השיעור לא היה אפשר לדור בבית כלל, ונתנו שיעור מה שאפשר שלא יזיק ע"י שמירה, וכיון שהוא בביתו ואפשר לו שישמרנו בהרחקה כזו, שוב אינו צריך להרחיק יותר, משו"ה אם לא שמר והזיק, חייב (נתה"מ).

וכל אדם בביתו כו' - פירוש, אף על פי שאין לו מי שדר עמו בעליה (סמ"ע).

שמרבה עליהן קול נכנסין ויוצאין]. במה מדובר כאן, בתינוקות של גוים. דא ושמע: שנים שיושבין בחצר, וביקש אחד מהן להיות מוהל, [אן] מקיז דם, או טווה חוטיין, או מלמד תינוקות, חבירו מעכב עליו, גם כן [מדובר] בתינוקות של גוים.

בא ושמע: מי שיש לו בית בחצר השותפין, אסור לשכירו למוהן או מקיז דם או טווה בחוטים או סופר יהודי [פ"י מלמד תינוקות], או סופר גוי. במה מדובר כאן, בסופר העיר [מלמד תינוקות העיר ומושיב מלמדים תחתיה והוא מורה את כולם איך יעשו ויש שם קול גדול].

אמר רבא: מתקנת יהושע בן גמלא ואילך [שהושיב מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר], לא שולחים ילד מעיר לעיר²² [שמא יוזק בדרכים שהשטן מקטרג בשעת השכנה, אלא מחייבים אותו העיר להעמיד מלמד תינוקות], אבל שולחים מבית כנסת לבית הכנסת, ואם נהר מפסיק [את הדרך] לא שולחים [אלא חייבים להעמיד עוד מלמד תינוקות], ואם יש גשר רחב, שולחים. ואם יש לוח קצרה לא שולחים.

ואמר רבא: מניין תינוקות [הראויין] למלמד [אחד]²³, עשרין וחמשה ילדים, ואם יש חמישים, מושיבים שתי [מלמדי תינוקות], ואם יש ארבעין, מעמידים ראש הדוכן [שומע עם התינוקות מפי המלמד וחוזר ומשגירו בפי התינוקות, בשכר], והעיר עוזרים [למלמד לשכור ראש הדוכן].
ואמר רבא: מלמד תינוקות זה שמלמד, ויש אחר שמלמד יותר טוב ממנו²⁴, לא מסלקים אותו, אולי הוא יבא להתרשל [מלמד לתינוקות שאין יותר טוב ממנו, והוא יתגאה]. רב דימי מנהרדעא אמר: [הפוך, אם אנחנו החשבנו אותו הוא יתן לב] להיות מלמד יותר טוב [שדואג מקנאת חבירו שסלקוהו מפניו שיביישנו בבני העיר], שקנאת סופרים תרבה חכמה.

ואמר רבא: [במקום] שני מלמדי תינוקות, אחד מלמד [הרבה] ולא מדייק ואחד מדייק ולא מלמד [הרבה], מושיבים אותו שמלמד [יותר] ולא מדייק, ששיבוש יוצא מעצמו. רב דימי מנהרדעא אמר: מושיבים אותו שמדייק ולא מלמד [יותר]²⁵, ששיבוש כיון שנכנס נכנס [ולא יוצא], שנאמר "כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדם", כאשר הוא הגיע לפני דוד, אמר לו:

שטרות או מלמד תינוקות לימוד שאינו של תורה בני המבוי מעכבין עליו, מפני שמרבה עליהם הנכנסים והיוצאים. ואפילו נתרצו לו כולם חוץ מאחד, אותו אחד מעכב עליו. וכן מי שיש לו בית בחצר השותפין לא ישיכירו לאחד מאלו: הנה אבל למכרו ל"א דשרי, ואחר כך ישתעו דינא בהדי לקות, ובלבד שלא ימכרו לעובד כוכבים דלא ציית דינא:

ביאור: אחד מבני מבוי שאינו מפולש כו' - בכל מבוי יש כמה חצרות, אלא שבמפולש, דהיינו שפתוח תמיד משני צדדים והעוברים ושבים נכנסים מצד זה במבוי ויוצאים מצד שנגדו, בקעי ביה רבים, ולא שייך גבייהו הטענה שמרבה עליהם הנכנסים כו' ולמנוע ע"י זה להאומן לעשות בו מלאכתו, שהרי גם זולתו שכיחי שם רבים. משא"כ במבוי שאינו מפולש שאין לו אלא פתח אחד ובמקום שנכנסים שם הם שבים ללכת, דאין שם מעבר לרבים (סמ"ע), הוא הדין לכל חיוב שותפין, א' מעכב שלא לחייבו מה שלא נתחייב מקודם, ולכן אין הקהל יכולים לעשות חוק או תקנה שלא כדין נגד שום יחיד מהקהל אלא אם כן הוא הסכים עמהם, לפי שאין הקהל יכולים להתנות לגזול אחרים. ואם לא הסכימו כל הקהל מועיל למסכמים ולבאים אחרים אבל לא לאותם שלא הסכימו. וכן קהל שרצו לעשו' תקנו' חוקו של הדרים בעיר יפרעו מס בעיר מכל נכסים שיש להם בין בעיר בין בשאר מקומות והיו עושין זה כדי לחייב ליחיד שהי' דר ביניהם שהיו לו נכסים מחוץ לעיר, אין זה אלא גזל ואינם יכולים להתנות על הגזלות, ומ"מ אם התנו כל בני העיר בכך וקבלו עליהם כל הקהל תנאם מועיל לאותם שבאו באותו תנאי ולבאים אחרים אבל אם היה אחד בעיר שלא רצה באותו תנאי אינו בכלל תנאם שלא כל הימנו של הקהל לגזול ממנו של זה ולקחת אותו ולעצמם (ש"ך * רש"ד), ועי' רש"ד [הוב"ד לעיל סי' קנה סק"ל]. וכל זה דוקא במבוי שיד כל בני מבוי שוה בו, ולכן יכולין לעכב על המבקש, אמנם בנדון שהחלל הוא של אחד יכול לעשות מה שהוא רוצה בלי ערעור ופקפוק (ש"ך * מהרש"ך).

דבמבוי אינם יכולים למחות - דגם זה יש אומרים דאין להם טענה זו מחצר לחצר שבאותו מבוי, כי אם בדרים עמו באותה חצר עצמה יכולין למחות עליו, מהאי טעמא שמרבה עליהן הנכנסים ויוצאים (סמ"ע).

שביקש לעשות כו' - האי "שביקש" לאו דוקא קאמר, אלא הוא הדין אם כבר החזיק ויעשה שם מלאכה זו כמה שנים, אין מועיל חזקה לזה, ועי' לקמן סעיף ד' (סמ"ע).

רופא או אומן - אומן, פירשו כולי עלמא מקיז דם, ורופא הוא רופא לגופות בני אדם (סמ"ע), מה שכתוב בסעיף ג' מילי דמצוה כגון לחלק צדקה או להתפלל בעשרה, להורות דדוקא בענין מצוה התלוי בצירוף אנשים כמו אלו דחשיב, משא"כ כשאפשר לו לילך לבתי האנשים שצריכין לכן, מעכבין עליו שלא לעשות מוהל, אם הוא בענין שיבואו הרבה אנשים לביתו (ט"ז). עי' המשך בערה .

סוף המשנה בא [ללמד לענין]²⁶ תינוקות של בית רבן [ילדים הבאים ללמוד תורה אצל השכן, ואע"פ שזה קול הבא מחמת אנשים אחרים, אין השכן יכול למחות, והמשנה מדבר רק] מתקנת יהושע בן גמלא ואילך. שאמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל, שבתחלה, מי שיש לו אב, מלמדו תורה, מי שאין לו אב, לא היה לומד תורה. מה [כולם עד יהושע בן גמלא] דרשו. "ולמדתם אותם", ולמדתם אתם [פ"י שרק האב חייב ללמד את בנו, ובא יהושע בן גמלא], ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים, מה [הוא] דרש. "כי מציון תצא תורה", ועדיין מי שיש לו אב, היה מעלו ולמדו, מי שאין לו אב, לא היה עולה ולמד. התקינו שיהו מושיבין בכל עיר ועיר, ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז, ומי שהיה רבו כועס עליו, [התלמיד היה] מבעיט בו ויצא. עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן, שיהו מושיבין¹⁶ מלמדי תינוקות בכל מדינה¹⁷ ומדינה ובכל עיר ועיר, ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע¹⁸.

אמר רב לרב שמואל בר שילת [שהיה מלמד תינוקות]: עד [גיל] שש לא תקבל [להיות תלמיד], מכאן ואילך תקבל ותאכילהו [תורה] בעל כרחו [כשור [שנותנין עליו עול על צוארון]. ואמר רב לרב שמואל בר שילת: כאשר תכה לילד¹⁹, לא תעל אלא ברצועה של מנעל [כלומר מכה קלה שלא יוזק], מי שלומד, שילמד, ומי שלא לומד שיהיה ביחד עם חביריו²⁰ [פ"י אינך זקוק לייסרו יותר מדאי ולא לסלקו מלפניך אלא ישב עם האחרים וסופו לתת לב].

שאלו מברייא: אחד מבני חצר שביקש להיות מוהל^{21,27}, [אן] מקיז דם, או טווה חוטיין, או מלמד תינוקות, בני חצר מעכבין עליו [מפני

²⁶ עי' ש"ע (ח"מ סי' קנו ט"א): וכן יש לו ללמד תינוקות ישראל תורה בתוך ביתו, ואין השכנים יכולים למחות בידו ולומר לו: אין אנו יכולים לישן מקול התנוקות של בית רבן. והוא הדין לכל מילי דמצוה, שאינם יכולים למחות בידו:

ביאור: תינוקות ישראל כו' - מדסתם, משמע דאינו מחלק ואפילו הן רבים שררי, אפילו ביותר מחמשים (סמ"ע).

ואין השכנים כו' - דוקא בני המבוי או בני החצר שדרים יחד במבוי אחד או בחצר אחת ואינם דרים יחד בחדר אחד או בבית החורף אחד, אבל אותם הדרים בבית חורף אחד כנהוג במדינות אלו מחמת דוחק דירה, נ"ל ודאי שכל אחד יכול למחות בחבירו אפילו להיות מלמד תינוקות של ישראל תורה באותו בית החורף שהוא דר שם עמו, שזה ודאי אין דעת רוב העולם סובלתו, ועל דעת זה לא נשתתף עמו בדירה זו, אם לא שהתנה מתחילה (פ"ת).

עי' ש"ע (י"ד סי' רמה סכ"ב): אחד מבני החצר או מבני מבוי שביקש ליעשות מלמד תינוקות אין שכניו יכולים למחות בידו וכן מלמד תינוקות שבא תבירו ופתח בית ללמד תינוקות בצדו כדי שיבואו לו תינוקות אחרים או כדי שיבואו התינוקות שאצל זה לזה אין יכולים למחות בידו שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר הגה רב היושב בעיר ולומד לרבים יכול חכם אחר לבא וללמוד ג"כ שם אפילו מקפת קצת פרנסת הראשון כגון שהקהל קבלו הראשון עליהם לרב ונטול פרס מהם על זה אפי' הכי יכול השני לבא לדור שם ולהחזיק רבנות בכל דבר כמו הראשון אם הוא גדול וראוי לכך אבל אם בא חכם אכסנאי לעיר אין לו לקח שכר הדר שם לעשות חופות וקידושות ולטול מהשכר לבית המה והוא פרס הדר שם אבל מותר לעשות החופה ולתת השכר לרב הקבוע וכן מותר לו לדון בין שני בעלי דינין שבעיר הבאים לפניו לדון דלמא הרב שבעיר אין ממוצע להם אבל אין לו להורות איסור והיתר או לדרוש לנהוג שררה באתריה דחבירו מי שהחזיק לרב בעיר אפי' החזיק בעצמו באיזה שררה אין להורידו מגדולתו אע"פ שבא לשם אחר גדול ממנו אפילו בנו ובן בנו לעולם קודמים לאחרים כל זמן שממלאים מקום אבותיהם ביראה והם חכמים קצת ובמקום שיש מנהג לקבל רב על זמן קצוב או שמנהג לבחור במי שירצו הרשות בידם אבל כל שקבלו הקהל עליהם וכל שכן אם עשו ברצון השררה אין לשום גדול בעולם להשתרר עליו ולהורידו:

ביאור: יכול חכם אחר - אפילו הראשון זקן ממנו (ש"ך).

אפילו מקפח - היינו בשכר שאינו ברור, אבל שכר שהוא בהיתר ברור אין לקפח הרפס אותו, ומיחה לו זה מדינא אבל מצד המנהג אפשר שיש למחות בזה (ש"ך). אין אלו הדברים נאמרים אלא בימיהם שלא קיבלו הרב כפועל, אלא כל ת"ח הנהיג בני עירו כו', אבל זוה"ז שמקבלים רב ועוקר דירתו ובא לכהן וקוצבים שכירתו כפועל, ובתוך הקצבה היא שכרו מחופות וגטין וכדומה, א"כ הוא אינו נוטל פרס כלו כדון כלל (פ"ת).

לעשות חופה - מצד המנהג אין אחר יכול לסדר אף שיתנו השכר לרב הקבוע, וכל זה אם הרב היה שם, אבל כיון שהמתינו עד בא השמש ולא בא אין להשיגו על כבוד הרב בזה במקום שהוא עשה שלא כהוגן שלא בא בזמנו, וגם לא שלח אחר בחריקו (פ"ת).

²⁷ עי' ש"ע (ח"מ סי' קנו ט"א): אחד מבני המבוי שאינו מפולש, וי"א דבמבוי אינם יכולים למחות ואין דינין אלו אמורים רק בחצר, שבקש ליעשות רופא או אומן (פ"י אומן להקיז דם) או גרדי (פ"י גרדי אורז בגדים) או סופר

למה עשית כך [שלא הרגת את הנקיבות]. אמר לו, שנאמר "תמחה את זכר עמלק". אמר לו: והרי אנחנו קוראים זכר. א"ל: אנחנו קוראים זכר. הלך [יואב] ושאל לרבו, ואמר לו: איך הקראת לנו? אמר לו: זכר. [יואב] לקח חרבו להרגו, אמר לו: למה. א"ל, שנאמר "ארור עושה מלאכת ה' רמיה". א"ל: תשאיר אותו האדם [פי' אותן] שיעמוד ב"ארור" 29. א"ל, נאמר "ארור מונע חרבו מדם". יש אמרו: שהרגו, ויש אמרו: שלא הרגו.

ואמר רבא: מלמד ילדים 30, והנוטע [כרם למחצה], והשוחרט, ומקין דם, וסופר העיר [פי' בבלר], כולן כמותרים ועומדים [שלא יקלקלו ואם קלקלו מסלקים אותם ללא התראה, אף על פי שלא התרו בו קודם לכן]. כלל הדבר: כל הפסד שלא חזר, הוא מותר ויעומד.

אמר רב הונא: א' מבני המבוי שהקים רחיים [לטחון ולשכור], ובא חבירו בן אותו המבוי ומעמיד [עוד רחיים באותו המבוי כדי להשתכר], הדין הוא שהוא מעכב עליו, שא"ל: אתה מפסיק את החיות שלי. אולי זה ראייה לו [שלמדנו] מרחיקים מצודת הדג מן דג [שצייד חבירו נתן עיניו בדג, עד שהכיר חורו, אלמא אף על גב דלא זכה בו מרחיקין משם טענת "אתה מפסיק לחיותי"] כמלא ריצת הדג, וכמה [היא שיעור "כמלא ריצת הדג"]. אמר רבה בר רב הונא: עד פרסה. דגים שונה, שנותנין עין [בהבטת, להיות נהגים לרוץ למקום שראו שם מזונות, הילכך כיון שהכיר זה חורו ונתן מזונות בתוך מלא ריצתו, בטוח הוא שילכדנו]

28 איך אקריטון, נראה שרבו אמר שלמדו זכר בקמץ, ואין לומר דמאי הוי לו למעבד, דשגגות תלמוד עולה זדון, שלא היה לו ללמד תינוקות והוא לאו בר הכי הוא, כיון שהוא טועה בזה, אם כן לא גמיר היה ולא היה לו ללמד תינוקות. אבל מפני דמית' מהא דחזר גרס ולא דייק משמע שרבו למדו זכר עמלק בצירי ולא היה מדקדק בתלמיד איך ומה קורא** מיהא אין ראייה מזה, דשפיר מיתיי ראייה דזה לא הוי רק שגגת תלמוד, שהיה לו ללמוד, כ"ש אם הוא מזיד, שאין זה סברא שיהרגו בשביל שלא ידע התלמיד, שבאולי יואב שכח. וכו"מ אין זה כ"כ קשיא שהרי אמר שבקיה דליקו בארור הרי הודה שפשע בו ולא למדו זכר בקמץ, ואמר כיון שדינך בארור יש להרוג אותך ולא כמו שאמרת שבקיה דליקיה בארור, כי זה אינו, כי מי שהוא בארור דינו הריגה שהרי הכתוב אומר ארור מונע חרבו, וכך פירושו שיהיה ארור מי שמונע חרבו שאינו הרג את מי שראוי להיות נהרג. א"ד הרגו כיון שדינו בארור ראוי שיהיה נהרג, ואיכא שאמרי לא הרגו דשמה שוגג היה, רק מפני שאמר שבקיה דליקי בארור משמע שהודה דלא חש ללמדו יפה, ועל זה אמר איכא שאמרי הרגו. וקשה דלמה יהיה חייב מיתה בשביל שלא למדו כראוי, וי"ל שדבר זה נחשב כמו מינות שלא חש לתורה והוי מין, ובדבר קל שפוקר בתורה נחשב מין גמור, כדאיתא בחלק. אבל עיקר פי' זה כי מלאכת הקודש ראוי שתהיה הברכה בפרט במעשה ידיו, וכאשר הוא עושה מלאכת ה' /רמיה/ עונשו הוא בהפך שיהיה ארור לגמרי עד שיש לו העדר גמור והוא המיתה הגמור (מהר"ל).

29 עי' ש"ע (י"ד סי' רמה ס"ז): מלמד תינוקות שמניח תינוקות ויוצא או שעושה מלאכה אחרת עמהם או שמתרשל בתלמודו הרי זה בכלל ארור עושה מלאכת ה' רמיה לפיכך אין להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרוא ולדקדק: הגה ואין למלמד לנעור בלילה יותר מדאי שלא יהיה עצל ביום ללמוד וכן לא יתענה או לעצור במאכל ומשתה או לאכול ולשתות יותר מדאי כי כל אלו הדברים גורמים שלא יוכל ללמד היטב וכל המשנה ידו על התחתונה ומסלקין לו ושאר דיני מלמד עיין בת"ה סי' של"ד ושל"ה: ביאור: לא יתענה - אין למלמד תינוקות להתענות מאחר זה גזל הרבים (פ"ח).

30 עי' ש"ע (ח"מ סי' שו ס"ח): הנוטע אילנות לבני המדינה, שהפסיד (ויש אומרים שהוא הדין ליחיד), וכן טבח של בני העיר שניבל הבהמות, והמקין דם שחבל, והסופר שטעה בשטרות, ומלמד תינוקות שפשע בתנוקות ולא למד (אפילו רק יום או יומים), או למד בטעות, וכל כיוצא באלו, והאומנים שאי אפשר שיחזרו ההפסד שהפסידו, מסלקין אותם בלא התראה, שהם כמותרים ועומדים, עד שישתדלו במלאכתם, הואיל והעמידו אותם הצבור עליהם: הגה וי"א דאף על פי שאין צריכין התראה, מכל מקום בעינן חזקה, דעד שיהיו מוחזקין או שיתרו בהן לא מסלקין להו. הנותן מעות לחבירו לכתוב לו ס"ת ונמצא בו טעות, וצריך לשכור אחר שיגיה אותו, אם הם טעויות שדרך סופרים לטעות, אין הסופר חייב כלום. אבל אם טעה כל כך שאין דרך לטעות, חייב. ומכל מקום אזלינן בתר המנהג, אם מנהג המקום שכותבי ספרים מגיחים אף זה, צריך להגיה. ובסתם המקומות שאין על הסופר להגיה, אם עמד והגיה מעצמו, חייבים הבעלים לשלם לו:

ביאור: ויש אומרים שהוא הדין ליחיד - גם לענין טבח ומקין דם וסופר כו' (סמ"ע).

רק יום או יומים - יום שהוא כיומים דהיינו מעת לעת, ה"נ בעינן שיבטלו דוקא מעת לעת (סמ"ע).

וכל כיוצא באלו האומנים - כן צ"ל (סמ"ע).

וכן טבח של בני העיר שניבל כו' עד מסלקין אותו - אפילו בחנם קנסינן לו דלא עביד מכאן והלאה לא בחנם ולא בשכר (סמ"ע).

וכאילו הגיע לידו ונמצא חבירו מזיקו, אבל כאן מי שבא אצלי יבא ומי שבא אצלך יבא.

א"ל רבינא לרבא: אולי נאמר שרב הונא אמר כרבי יהודה, שלמדנו במשנה, רבי יהודה אומר: לא יחלק חנוני קליות ואגוזין לחינוקות, מפני שמרגילן [לבאן] אצלו [כשאובריהם שולחין אותן אל החנוניות לקנות מן החנונונים], וחכמים מתירין 31. אפי' אפשר לומר [שרב הונא סובר כמון רבנן, עד כאן לא חלקו רבנן על רבי יהודה שם, אלא שאמר לו: אני מחלק להם אגוזים, שאתה תחלק להם שקדים, אבל כאן [שזה העמיד תחילה והרגיל להשתכר בכך וזה בא לירד אצלו לאומנותן] אפילו רבנן מודו, שא"ל: אתה מפסיק את חיות שלי.

שאלו שאלה מברייטא: מותר לאדם לעשות חנות בצד חנותו של חבירו, וכן מרחץ בצד מרחצו של חבירו, ואינו יכול למחות בידו, מפני שיכול לומר לו: אתה עושה בתוך שלך ואני עושה בתוך שלי.

[ענה הגמ'] זה מחלוקת תנאים, שלמדנו: כופין בני מבואות 26 זה את זה שלא להושיב ביניהן [פי' להשכיר לו בית במבוי, איש ממקום אחר] חייט או בורסקי, או מלמד תינוקות, וכן כל אחד מבני בעלי אומניות, אבל אינו כופה [פי' מעכב מלעסוק באותו האומנות] לשכן שלו [הגר באותו המבוי], רשב"ג אומר: אף כופה לשכן שלו [ורב הונא סובר כמו רשב"ג]. אמר רב הונא בנו של רב יהושע: לי זה פשוט, שבן עיר מעכב על בן עיר אחר [שלא לעשות אותו האומנות בעירו, וכן למכור אותו הדבר כאן, אבל] אם [הבן עיר אחר] משלם מס של כאן [למושל העיר כמו כל הדרים באותו העיר], אינו מעכב. בן מבוי לא יכול לעכב על בן [אותו המבוי. רב הונא בנו של רב יהושע שאל: מה [ההלכה האם] בן מבוי [יכול לעכב על] בן מבוי אחר. תיקן.

אמר רב יוסף: ורב הונא 32 מודה במלמדים ילדים שלא יכול לעכב, שרב אמר:

31 עי' ש"ע (ח"מ סי' רכח ס"ח): מותר לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות כדי להרגילם שיקנו ממנו. וכן יכול למכור בזול יותר מהשער כדי שיקנו ממנו ואין בני השוק יכולים לעכב עליו [וע"ל סימן קנו ס"ה]:

ביאור: מותר לחנוני לחלק כו' - קמ"ל שאין שאר החנונים יכולין למחות בידו, וכן במכירה בזול קמ"ל דאין בני העיר יכולין למחות בידו לאמר שמקלקל ומיזל השער (סמ"ע).

למכור בזול - עיין מה שכתבתי לעיל (סי' קנו ס"ה ד"ה אינו יכול דדוקא במכירת פירות ותבואה כו', ע"ש פ"ת).

32 עי' ש"ע (ח"מ סי' קנו ס"ג): הוב"ד לעיל הערה 26.

עי' ש"ע (י"ד סי' רמה ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 26.

מאוחר, למה הרב יושב [ואינו דורש]. אמר להם: אני יושב ומצפה למתו של רב אדא בר אבא [שמתי] 34. בינתיים יצא קול של מת רב אדא בר אבא. וזה מסתבר, שרב נחמן בר יצחק ענש אותו.

מתני'. מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו, לא יסמוך לו כותל אחר אא"כ הרחיק ממנו ארבע אמות 35. [מי שהיו לו] החלונות [פתוחים לחצר חבירו והוחזק בדבר זה שלש שנים ובה בעל החצר לבנות שם כותל] בין מלמעלה בין מלמטה בין כנגדו, [צריך להרחיק] ארבע אמות 28 [אם בא להגביה יגביה כותל ד' אמות מן החלונות, ואם בא לבנותו נמוך צריך להשפילו מן החלונות ד' אמות, ואם בא לבנותו כנגדו, צריך להרחיק ברוחב ד' אמות].

גמ'. [מקשה הגמ'] איך הראשון סמך [כותלו למקום חבירו]. אמר רב יהודה, כך נאמר:

אמר רב נחמן בר יצחק: [אף על גב שאמר בן עיר יכול לעכב על בן עיר אחר מלהביא כאן ולמכור] מודה רב הונא בנו של רב יהושע ברוכלין הסובבים בעיירות 33 [וכל הרוצה לקנות יקנה, וחוזר לעירן] שלא יכול מעכב, שאמר רב: עזרא תקן להן לישראל שיהו רוכלין מחזירין בעיירות, כדי שיהו תכשיטין מצויין לבנות ישראל. והיינו להסתובב, אבל לקבוע, לא [תיקן להם, ולכן יכול לעכב]. ואם [המוכר] הוא תלמיד חכם [הטרוד בלימודו ולא דרכו להסתובב מותר] אפילו לקבוע [ויאן אחר יכול לעכב עלין].

כמו [המקרה] הזה של רבא שהתיר לר' יאשיה ולרב עובדיה לקבוע [למכור בעיר אחר], שלא כההלכה [אלא לפני משורת הדין], למה [רבא עשה כך]. כיון שהם תלמידים חכמים, [אם יצטרכו לחזור בעיירות] יטרודו מגירסתם.

מוכרי סלים שהביאו סלים לבבל, באו בני העיר ועכבו עליהם, ובאו [לדין] לפני רבינא, אמר להם: [אותו היום היה יום השוק והרבה באים ממקום אחר לקנות מן השוק לפיכך אין בני העיר מעכבין גם על המוכרים להביא אומנותם ולמכור לנקבצים לשוק, שכן אנשים] מגיעים מהעולם [פי' מחוץ לעיר] 27 ו[אלה] ימכרו [לאלה שבאים] מהעולם [פי' מחוץ לעיר]. והיינו [רק] ביום השוק. אבל בלא יום השוק, לא. וגם ביום השוק לא אומרים אלא למכור בשוק, אבל להסתובב [בבתים] אסור.

מוכרי צמר שהביאו צמר ל"פום נהרא", באו בני העיר ועכבו עליהם [למכור את הצמר שלהם], באו לפני רב כהנא, אמר להם: הדין הוא שמעכבים עליהם. אמרו לו: יש לנו חובות בעיר [שמכרנו במאנה וצריכים אנו לשהות כאן עד שנגבה חובות שלנו ואם אין אנו מוכרין סחורותינו במה נתפרנס]. אמר להם: לכו ותמכרו רק כשיעור חיות שלכם, עד שתעקרו חובותיכם ואז תלכו.

רב דימי מנהרדעא הביא תמרים יבשים בספינה, א"ל ראש הגלות לרבא: תלך ותראה אם הוא תלמיד חכם [ואם כן] שניקה לו השוק [פי' הכיז שלא ימכור איש בעיר תמרים יבשים אלא הוא]. א"ל רבא לרב אדא בר אבא: תלך ותריח בבקבוק שלו [אם יין הוא אם חומץ כלומר בדקהו בהלכות אם תלמיד חכם הוא אם לאו]. הלך. שאל אותו: פיל שבלע כפיפה מצרית [סל נצרים של ערבה] והקיא [הפיל אותו שלם] דרך גדולים, מהו [האם זה כלי או חשוב כמעוכל וככלי גללים ואין מקבל טומאה עוד. רב דימי] לא ידע. א"ל [רב דימי לרב אדא: האם] אתה רבא [ששמע על רבא שהוא גדול העיר וסבור שהוא זה]. הכהו לו על סנדלו [במקל דרך שחוק כשם שמכין למי שאינו חשוב], א"ל: יש הבדל גדול ביני לרבא, מיהו על כרחך אני רב שלך, ורבא רב של רב שלך. לא לקחו לו השוק, ונפסדו התמרים שלו.

[רב דימי] הגיע לפני רב יוסף, א"ל: שהרב תראה מה עשו לי. א"ל: מי שלא נמנע מלהפרע ממלך אדום [אע"פ שהיה גוי], לא ימנע לאונאת ברושתך, שנאמר 'כה אמר ה' על שלשה פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו על שרפו עצמות מלך אדום לסיד'. רב אדא בר אבא מת [כעונש על חסרון הכבוד שעשה לרב דימי]. רב יוסף אמר: אני הענשתי אותו, שאני קללתי אותו. רב דימי מנהרדעא אמר: אני הענשתי אותו, שנפסדו התמרים שלי. אביי אמר: אני הענשתי אותו, שאמר לחכמים: טרם תתאכלו עצמות [פי' תלמדו שלא לשובע] בבית מדרש של אביי תבאו ותאכלו בשר שמן [תלמדו הלכות צהובות מרווחות] בבית מדרש של רבא. ורבא אמר: אני הענשתי אותו, שכאשר היה [רב אדא בר אבא] הולך לשוחט לקנות בשר, אמר לשוחטים: אני אקח בבשר לפני השליח של רבא שאני יותר טוב ממנו. רב נחמן בר יצחק אמר: אני הענשתי אותו, שרב נחמן בר יצחק היה ראש הכלה [פי' הדורש ברבים בשבתות], כל יום לפני שנכנס לכלה [פי' לדורש], הייתי חוזר עם רב אדא בר אבא על הדברים, ואחר כך נכנס לכלה. אותו היום רב פפא ורב הונא בנו של רב יהושע לקחו את רב אדא בר אבא משום שלא היו בסוף [הדרשה], ואמרו לו: שתגיד לנו ההלכות של מעשר בהמה איך רבא אמר אותם, אמר להם: כך אמר רבא וכך אמר רבא. בינתיים התאחר הזמן לרב נחמן בר יצחק [ולא יכול לדורש, כיון שלא חזר על הדברים ביחד עם רב אדא]. באו החכמים ואמרו לרב נחמן בר יצחק: שתקום [ותדרוש לנו, שהרי כבר]

34 פי' שהיה מקלל אותו שהיה לו לבא ולא בא, והיה מעכב אותו, ולכן אמר שאני מצפה על מתו דרב אדא בר אבא, דרך קלה אמר כך אם לא יבא בחיים יביאו אותו במטה מת מפני שהיה לו לבא, ולכן אמר מסתברא דרב נחמן בר יצחק ענשה דקללת חכם אינ' חוזרת (מהר"ל).

35 עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה סי"ב): ראובן שהיה סמוך לכותל שמעון כמין גם, ובה ראובן לעשות כותל שני כנגד כותל שמעון עד שיעשה השלשה כתלים כמין ב"ת, הרי שמעון מעכב עליו עד שירחיק מכנגדו ד' אמות, כדי שיהיה המקום בין הכותלים רחב, כדי שידושו בו רבים ותתחזק הארץ: הגה ואפילו עמדה שם הכותל ימים רבים ונפלה, כשחוזר ובונה צריך להרחיק:

ביאור: ראובן שהיה כותלו סמוך כו' - זה לרבא, דאע"פ דהיה שם לראובן כותל תחילה עשוי כמין גם, והוא מונע רוב העולם העוברים שם מלילך סמוך לכותל שמעון, דאטו בשופטני עסקינו דילכו סמוך לו ויצטרכו אח"כ לסבב כל אורך כותל ראובן הסמוך ולחזור אח"כ פניהו ולילך דרך העברתו, אפ"ה צריך ראובן להרחיק ד' אמות כשכא לבנות כותל שני נגד (סמ"ע), ביאור הדברים, כבר היה לראובן כותל אצל שמעון כמין גם, ועכשיו בא לעשות כותל כנגד הכותל של שמעון, דהיינו שרוב הכותל החדשה יהיה נגד רוב כותל שמעון מתחילת הכותל הישנה שלו, צריך שירחיק ראובן הכותל החדש מכנגד רוב כותל של שמעון משום דוושא. ואילו לא היה לראובן כבר כותל ישנה כעין ג"ס, לא היה עכשיו צריך להרחיק כאן, כיון שיש דרך מפולש ביניהם, אף שהוא קצר, מ"מ רבים הולכים בין הכותלים, משא"כ עכשיו שאין דרך כלל (ט"ז).

33 עי' שו"ע (ח"מ סי' קנו סי"ו): ורכלים המחזרים בעיירות, אין בני המדינה יכולין לעכבן, שתקנת עזרא היא שיהיו מחזרין כדי שיהיו הבשמים מצויין לבנות ישראל: הגה ולכן נראה לי דוקא מוכרי בשמים וכי האי גוונא, אבל בשאר דברים אין חילוק בין רוכל לאחר. אבל אינם קובעים מקום ויושבים בו, אלא מדעת בני העיר. ואם תלמיד חכם הוא, קובע בכל מקום שירצה: הגה והוא הדין מלמד תינוקות, דינן כתלמיד חכם:

ביאור: אבל אינם קובעים מקום - אם הדין כן ברוכלים כל שכן באחרים שאינן רוכלין, דאינן רשאין לדור בעיר אחת אם לא ברשות אנשי אותה העיר. ועיין מה שכתבתי עוד מזה לקמן סק" (סמ"ע).

הבא לסמוך [מתחילה כותל אצל כותל חבירין], לא יסמוך אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות.

רבא שאל [על רב יהודה]: והרי כתוב "מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו". אלא אמר רבא, כך נאמר: מי שהיה [אם כן כבר היה] כותלו סמוך לכותל חבירו ברחוק ארבע אמות ונפל³⁶, לא יסמוך לו כותל אחר [לצד כותל חבירין] אלא אם כן הרחיק ממנו ד' אמות. למה. שהדישה של כן עוזר לשם [פ' מה שדשין ברגל בין שני הכתלים תמיד מועיל לשני הכתלים להקשות קרקעית יסודות הכתלים ולא ימוטין].

אמר רב: לא למדנו [את ההלכה זו שבמשנה] אלא כותל גינה³⁷ [מתוך שאין דשין אותה מכפנים צריכה דישה מבחוץ], אבל כותל חצר, אם בא לסמוך סומך. רבי אושעיא אומר: [דברי המשנה שייכים] גם לכותל גינה וגם לכותל חצר, אם בא לסמוך אינו סומך. אמר רבי יוסי בר חנינא, ולא חלקו [רב ורבי אושעיא]: זה [פ' רב, שדברי המשנה רק בכותל גינה] בעיר ישנה [שנידושה ולא צריכים עוד דישה], וזה [פ' רבי אושעיא מדבר] בעיר חדשה [שעדיין לא נידושה אף כותל חצר צריכה @@@@שצריכים לדוש].

למדנו במשנה: [הבא לעשות כותל סמוך ל]חלונות [שכנינו], בין מלמלע בין מלמטן בין מכנגדן [צריך להרחיק] ארבע אמות. ולמדנו על זה³⁸: מלמעלן [צריך להגביה שיעור] כדי שלא יציץ ויראה [בהשענו על כותלו וישפיל ראשו ויראה דרך חלונות ויראה בבית חבירו]. מלמטן [צריך להרחיק שיעור] שלא יעמוד [על ראש אבוי כותל ויראה] ויראה. ומכנגדן [צריך להרחיק שיעור כדי] שלא יאפיל [הרין הטעם] [של הרחיקה] שלא יאפיל, אבל לא משום דישה [אם כן רואים שאין חיוב דישה. מתוך הגמ'] במה מדובר כאן, בבא מן הצד³⁹ [שאינן הכותל האחרון מהלך לאורך כותל ראשון אלא מן הצד הוא בא אם זה ממזרח למערב זה בא

³⁶ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנה ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 35.

³⁷ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנה ס"ג): במה דברים אמורים, בכותל גנה, או בעיר חדשה בכותל חצר, אבל בעיר ישנה כבר נתחזקה, ובונה כנגדו בלא הרחקה: הגה ועד משמים שנה מקרי העיר חדשה. ובית דירה דינו ככותל גינה: ביאור: בכותל גינה - לפי שאין דרך בני אדם לודש בתוכה (סמ"ע).

ועד נ' שנה כו' - ו"א עד ס' שנה, וצ"ע (סמ"ע), ועיקר הוא ס' (ש"ך וט"ז), ו"א דישה מיקרי כאן כל שאין אדם זוכרה (ש"ך).

בית דירה דינו ככותל גינה - הטעם, שאין דרך בני אדם להלך בו אצל הכתלים לפי שנותנים שם תיבות וספסלים (סמ"ע).

³⁸ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנה ס"ב): בנה כותל בצד החלון, צריך להרחיק מהחלון טפח, ומגביה הכותל ארבע אמות על החלון, או כונס ראש הכותל, כדי שלא ישב עליו ויציץ ויראה. הגה: ומוודין טפח זו מן החלון עצמו ולא מן השקפה, וכל מי שיש לו חלון יכול לשקפו אחר כך בין מבחוץ בין מבפנים ואין חבירו יכול לעכב, ולכן השקיפה אין לה חזקה.

ביאור: או כונס ראש הכותל כו' - פירוש, עושהו בשיפוע וחיודוד באופן שלא יכול לישב עליה ולהציץ (סמ"ע).

ומוודין טפח זה מן החלון - כל אמות סתמא שבתלמוד הן של ו' טפחים, והטפח הוא ד' אגודלים ומוודין ברוחב אגודל בפרק ראשון שבאגודל (סמ"ע).

ולא מן השקיפה - פירוש, כשמשפע הכותל שבו החלון בין בפנים בין בחוץ כדי לראות על ידו ממרחק (סמ"ע).

יכול לשקפו א"כ - פירוש, אחר שיכול לעשות החלון, הרשות בידו לשקפו ואין צריך לטול רשות מחבירו ע"ז, ומש"ה אין לו חזקה אם חבירו בא אחר זמן לבנות בחצירו במקום השקיפה ההולכת בצד הכותל (סמ"ע).

³⁹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנה ס"ד): וכן אם לא היה באורך כותל שמעון שבונה כנגדו ארבע אמות, אינו מרחיק, אף על פי שמונע הרגל מהלך שם, שהכותל שהוא פחות מארבע אמות אינו צריך חיזוק הארץ: הגה וכן אם כותל ראובן הולך ממזרח למערב, ושמועון בא לסמוך כותל מצפון לדרום, אין צריך להרחיק. ו"א דכל זה לא מיירי אלא כשקנו הקרקע מן השר או מן ההפקר, אבל בלאו הכי יכולין לסמוך כותל לכותל:

ביאור: כשקנו הקרקע מן המלך - דכיון שקנאו מן המלך, מסתמא החזיק בד' אמות הצריכות לו לרושאו, הלכך חבירו הבא לקנות ג"כ מהמלך, אינו יכול לבנות שם, שהן של חבירו. אבל אי לאו הכי, אין צריך להרחיק ולשעבד קרקע שלו לחזק כותל חבירו (סמ"ע), בהפקר אף על גב דזכה בד' אמות הסמוך לכותלו היות לו לרושאו, אבל בגוף הארבע אמות אין לו קנין הגוף אלא שעבדו דושא (קצה"ח), אמנם באינש דעלמא לא אמרינן האי דינא, דא"כ הבא לבנות כותל סמוך לחצר חבירו, כדי שלא יחזיק לשעבד קרקעו ירחיק ד' אמות, דאינש דעלמא שיש לו בית ואינו ידוע אם קנהו מהמלך, אינו זוכה בד' אמות, דאי לא תימא הכי, א"כ מי שרוצה לבנות כותל סמוך לחצר הדין הוא דאינו צריך הרחקה ד' אמות משום דוושא, מ"מ יהיה צריך להרחיק ד' אמות, שחבירו יכול לומר אולי ארצה לבנות בית ותכריחני להרחיק ד' אמות, שתאמר שקנית מהמלך ותשעבד קרקעי למפרעי, אלא ודאי שצריך לברר (נתה"מ), ואם אינו מברר אין לו ד' אמות, ע"ש (פ"ח).

מצפון לדרום וראש עוביו כנגד החלון ומאפיל, והרי כאן אין ענין של דישה, באותו הקצת, ולכן אין הוכחה מהברייתא שאין ענין של דישה.

וכמה [היא שיעור שלא יאפיל]. אמר רבי יבא חמיו של אשיין בר נדבך בשם רב: כשיעור רוחב החלון⁴⁰. והרי בכזו מרחק הוא יכול לראות [אע"פ שמגביהו]. א"ר זבדי: [כאן מדובר] במדיר את כותלו [פ' שעשה ראש כותלו מדרון, שאינו ראוי לא לעמדו עליו ולא להשען עליו].

[מקשה הגמ', איך נאמר שיעורים אלה] והרי למדנו במשנה [שיעור הרחקה, שהוא] ארבע אמות. אין קושי [וסתירה]: כאן [שצריך להרחיק כשיעור רוחב חלון, כאשר הכותל] מרוח אחת [של החלון], כאן משתי רוחות⁴¹ [שיש שני כתלים זה כנגד זה משני צדי החלון, ואז צריך ד' אמות].

בא ושמע: [מרחיקים] את הכותל מן המזחילה [פ' צינור גדול ומונחת לאורך הכותל על הכותל ומי הגג יורדים לתוכה והיא מקלחתם לארץ ואם אורך כותלו מהלך על פני חצר חבירו ומזחילה עליו צריך זה להרחיק ממנה אם בא לבנות כותל בצדה] ד' אמות, כדי שיהא [השכך] זוקף את הסולם. [כאן מובא] הטעם משום סולם, אבל לא משום דישה. במה מדובר כאן, במזחילה משופעת [פ' שתקרת הגג משופעת ויוצאת להלן מן הכותל לתוך החצר והמזחילה בסוף התקרה משוכה להלן מן הכותל לתוך החצר הלכך לולא משום זקיפת סולם לא היה צריך להתרחק מראשי התקרה], שאם [חיוב ההרחקה] משום דישה, הרי הוא הולך תחת [השיפוע].

מתני'. [מי ששכינו יש לו שוכך יונים בחצירו סמוך לכותל שכין ב' החצרות, וחבירו רוצה להעמיד סולם בחצירו אצל הכותל] מרחיקין סולם מן שוכך ארבע אמות⁴², כדי שלא תקפוץ הנמיה [מן הסולם לשוכך ותהרוג את היונים. וכן מרחיקים] את הכותל מן המזחילה⁴³, ד' אמות, כדי שיהא [שכניו יכול] לזקוף את הסולם.

גמ'. אולי נאמר, שהמשנה שלנו שלא כר' יוסי, שאם [המשנה כדעת] רבי יוסי, הרי [הוא] אמר: [מותר ש]זה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו [אע"פ שיגיע הזיק מזה לשכינו, עליו השכך להגן על עצמו]. אפילו אפשר לומר [שהמשנה כמין] ר' יוסי, הרי אמר רב אשי, כאשר היינו בבית מדרש של רב כהנא [הוא] היה אומר: מודה רבי יוסי בחצים שלו²⁹ [פ' בחצים הבאים לו מיד גופו של בעל הבית ממש], וכן זה לפעמים ברגע שהוא מניח אותה [הסולם, הנמיה] יושב בחור [שלו ומצפה לרגע שיכול להגיע ליונים] וקופץ. והרי זה גורם [הזיק ולא הזיק ממש]. א"ר טובי בר מתנה, זאת אומרת [פ' לומדים מהמשנה שלנו ש]הגורם בניזקין אסור. רב יוסף היה לו דקלים קטנים שהיו

⁴⁰ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנה ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 38.

⁴¹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנה ס"ד): עשה גג משופע אצל חלון חבירו, אף על פי שאין עליו תשמיש קבוע, צריך להשפיל ממנו ד' אמות.

ביאור: עשה גג משופע אצל חלון חבירו - ועיין לעיל בסעיף ט"ז דבעל החלון יכול למחות מלעשות תחתיו גג משופע, וצ"ל דהכא מיירי דהגג היה בנוי מן הצד [או רחוק קצת] באופן שלא עכבות לראות מהחלון להחצר (סמ"ע). צריך להשפיל ממנו ד' אמות - הטעם, דגם עליו עולין לפעמים ואז יראו לתוך חלון חבירו (סמ"ע).

⁴² ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנה ס"ז): מרחיקין את הסולם מהשוכך של חבירו ארבע אמות, כדי שלא תקפוץ הנמיה [פ' הערוך חיה קטנה כעין חתול, והר"ן פ' בפרק אלו טריפות מרטינה בלע"ז], בעת שמניח הסולם, ותעלה לשוכך ותאכל את הגוזלות:

ביאור: מרחיקין את הסולם מהשוכך כו' - אף ששניהם הם סמוכים לכותל אחד, מותר להעמידו שם כשיש ד' אמות בין השוכך והסולם. והיינו טעמא, משום דכל שלא יוכל לקפוץ בקפיצה אחת, לא מחשב גירי דילה (סמ"ע).

⁴³ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנה ס"ז): מרחיקין את הכותל מן המזחילה של חבירו ארבע אמות, כדי שיהיה מקום לבעל המזחילה לזקוף סולם ולתקן מזחילה שלו, הואיל והחזיק בה: הגה יש אומרים לענין שאם קנה ממנו מקום כדי לעלות למזחילתו צריך להניח לו מקום ארבע אמות שיעור זקיפת סולם: ביאור: מן המזחילה. פירוש דמזחילה כתבתי לעיל בסימן ק"ג סעיף ו' ע"ש (סמ"ע).

ולתקן מזחילה כו' - לנקותה מעפר וצורות הנופלים בה ומעכבין קילוח המים (סמ"ע).

הואיל והחזיק בה - ו"א שלא נקנית לו חצר חבירו ליכנס בה לתקן מזחילה בשביל שהחזיק במזחילה שע"ג גגו, והוא דעת הרמ"א לענין שאם קנו כו' (סמ"ע).

והחזיק בה - ואין להקשות מ"ש לעיל בסימן ק"ג סעיף ח' דבעל החצר יכול לבנות תחת הצינור ואין להצינור חזקה באויר החצר. דשם מיירי לענין שיכול לבנות תחת הצינור ממש, אבל לא במקום זקיפת הסולם שהוא צריך להיות קצת רחוק, דלצינור יש חזקה למה שצריך לתיקונו (סמ"ע).

ובאו מקיזי דם, וישבו תחתיו [ועשו את עבודתם], ובאו עורבים, ואכלו הדם, ועלו על הדקים, והזיקו לתמרים. אמר להם רב יוסף: תוציאו לי את הקורקור [פני עורבים, שצעתם דומה לקריאה "קורקור"] מכאן⁴⁴ [פני

תפסיקו להקזו דם כאן, שזה הסיבה שהעורבים מגיעים]. א"ל אביי: הרי זה גורם [לנוק ולא נזק ישיר]. א"ל: כך אמר רב טובי בר מתנה, זאת אומרת [פני לומדים מכאן] הגורם נזק אסור. והרי הם [פני המקיזי דם] החזיקו [במקומם]. הרי אמר רב נחמן רב רבה בר אבהו: אין חזקה לנוקין. [וכי] לא למדנו על זה, רב מרי אמר: בעשן, ורב זביד אמר: בבית הכסא [שעל גבי קרקע ונראה לעינים]. אמר לו: אלה [העורבים] לי, שאני איסטניס, כמו עשן ובית הכסא.

מתני'. מרחיקין את השוכך³⁰ מן העיר חמשים אמה [שהיונים מפסדין זרעוני גנות]. ולא יעשה אדם שוכך בתוך שלו, אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח [שלא יפסידו היונים בשדה חבירו], רבי יהודה אומר: [צריכים להעמיד את השוכך באמצע חצר בגודל] בת ארבעת כורין [שהוא מרחק] מרוצת פריחתה היונה [בפעם אחת]. ואם קנה [הקרקע עם השוכך], אפילו [אין לו כל סביבו אלא] בית רובע, הרי הוא בחזקתו [שהרי החזק בו הראשון כן].

גמ'. [וכי רק צריכים להרחיק] חמשים אמה ותו לא. ושאלו סתירה: אין פורסין נשבין ליונים³¹ [שלא ילכדו בהם יוני היישוב], אלא אם כן היה חזק מן הישוב שלשים ריס [שהוא ד' מילים, וכל מיל היא אלפיים אמה]. אמר אביי: [יונה] עף הרבה יותר, [אבל] הוא ממלא בטנו בחמישים אמה [ולא יותר].

[וכי יונה] עף שלשים ריס ולא יותר, והרי למדנו: ובישוב, אפילו מאה מיל אסור לפרוס [נשבין]. רב יוסף אמר: [זה מדובר] בישוב כרמים [שהיונה פורח מכרם לכרם ועף הרבה], רבא אמר: בישוב שובכין [שהיונה מולג משוכך לשוכך. מקשה הגמ', למה כתוב מאה מיל. אם כדברי רבא, שמדובר במקום אשר יש בו הרבה שובכין], למה צריך לומר שצריך להרחיק משום יוני העיר שהולכין משוכך לשוכך, והרי בלא זה [גם] צריך [להרחיק], משום יוני השוכך [שהן סמוכין למצורתן]. אם תרצה לומר: [זה שכתוב שיש הרבה שובכים מדובר בשוככים] שלו, ואם תרצה לומר: [זה מדובר בשוככים] של גוים, ואם תרצה לומר: [מדובר בשוככים] של הפקר.

רבי יהודה אומר: בית ארבעת כורין וכו'. אמר רב פפא, ויש אומרים רב זביד, [אמר] לומדים מזה שטוענין ללוקח וטוענין ליוורש³² [פני מי שקנה או ירש קרקע, ובא א' ואמר שלו, יש לו עדים שזה היתה שלו, בית דין פותחים פה וטענה ליוורש וללוקח והנבע אומר ירשתי מאבא או לקחתי מפלוני שהחזק בו ימים רבים והביא עדים שהחזק בו אביו או המוכר לו שלש שנים. אף על פי שלא טען "וזה לקחו ממך" או "וזה לקחו מאבותיך" טוענין לו בית דין. מקשה הגמ', הרי יורש, למדנו: הבא משום ירושה, אינו צריך טענה [ולומר "אתה מכרת לאביו" אלא כל שאמר "ראיתי לאביו שהחזיק בה ולא ערער אדם עליו", הוא זוכה. אבל] לוקח צריכים [את המשנה ללמד אותנו אותן].

[מקשה הגמ', הרי] גם לוקח למדנו: לקח חצר ובה זיזין וגוזטראות [זיזין פ' קורות קטנות הבולטות מן הבית לחוץ, וגוזטראות", הן קורות גדולות שאפשר לעמוד עליהן, הבולטות מן הבית לחוץ], הרי זה בחזקתה [ואין לבני רה"ר זכות לטעון שאין לך זכות, אלא סומכים על כך שהמוכר היה לו בית יותר גדול, וכנס לתוך רשותו והוציא הקורות למקום שהיתה שלו].

[מתרץ הגמ'] צריכים [את השמנה שלנו], שאם היינו לומדים [רק] שם [היינו חושבים שזה רק] נוגע [לחזקה נגד] רשות הרבים, שנאמר הוא כנס לתוך שלו, או בני רשות הרבים אצלו מחלו לו, אבל כאן [אולי] לא. ואם למדנו [רק] כאן, כיון שהוא [חזקה נגד] יחיד, אולי הוא פייס אותו, או מחל לו, אבל רבים, מי פייס ומי מחל. אולי אין [לו חזקה ללא טענה, לכן רואים] שצריכים [את שני המשניות].

הרי הוא בחזקתו. והרי אמר רב נחמן רב רבה בר אבהו: אין חזקה לנוקין. [מתרץ הגמ'] רב מרי אמר: [היינו דווקא] בעשן, רב זביד אמר: [היינו דווקא] בבית הכסא [אבל של יוני שוכך זה לא חמור כל כך].

או שמכרן לו - פירוש, ואז אין צריך קנין, דקנהו במעות שנתן לו, אם לא שזקפן במלוה דומיא דמתנה [סמ"ע].

ע"י ש"ע [ח"מ ס' קנה ס"ט]: מי שהחזיק לעשות מלאכת דם או נבילות וכיוצא בהן במקומו, ויכנסו העורבים וכיוצא בהן בגלל הדם ויאכלו, והרי הם מציינים את חבירו בקולם ובצפופם או בדם שברגליהם שהם יושבים על האילנות ומכלים פירותיהם, אם היה קפזן או חולה שצפוף הזה מזיק, או שפירות שלו נפסדים לו בדם, חייב לבטל אותה המלאכה או ירחיק עד שלא יבא לו נזק מחמתו, שהיזק זה דומה לריח בית הכסא וכיוצא בו שאין לו חזקה. [וה"ה כל נזק גדול שאין אדם יכול לסבלו]:

ומכלין פירותיהן כו' - היינו כשהוא מפונק שנימאס בעיניו הפירי שנתלכך בדם, משא"כ בסתם בני אדם שמקנה דם מהפירי ואוכלם, וזה שכתב אחר זה שפירות שלו נפסדין "לו", דמתבת "לל" מדוקדק דוקא לו ולכיוצא בו שהן מפונקין [סמ"ע].

⁴⁴ ע"י ש"ע [ח"מ ס' קנה ס"ו]: במה דברים אמורים, בשאר נזקים, חוץ מארבע שהם העשן וריח בית הכסא ואבק וכיוצא בו ונדנדו הקרקע, שכל אחד מאלו אין לו חזקה, ואפילו שבתקן כמה שנים הרי זה חוזר וכופהו להרחיק: הגה ואפילו סמך קודם שבלש דבר הניזק. מיהו אם זכו שניהן בשל הפקר, כל הקודם, זכה, ואין השני אחריו יכול למחות בו. וכן היזק ראה במקום שצריך מחיצה, כגון חצר השותפין שיש בו דין חלוקה, יש לכל אחד מהם לכוף את חבירו לבנות הכותל באמצע, כדי שלא יראהו חבירו בשעה שמשתמש בחלקו, ומאחר שממילא הם מזיקים זה את זה בלי עשיית שום מעשה, אין להם חזקה אלא אע"פ שעמדו כך שנים רבות בלא מחיצה כופהו לעשות מחיצה בכל עת שירצה. ולמה שינו נזיקין אלו משאר נזיקין, לפי שאין דעתו של אדם סובלת נזיקין אלו, וחזקתו שאינו מוחל, שהיזק היזק קבוע. ואם קנו מידו שמחל בנזיקין אלו [או שמכרן לו או נתן לו], אינו יכול לחזור בו:

ביאור: בד"א בשאר נזיקין כו' - לאו דווקא ד' דברים אלה אלא כל נזק גדול שאין דרך העולם לסובלו, ואפילו דבר שדרך לסובלו, אם זה נעשה מחמת מעשי ידיו, והוא נדנדו קרקע, גם בזה אין חזקה [ש"ך * ראנ"ח], וע"י מה"י לבית לוי [ס' קנד סק"], ראובן ושמעון קנו בית מזבולון שלראובן יש העליה, ולשמעון הקומה התחתונה, והביוב של ראובן עובר בציור בקירות של שמעון, והחזקתו כך ג' שנים, אם ראובן ודאי קנה זכות לצינור זה [כדין בית הכסא], אז הוא קנאו, וטוענים ללוקח, אבל זה רק במקום שהמוכר נאמן, ולא במקום שצריך עדים, כמו כאן, אמנם מההלכה שבית הכסא אין לו חזקה היינו היכא שהבית הכסא הוא על גבי קרקע ומגולה והוא ברשות הניזק, אבל היכא שהבית הכסא מוכסה וכדומה יש לחלק, וכיון דראובן זה החזיק בבית התחתית של שמעון להיות הצנור יורד תוך כותל הבית לתוך השוחה אשר בקרקעית הבית, והצנור והשוחה אינם מגולים, באופן שהריח רע אינו ל"כ חזק וגם אינו תדיר, וכיון שאינו תדיר יראה דיש לו חזקה, ככל חזקת קרקע [ש"ך * מהרש"ך].

ואפילו סמך קודם שבלש דבר הניזק - משום דכל מזיקין מותרין לסמוך כשאין שם דבר הניזק, וכל היכא שאין יכול למחות מתחילה, אין לו חזקה, וכנ"ל [ס' קנד ס"ז]. והרמ"א לא איירי בחזקת ג' שנים אלא בחזקת ראה ושתק הנ"ל [בסעיף ל"ה], וכה"ג אפשר דכ"ע מודים דלא הוה חזקה [סמ"ע], הרמ"א לאו לענין חזקה מיירי, רק כוונתו, דאף דדעת הרבה פוסקים בסעיף י"ט דמותר לסמוך כשאין שם דבר הניזק, ואז צריך הניזק להרחיק, וע"ז כתב הרמ"א דבקוטרא ובית הכסא, לכ"ע, אף שסמך בהיתר צריך להרחיק אה"כ [נתה"מ].

כגון חצר השותפין כו' - בהיזק ראה זה דחצר כ"ע מודו שאין לו חזקה, מטעם שכתב המחבר כאן כיון שהיזק הוא ממילא, וגם מטעם אחר [שחזקת ג' שנים רק מועיל היכא שהמחזיק מזיק ואינו ניזק כגון מי שיש לו חלון פתוח לחצר חבירו אבל היכא שהמחזיק ניזק כמו שהוא מזיק יכול לומר לא שמחתי למחות כיון שאני מזיקך כמו שאתה מזיקני והייתי ממתין אולי תפתח אתה לתבוע וגם היזק תדיר הוא זה כמו קוטרא ולא דמי לחלון הדתם לאו היזק תדיר הוא שלאורה הוא עשוי ולא להסתכל בו לחצר חבירו שאסור לאדם להסתכל לחצר חבירו]. ובהיזק ראה חלון יש בו פלוגתא, ע"י בסימן קנ"ד סעיף ז' [סמ"ע].

ואם קנו מידו שמחל - ובלא קנין לא מהני, ובשאר נזיקין נראה לפע"ד ד"כ לא מהני מחילה בלא קנין למאן דס"ל דבעינן חזקת ג' שנים וטענה. אמנם קודם שיש דבר הניזק, ונתן רשות בפירוש להעמיד שם המזיק, נראה דאפילו בקוטרא ובית הכסא מהני, דדבר זה שוב אינו דומה לאומר קרע סכותי, רק כמו שאומר הניזק בלא יעמיד שם דבר הניזק כלל, ולענין זה ודאי מהני. ואין חילוק בין קוטרא ובית הכסא לשאר נזיקין רק לענין אם סמך בעצמו קודם שהיה דבר הניזק למאן דמתיר לסמוך, דבקוטרא מ"מ צריך להרחיק אה"כ, משא"כ בשאר נזיקין. והטעם לזה, דקוטרא ובית הכסא מחדש בכל יום נזק חדש כמו כותשי הרפפות דסעיף ט"ו, והכי נמי העשן הוא מחדש תמיד וכן בבית הכסא, אבל נתינת רשות ודאי מהני. אבל כשנתן לו רשות אחר שהיה דבר הניזק, לא מיבעיא בקוטרא ובית הכסא דודאי לא מהני בלא קנין, דנהי דשנתן רשות הוי כסמך בהיתר, מ"מ הרי אפילו סמך בהיתר לא מהני בקוטרא, ולכן צריך להרחיק מחזור בו, כדיון שכבר היה דבר הניזק, דמי שוב לאומר קרע סכותי דיכול לחזור בו, אלא אפילו בשאר נזיקין דסמך בהיתר מהני וכשנתן רשות הרי הוי כסמך בהיתר, מ"מ ו"א דדוקא כשהניזק בא לסמוך אחר שסמך המזיק בהיתר, דאז הניזק עושה שלא ברשות כשסומך עצמו לדבר המזיק, אבל כששניהם נעשו ברשות, על המזיק להרחיק. וא"כ גם כאן, כיון שסמך המזיק כשכבר היה דבר הניזק, ודמי לאומר קרע סכותי דיכול לחזור בו, וכיון שחוזר בו, דמי לכמו ששניהם עשו ברשות דהיינו המזיק והניזק, דאז על המזיק להרחיק. ועיין בסמ"ע בסימן קנ"ז סק"ד? ובמה שכתבתי שם [סק"א?] [נתה"מ].

מתני'. גזול הנמצא בתוך חמשים אמה⁴⁵ [לשוכך], הרי הוא של בעל השוכך, [אבל הנמצא] חוץ מחמשים אמה, הרי הוא של מוצאו. נמצא [גזול של הקרקע, בתוך ג' אמה] בין שני שובכות, קרוב לזה, שלו, קרוב לזה, שלו, מחצה על מחצה, שניהם יחלוקו.

גמ'. אמר רבי חנינא: [אם בא דבר ספק לפנינו ויש בו להלך אחר] הרוב [והוא כך, ואם תלך בו אחר] הקרוב [אינו כך], הולכין אחר הרוב⁴⁶, ואף על גב ש[גם] רוב מן התורה ו[גם] קרוב מן התורה, אפילו הכי רוב עדיף. רבי זירא שאל: [נאמר בענין עגלה ערופה] "והיה העיר הקרובה אל החלל", ואף על גב שיש [עיר] אחר [שרחוקה יותר ממנה] שיותר גדולה ממנה [ואם כן יש רוב שהגיע משם, ועכ"ז הולכים אחרי עיר הקרוב, ודלא כרבי חנינא. מתוך הגמ', הפסוק בענין עגלה ערופה מדובר] כשארן [עיקר רחוקה מזו שדגולה ממנה אלא כולם שוות⁴⁷. שואלת הגמ'] שנלך

⁴⁵ ע"י ש"ע (ח"מ סי' רס ס"ח): גזול שמדדה (פירושו: שמתנודד) ואינו יכול לפרוח הנמצא קרוב לשוכך, בתוך חמשים אמה הרי הוא של בעל השוכך, חוץ לחמשים אמה הרי הוא של מוצאו, שאין הגזול מדדה יותר על חמשים אמה. ובשביל של כרמים, אפילו חוץ ל' אמה הוי של בעל השוכך. נמצא בין שובכות, הרי הוא של קרוב. מחצה למחצה יחלוקו. במה דברים אמורים, כשהיו יוני שתי השובכות שוין במנין, אבל אם היו יוני האחד רבים, הלך אחר הרוב, א"ע"פ שהוא רחוק. וכל זה בגזולות שאינן מפריחים, אבל אם הם מפריחים, בכל ענין של מוצאו:

ביאור: בתוך ג' אמה - דבשיעור ג' אמה ממלאים כריסם, וחוזרת לקינה, ואינה מדידת יותר, כיון דאינה יכולה לפרוח (סמ"ע).

הרי הוא של מוצאו כו' - דכיון דליכא למיתלי משוכך נדדה ובאה שם, אמרינן עוברי דרכים עברו שם ונופלים מהם, ורובא דעלמא העוברים ושבים גוים נינהו (סמ"ע), ו"א אפילו אם רוב העוברים יהודים וגזולות מידע ידע בנפילתן, והוי כמו הנך דלקמן סימן רס"ב ס"ו ז' ח' ט' (ש"ך), דאז נפק לו מתורת מדדה, וקם לו בתורת מפריח, ואיכא למיזל בתר רובא דעלמא (ט"ז).

ובשביל של כרמים כו' - שעי" הכרמים דרכה לדדות אפילו חוץ ל' (סמ"ע). הרי הוא של קרוב - פירושו, כשהוא בתוך ג' לשניהם אלא שלאחד הוא יותר קרוב מאשר הוא לשני, וה"ה בשביל של כרמים אפילו ביותר מחמשים (סמ"ע).

בכל ענין הן של מוצאו - תלינן ברובא דעלמא שהן גוים ולא בקרוב אף שהוא ישראל (סמ"ע).

⁴⁶ @E"רמב"ם (רוצח פ"ט ה"ז): אף על פי שהולכין אחר הרוב מן התורה והולכין אחר הקרוב הרוב עדיף.

⁴⁷ ע"י רמב"ם (רוצח פ"ט ה"ו): אין העיר הקרובה מביאה אלא בזמן שמנין העם שבה כמו מנין העיר הרחוקה ממנה אבל אם היו אלו שברחוקה מרובין על אנשי הקרובה ממנה הולכין אחר ג הרוב והמרובין מביאין העגלה.

אבן האזל הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ט הלכה ו
[ו] אין העיר הקרובה מביאה אלא בזמן שמנין הרוב שבה כמו מנין העיר הרחוקה ממנה, אבל אם היו אלו שברחוקה מרובין על אנשי הקרובה ממנה הולכין אחר הרוב והמרובין מביאין העגלה.

ה"מ הקשה דב"ב דף כ"ג פריך וניזיל בתר רובא דעלמא ומוקים ביושבת בין ההרים והרמ"ם השיטת זה וכתב וז"ל ססובר רבינו דקושיא דניזיל בתר רובא דעלמא לאו דקושיא הוא דפשיטא דקרובה בעינן דהא בקרובה תלה רחמנא ואי הוי אזלינן בתר רובא דעלמא לעולם היו מודדין לעיר הגדולה שבעולם עכ"ל, ומשמע דסובר דזה ודאי לא אמרינן שנצרך רוב העיירות לבטל דין עגלה ערופה ולא פריך אלא לומר שתביא העיר הגדולה שבעולם אפי' מרחוק, אבל דבריו תמוהים דאי נימא דודאי בקרובה תלא רחמנא א"כ מאי עדיפא בגדולה סמוכה, ומה ג' בין גדולה סמוכה ובין גדולה רחוקה, וזהו חדחית הגמ' דאע"ג דכתיב קרובה מ"מ רובא עדיף.

אכן בעיקר הנחת ה"מ דעיר רחוקה אפי' גדולה אינה מביאה מסתבר כדבריו, אבל מטעם אחר משום דעיר רחוקה שאינו מצוי עוברים ושבים לא מהני מה שהיא עיר גדולה והוי כמו דאמר בגמ' שם אי לא נימא דרוב עדיף מ"מ רוב ומצוי ליכא למ"ד וה"נ לדין בקרוב ומצוי, ובאופן זה כתב הרמב"ן שם בהא דאמר עינבי מצנעי דמקומו ממש לא אזלינן בתר רוב, ואף בדזה כתב משום כאן נמצא וכאן היה, אבל מ"מ כתב בטעמא משום קרוב ומצוי וה"נ כאן ברחוקה ממש שאין דרך עוברים ושבים לבוא לכאן, וגם בהא דמשיני ביושבת בין ההרים כתב רש"י שאין דרך רוצחים לבוא לכאן, ולכן בודאי אין מודדין אלא אל הערים הקרובות, וזהו דכתיב בקרא וכן הוא בהלכה א' שמודדים אל הערים שסביבות החלל והכונה הסמוכות סביב החלל, ולכן מה דפריך הגמ' וניזול בתר רובא דעלמא היינו דנצרך כל הערים לעשות רוב ומשום זה לא יביאו כלל עגלה ערופה וכן כתב להדיא הרמ"ה בחידושי.

אלא דבאמת כבר הקשו התוס' דהכא משמע דטעמא דקרובה הוא משום דאמרינן שממש בא ההורג דהא אם נמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד מניחין אותה ומודדין לעיר שיש בה ב"ד והלא מתוך הקרובה מוכח שמעיר שאין בה ב"ד הוא, איברא דמה שהעמירו התוס' דבריהם על מה דאמר בגמ' בדליכא מזה

אחרי רוב העולם [לומר, אף על פי שכאן סמוך לחלל אין עיר אחרת שיש שם יותר אנשים, מכל מקום, הרי יש במקום אחר, רחוק מכאן, עיר אחרת שיש בה יותר אנשים, והרי רוב וקרוב הולכים אחר הקרוב. מתוך הגמ', כאן מדובר] ביושבת בין ההרים [שאיין דרך רוצחים לכאן ממקומות אחרים לכאן].

למדנו במשנה: ניפול הנמצא בתוך חמשים אמה, הרי הוא של בעל השוכך, ואף על גב שיש [שוכך] אחר שיותר גדולה ממנה [אבל מחוץ ל' אמה, רואים אם כן ראייה שהולכים אחרי הקרוב ולא הרוב. מתוך הגמ', כאן מדובר] שאין [שוכך יותר גדולה שרחוקה יותר]. אם כן, [איך מוכן] הכתוב בסוף: חוץ מחמשים אמה, הרי הוא של מוצאו. ואם שאין [שוכך] אחר שיותר גדולה, אפילו מחוץ ל' אמה, ודאי [גזול זון] נפל מאותו [השוכך]. במה מדובר כאן [פי' בכל המשנה], במדדה [פי' גזול שאינו יכול לעוף אלא בדידי מעט מעט], שאמר רב עוקבא בר חמא: כל המדדה, אין מדדה יותר מנ' [הלכך תוך חמשים אמה של בעל השוכך ואף על גב שיש אחר שיותר גדולה שכן כל המדדה אינו מדדה יותר מחמשים וחוף של חמשים של מוצאו דכיון דאין מדדה יותר מחמשים וזה יצא חוץ ל' אם כן אינו בכלל מדדה אלא כמפריח ואז הולכים אחרי רוב העולם].

ר' ירמיה שאל: [אם הוא מצא את הגזול] ורגלו אחת בתוך ג' אמה ורגלו אחת חוץ מחמשים אמה, מהו. ובגלל [שאלה] זו, הוציאו את רבי ירמיה מבית המדרש [שהיה מטריח עליהם].

בא ושמע: נמצא בין שני שובכות, קרוב לזה, שלו, וקרוב לזה, שלו, [משמע] אף על גב שא' מהם יותר גדולה מהשני [אם כן רואים שהולכים אחרי קרוב ואל רוב]. במה מדובר כאן, ששניהן שוין [בגודל שלהם]. ושנלך אחרי רוב העולם [שהיה של מוצאו]. במה מדובר כאן,

לא היה קשה דזה אפשר דמסתבר לגמ' דאף שאם נמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד מניחין אותה ומודדין לעיר שיש בה ב"ד זהו משום דעיר שאין בה ב"ד אינה מביאה ע"ע ובעינן לקיומי דין הבאת ע"ע, אבל אם יש עיר קרובה ועיר גדולה תביא הגדולה, אלא דקושיית התוס' היא חזקה על מה דפריך וניזול בתר רובא דעלמא והיינו שלא יביאו ע"ע כלל, ובזה ודאי קשה מהא דנמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד.

ונראה דהגמ' פריך על מה דאמר ר"ח רוב וקרוב הלך אחר הרוב ואף על גב דרובא דאורייתא וקורבא דאורייתא, ומוכח דסבר דמדין העיר הקרובה ילפינן דאזלינן בתר קרוב כמו בתר רוב אלא דרובא עדיף, ואם נימא לדדין הבאת עגלה ערופה לא בעינן שיהיה ודאי שמהעיר הקרובה בא ההורג כמו דמוכח מנמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד אלא דמשום דלגבי שאר עיירות שיש בהן ב"ד אין קרובה ונוטה יותר שממנה בא, מביאה העגלה ערופה, וא"כ היכי ילפינן דין קרוב וניזיל בתריה בידי ממון כמו בניפול הנמצא.

והנה לכאורה קשה טובא על עיקר דין דאזלינן בתר קרוב בניפול הנמצא דהא מהא דמניחין עיר שאין בה ב"ד ומודדין לעיר שיש בה ב"ד מוכח דעכ"פ אינו ודאי שבא ההורג מעיר שאין בה ב"ד, דא"כ לא שייך שהעיר שיש בה ב"ד תביא, ונראה עפ"מ שכתב הש"מ בב"מ דף ז' דרוב דכל דפריש מרובא פריש אינו ודאי גמור, והיכי דמיעטה התורה ספק גם זה נתמעט א"כ שפיר כמו דאזלינן בידי ממון בתר רוב והיינו ברובא דאיתא קמן דזהו רוב דכל דפריש ה"נ אזלינן בתר קרוב ומ"מ אינו ודאי גמור, אלא דדין התורה דאזלינן בתריה, ולכן בנמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד כיון דאינה יכולה להביא מודדין לעיר שיש בה ב"ד כיון דאכתי נשאר ספק ולגבי שאר העיירות שיש בהן ב"ד העיר הקרובה שיש בה ב"ד נוטה יותר שממנה בא, לכן מביאה.

אלא דמ"מ ע"כ עלינו לומר דעיקר יסוד דין העיר הקרובה הוא משום דהדין הוא לומר שממנה בא אף דאינו ודאי גמור וכמו בדין רוב, דאי נימא דסגי בנוטה יותר לגבי שאר עיירות, א"כ מלן עיקר דינא ללמוד כאן דקרוב הוא דין למיזל בתריה כמו דאזלינן בתר רובא, וע"כ דסובר ר' חנינא דעיקר דין העיר הקרובה הוא לומר שממנה בא. אלא דלא חלקה תורה וכשנמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד מודדין לעיר שיש בה ב"ד משום דלגבי שאר עיירות נוטה יותר שממנה בא, ומשום זה בודאי לא שייך דרובא דעלמא יבטל דין עגלה ערופה כיון דלגבי שאר עיירות נוטה יותר שמהעיר הקרובה בא, אלא דהגמ' פריך על עיקר דינא דקרא דלא משכחת שיהיה דין שנאמר שבא מהעיר הקרובה. ומדברי ר' חנינא מוכח דעיקר דינא הוא שנאמר שבא משם. אבל להלכה ודאי לא צריך שתהיה יושבת בין ההרים כמו בנמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד. וביסוד הדבר לומר דהגמ' פריך על עיקר דינא דקרא ראיתי כן באור שמח ע"ש אלא שבארתה באופן מרווח יותר:

התירו] שהוא סובר כמו רבי חנינא. שם שונה, שאם גנבו, לא היה מצניעו שם [היכן שגנבו]. והיינו ביין, אבל בענבים [כן היין] מצניעים. [היה מקרה] בנודות יין שנמצאו [טמונים] בין גפנים, ורבי התיר אותם [בשתייה]⁵¹. אולי נאמר [שרביא התירו] שהוא סובר לא כרבי חנינא [לילך אחר הרוב אלא אחר הקרוב וכאן ישראל מצויים יותר מנכרים ולא הולכים אחרי רוב העולם]. שם שונה, שרוב

[שמצא את הגוזל] בתוך שביל של כרמים [דע"י כרמים נדדה חרץ לחמשים], שאם הגיע מהעולם [ולא שובך הקרוב], כיון שנוודת לא יכול לראות [את קינו], שכל שמידדי וחוזר ורואה את קינו נודדת, ואם לא, לא נודדת [אם כן אין לחשוש שהוא הגיע מהעולם].

אמר אביי, גם אנחנו למדנו [כר' חנינא שהולכים אחר רוב ולא קרוב]: דם שנמצא בפרוזדור⁴⁸ [של אשה, שהוא בין כותלי הרחם], ספיקו טמא [ודאי], שחזקתו מן המקור [שאם זה ודאי מגיע משם היא ודאי טמאה], ואף על גב שיש עליה [שיכול להגיע דם משם, ודם זו טהורה] שקרובה [יותר עכ"ז הולכים אחר הרוב].

א"ל רבא: [לאביי, וכי אתה מביא ראיה לרב חנינא] מרוב ומצוי שלא רק שדם המקור דמיו רבים יותר משל עלייה אלא גם שהסתדירין לזוב משם ודמי העלייה אין תדירין לצאת]. רוב ומצוי אין מי שאומר [שלא הולכים אחריו], שר' חייא לימד: [אשה שיש לה] דם בפרוזדור, חייבין עליו על ביאת מקדש [שהיא ודאי טמאה], ושורפין עליו את התרומה [אם היא נגעה בהם]. ואמר רבא, למדנו ג' [הלכות מדברין] רבי חייא: לומדים מזה רוב וקרוב הלך אחר הרוב, ולומדים מזה רוב הוא מן התורה, ולומדים מזה כדברי רבי זירא [שאמר לגבי מקום שרוב טבחים מוכרים כשר, הנמצא ברחוב, הולכים אחרי הרוב ומותר, אע"פ שדלתות מדינה נעולות, שאין אלא רוב א' להכשיר אותה, שהוא רוב העיר]. שאמר רבי זירא: אף על פי שדלתות מדינה נעולות [שיש רק רוב של עיר זו, ולא של כל המדינה], שהרי אשה דומה ל"דלתות מדינה נעולות" [פי' שיש רק רוב א' אצלה], ואפי' הכי הולכים אחר הרוב.

והרי רבא הוא שאמר: רוב ומצוי אין מי שאומר [שלא הולכים אחר הרוב אלא קרוב, אם כן אין להביא ראיה לר' חנינא מציוור כזו, והוא עשה כן. מתרין הגמ' רבא חזר בו מאותו [ההלכה].

למדנו: חבית [יין] שצפה בנהר, אמר רב: [אם] נמצא כנגד עיר שרובה ישראל, מותר⁴⁹ [בשתייה, ואם נמצא] כנגד עיר שרובה נכרים, אסורה [בשתייה], ושמואל אמר: אפי' נמצאת כנגד עיר שרובה ישראל, אסורה, אולי הוא הגיע מ[מחוז הנקרא] "דקרא" [אם כן יש רוב שהגיע מגוים].

אולי נאמר [שרב ושמואל] חולקים ב[הלכה] של רבי חנינא שרב א' [פי' שמואל] סובר כרבי חנינא, ורב א' [היינו רב] לא סובר כרבי חנינא [אלא הולכים אחרי קרוב]. לא, כולם סוברים כמו ר' חנינא, וכאן חולקים בזה, שרב א' [פי' רב] סובר אם זה הגיע מ"דקרא", מערבולות היו מטביעים אותו או הפשרות שלגים [הנקיים אצל הנהר והיו נעצרים שם]. ורב א' [פי' שמואל] סובר: [חוששים שמא] חוזק הנהר לקחו [שנפלה באמצע הנהר במקום חזק] והביאו [לכאן, ולכן יש רוב נכרים והיין לא כשר].

[היה מקרה] שחבית של יין נמצא בכרם של ערלה, והרכינא התירה [בשתייה, ולא חשש אולי הגנב גנב מכרם זן]⁵⁰. אולי נאמר [שרבינא

⁴⁸ רמב"ם איסור פ"ה ה"ה: דם הבא מן החדר כולו טמא חוץ מדם טהור שהתורה טיהרתו ודם קושי כמו שיתבאר, ודם העליה כולו טהור שהוא כמו דם מכה שבמעיים או בכבד או בכלי'א וכיוצא בהן, ודם הנמצא בפרוזדור אם נמצא מן הלול ולפנים הרי זה טמא שחזקתו מן החדר, וחייבין עליו על ביאת מקדש ושורפין עליו תרומה וקדשים ואין אומרים שמא מן העליה ירד דרך הנקב, שרוב הדמים הנמצאין כאן מן החדר, נמצא הדם בפרוזדור חוץ לנקב הרי טומאתו בספק, שמא מן החדר בא או מן העליה שתת דרך הלול לפיכך אין שורפין עליו תרומה וקדשים ואין חייבין עליו על ביאת המקדש.

⁴⁹ עי' שו"ע (יר"ד סי' קכט ס"ז):

⁵⁰ עי' שו"ע (יר"ד סי' רצד ס"א): חבית של יין הטמונה בכרם של ערלה, מותר, שאין הגנב גונב מכרם זה וטומן בתוכו. אבל ענבים שנמצאו טמונים בו, אסורים, שקרוב הדבר שגנבם ממנו וטמנם בתוכו. ביאור: מותר - והיינו בענין דליכא למיחש ביה משום יין נסך וכדלעיל (סימן קכט ס"ז-ח) (ש"ך).

וטומן בתוכו - שירא שמא ימצאוהו דורכי ענבים, ואינו אסור משום יין נסך דרבא דעלמא עובדי כוכבים נינהו, שרוב גנבים באותו זמן ישראל היה, ועי' בס"י קכ"ט דבעינן שרוב הכרמים בסביבותיה היו של ישראל (ט"ז).

אבל ענבים כו' - דזה מטמין שלא בשעת בציור ואין שם אז דורכי יין@@@@ ול"פ הרמב"ם ויש להקשות דבגמרא אמרינן על האי הכשר דיין דנקט כאן לימא משום דס"ל כר' חנינא דס"ל דרוב וקרוב הולכין אחר הרוב ומשני דבלאו הכי מותר משום טעמא דנקט כאן שאין מצניעין שם יין אבל ענבים מצניעין משמע דלפי מאי דק"ל כר' חנינא מותר בכל גווי אפי' בעינבי ול"כ הרא"ש להדיא שם בפ' לא יחפור וכן הקשה בפרישה בשם רש"ל וע"כ כתב הדטור לא דק ונראה דהוכחת רמב"ם וטור מדמסיק אבל עינבי כו' דאי ס"ד דהגמרא אמרה סברא זו שאין מצניעין שם יין של כרם זה דרך דחיה בעלמא למה לו לומר חילוק דעינבי ויין כיון שהסברא לא נשארה קיימת אלא ודאי דאף למאי דק"ל כר"ח דהולכין אחר הרוב מ"מ סברא חזקה דמכרם זה

גנבו וכמו דאמרין בכתובות פ' המדיר כאן נמצאו כאן היו וכן לענין חמץ בפסח זכרוהו הפוסקים וזה עדיף טפי מקורבה דמוכח דכתבו התוס' בפ' לא יחפור דלא אזלינן בתר הקורבה וכאן לכ"ע אזלינן וע"כ כ' הטור ושו"ע שקרוב הדבר כו':

עי' שו"ע (יר"ד סי' קכט ס"ח):

⁵¹ עי' שו"ע (יר"ד סי' קכט ס"ט):

שופכי [יין מן החבית לנודות למכור לעוברי דרכים במדינה זו] ישראל הם. והיינו ב[נודות] גדולים⁵² שאין לחוש לרוב העולם לומר שנפל מעוברי דרכים, אבל קטנים, אולי נפלו מעוברי דרכים [ולכן הולכים אחרי רוב העולם וזה לא כשר]. ואם יש [נודות] גדולים איתם [פי' עם הנודות הקטנות, כולם מותרים שכן גדולים אין דרך לעוברי דרכים לשאת אותם], ונאמר [הנודות הקטנות] היו מונחים להשוות משא החמור [כאשר יש נוד גדול בצד זה, שמים שתי קטנים בצד השני].
מתני'. מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה⁵³, ובחרוב ובשקמה [שיש להם ענפי סרבים], חמשים אמה. אבא שאול אומר: כל אילן סרק [פי' שאין מגדל פירות, והוא גנאי לעיר מרחיקים] חמשים אמה. ואם העיר קדמה⁵⁴ [לאילן], קוצץ [את האילן] ואינו משלם דמים

⁵² ע"י ש"ע (י"ד סי' קכט ס"ט): הוב"ד לעיל הערה 51.

⁵³ רמב"ם שכנים פ"ה ה"א

⁵⁴ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנה סכ"ב): מרחיקין את גורן קבוע מהעיר חמשים אמה, כדי שלא יולין הרוח התבן בעת שזורה, וזיק לבני העיר. (ואם הגורן קודם לעיר, מסלקו ובני העיר נותנים לו דמיון, ספק, מסלקו בלא דמים. ומזה יש מי שלומד על זכוכס ממדינה שגור על יהודים שיעשו עם היהודים הדרים תחת שרים קטנים בכפרים שידורו תחתיו, ואם לא, יגרש. כולם צריכים לקיים דברי הדין ולסלק היזק הרבים וליסע תחת הדין, ולדון אח"כ עם הרבים אם יש להם היזק בזה. וכן לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך שלו, אלא אם כן היה לו חמשים אמה לכל רוח, כדי שלא יזיק התבן לנטיעת חבריו או לנירו:

ביאור: גורן קבוע - מה שכתבו קבוע, לאפוקי ארעי, דבהיזק שהוא בארעי ובאקראי לא גזרו עליו להרחיק (סמ"ע).

מסלקו ובני העיר נותנים כו' - פירוש, מסלקו תחילה ואח"כ נותנין לו, ואיכא לא, דאי"כ יעמוד הגורן ימים רבים, דכיון דרבים משותפין, מי יתעסק בזה, על דרך קדירה דבי שותפי לא קרירי ולא חמימי, ובעל הגורן נחא לו בקימו דגרנו, משא"כ עתה, הדצריכו לסלקו תחילה ואח"כ יתעסק הוא להוציא דמי שווי מיד בני העיר, ובאריך ישראל ה"ה באילן (סמ"ע), ו"א שגם בא"י וגם בחו"ל אין הלכה זו באילן (ש"ע).

ומזה יש מי שלומד כו' - פירוש, כמו שחשו חז"ל ואמרו דצריך לקצוץ האילן ולהרחיק הגורן אף על פי שהוא קודם לעיר, ולא מיבעיא שצריך לקצוץ, אלא אף שצריך לקצוץ "תחילה" מהעיר ואח"כ יקבל דמיו, ולא איכא, כדי שלא ימשוך היזק של רבים, וכן הדין נמי באלו היחידים הדרים בכפרים, שצריכין לעקור דירתן תחילה כדי לסלק היזק של רבים, ואח"כ יתבעו היחידים להרבים (סמ"ע), ואין להם זכות להתמין עד שיעבור זעם, או עד שיצא הקצף על הכלל כולו, ואז נישב בדין, אבל אם אפשר לשחד השרים קטנים, מותר (רע"א * בשמים ראש), במקום שהרבה יהודים מתגוררים שם והשרה מקפדת מאד וכמה פעמים הוכרז בבית הכנסת ע"פ ציווי שלהם שיעקרו משם בעונש וקנס עכ"ז מותר ליחיד לילך ולהתדל בעד נפשו לדור שם, ואין חיוב למנוע משום חשש שמא יגיע היזק לרבים, ודווקא אסור ברמ"א מאחר שגזר השר שבלי ספק יגזור אומר ויקם כדבר מלך שלטון. משא"כ שיהא אסור לכל יחיד להשתדל ולפקח בטובת עצמו מחשש שע"י זה יגיע נזק ליחיד או לרבים כמו שאר לאסור על עשיר מלת דורון שנה חדשה לשר מחשש פן יאנף על שאר עשירים שבקהל וכן אם עשיר תובע שר לבית המשפט, והקהל בקשו ממנו לפשר עמו כי כבר גיזם השר לנקום בהם אין לקהל זכות לחייבו שיפסיד חובו כדי למנוע מהם ההיזק אפילו חלילה יש חשש גירוש לא יוכלו לזכות נגד הקצין (פ"ת * חוות יאיר).

וליסע תחת הדין תחלה כו' - חיל המלך שבאו לעיר בלכתם למלחמה, ובאו לחנות שם כמו חודש ימים, ורצו רוב הקהל להתפשר עם המושל שלא יעשה אכסניא בבתי היהודים, כי חוששים ממיעוט משא ומתן שלא להתראות בפניהם, וגם טיפולם עמהם קשה מאד, וגם חוששין מערבוב איסור והיתר וכיוצא, מלבד זה שאם יעשה אכסניא אצל יהודים תהיה ההוצאה מכלל הקהל יותר מכפלים ממה שתהיה אם יתפשרו עם המושל, והעשירים מוחים שלא יתפשרו אם לא שיתחייבו הקהל לגבות אותו ממון לפי הבעלי בתים ולא לפי הממון, והקהל אומרים שיתפשרו תחילה ואח"כ יקוב הדין היאך יהיו גובין. הדין עם הקהל, ויכולים לכוף ליחידים הבעלי כיסים שיתפשרו עם המושל תחילה, משום דזה היזק של רבים הוא וצריכין תחילה לסלק היזק הרבים, ואח"כ ידונו היאך יהיו גובין כו', ועי' לקמן סימן קס"ג סעיף ג' סק"ז? (פ"ת).

ולדון אח"כ עם הרבים כו' - אף שהיה להן היזק, מ"מ הדין ביניהן, ורואין, אם גם בני הכפרים היו עומדים בסכנה, אין צריכים אלו הרבים לשלם להם מדי (סמ"ע).

וכן לא יעשה גורן קבוע בתוך שלו כו' כדי שלא יזיק התבן לנטיעת כו' - היינו בתוך שדה של בעל הגורן ויש לאחריים נטיעות וניר סביבו (סמ"ע).
לנטיעת חבריו - המומץ נכנס בפרח הפירי ונרקב על ידו. ומנירו, משום דהמזל שדה יותר מהצריך, הוא נשרף ונפסד (סמ"ע).

[למי שהעיר שלו], ואם האילן קדם [להקמת העיר], קוצץ ונותן דמים [למי שעיר שלו]. ספק זה קדם וספק זה קדם, קוצץ ואינו נותן דמים.

גמ'. למה [חייבים להרחיק אילן מעיר]. אמר עולא: משום נוי העיר [לפי שנוי לעיר כשיש מרחב פנוי לפניו. ומקשה הגמ' למה צריכים טעם זון, שתלמד אותו [האיסור ליטע אילן קרוב לעיר שהמשה] שאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה [אפילו בכל ערי ישראל אסור לעשות שדה שנוטעים דברים להיות מגרש, היינו אלף אמה לפני עיר, שיראה יפה, וכן לא מגרש העיר של יופיו לשדה, ולא רק עיר לויים]. לא [פי' אי אפשר ללמוד משם, אלא] צריכים [משנה זון], לפי ר"א שאמר: עושים שדה מגרש ומגרש שדה⁵⁵ [בערי ישראל, וכל האיסור רק בערי הלויים, עכ"ז] כאן משום נוי העיר לא עושים. ואפילו לרבנן שאומרים: אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה, היינו זרעים, אבל אילנות עושים [תוך אלף אמה], וכאן [תוך כ"ה אמה] משום נוי העיר לא [עושים]. ומאיפה אנו יודעים שיש לחלק בין זרעין לאילנות. שלמדנו: קרפף יותר מבית סאתים [שהוא יותר משיעור חצר המשכן] שהוקף לדירה [אפילו בית עשרה כורים מטלטלים בו, אבל אם] נורע רובו, הרי הוא כגינה ואסור [לטלטל בו, שהזרעים מבטלים שם דירה ממנו. אמנם אם] ניטע רובו, הרי הוא כחצר ומותר⁵⁶ [בלי בו, שאין אילנות מבטלים תורת דירתו ממנו, והוא כמו חצר שלפני בתי כשהקיפוח לדירה].

ואם העיר קדמה, קוצץ ואינו נותן דמים וכו'. מה שונה שלענין [הרחקת אילן מ]בור למדנו [אם הבור קדם לאילן]: קוצץ [בעל הבור את האילן] ונותן דמים [לבעל האילן], ומה שונה כאן שלמדנו: קוצץ ואינו נותן דמים. אמר רב כהנא: [יש משל שאומרים] קדרה של שותפים לא חס ולא קר [והרי עיר של רבים, ולכן מאחר וכל א' סומך על השני לטפל בו, הרי מי יתן דמי האילן, והאילן יעמוד והעיר יהיה מגונה ואין זו תפארת ארץ ישראל]. ומה קשה. אולי שונה הזיק רבים מהזיק של יחיד. אלא אם נלמד ההלכה של רב כהנא, למדנו אותו על סוף המשנה: אם האילן קדם, קוצץ ונותן דמים, ושיאמר להם: תנו לי כסף בתחילה ואחר כך תקצוץ [את האילן]. אמר רב כהנא: [יש משל שאומרים] קדרה של שותפים לא חס ולא קר.

ספק זה קדם וספק זה קדם, קוצץ ואינו נותן דמים. מה שונה מבור שאמרת [בספק מי קדם]: לא יקרן. שם שאין רדואת שפה עומדת לקרן [שהרי אם האילן קדם לא קוצצים אותו, אף גם בספק לא אומרים לו לקצוץ]. [אבל] כאן [בעיר] שודאי עומדת לקצוץ, גם בספק אומרים לו קצוץ, ואם משום זה, אומרים לו, תביא ראייה [שקדם האילן לעיר] ותקח [את הכסף שלך].

מתני'. מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה⁵⁶ [מפני המרץ המזיק את בני העיר כשהוא זורה וגם הורעים הוא מיישב]. לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך [רשות] שלו, אא"כ יש לו חמשים אמה לכל רוח, ו[כן חייב] להרחיק מנטיעותיו של חבריו ומחרישתו בכדי שלא יזיק [משמע פחות מנ' אמה, ונבאר בגמ'].

גמ'. מה שונה התחלת [המשנה שכתוב נ' אמה], ומה שונה סוף [המשנה שכתוב בכדי שלא יזיק]. אמר אביי: הסוף בא [ללמד שיעור הרחקה] לגורן שאינו קבוע. איך מדובר "גורן שאינו קבוע". א"ר יוסי בר' חנינא: כל שאינו זורה עם יעה [פי' שאין הכרי גדול וא"צ לזרות עם יעה שצריך להגביה התבואה ברחת וזורק כלפי מעלה והרוח מנשבת ודוחפת המרץ למרחוק אלא הרוח מנשבת בכרי והמרץ נדף מאלין].

רב אשי אמר [לא ככבי, אלא כל המשנה מדבר על אותו השיעור, והמשנה] מדבר [בשיעור של סוף כמו ההתחלה ובצורה של] "למה", למה מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה, כדי שלא יזיק.

שאלו שאלה מברייא: מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה, וכשם שמרחיקין מן העיר חמשים אמה, כך מרחיקין מדלועיו ומקשוואי ומנטיעותיו ומנירו של חבריו חמשים אמה, כדי שלא יזיק. זה מובן לרב אשי, אלא לאבבי [דברי הברייא] קשה. [נכון זה] קשה [היינו שהמשנה חולק על הברייא].

זה מובן [החיוב להתרחק] מקשוואי ומדלועיו, שהאבק [פי' המרץ] הולך [ונפול] על הפרח שלו, ומייבשו, אלא למה [צריכים להרחיק] מחרישתו. א"ר אבא בר זבדא, ויש אומרים ר' אבא בר זוטרא: מפני

⁵⁵ רמב"ם שמיטה ויובל פ"ג ה"ד: אין עושין בערי הלויים עיר מגרש ולא מגרש עיר ולא מגרש שדה ולא שדה מגרש שנאמר ושדה מגרש עריהם לא ימכר.

דרך אמונה: בערי הלויים. ובערי ישראל יתבאר בסמוך ה"ה:

ולא מגרש שדה. היינו שאסור לזרוע במגרש אלא מניחין אותו עם העשבים העולין מאליהן לישב בהן ברחבה ולרעות בהן את בהמותיהן ודוקא זרעים אבל אילנות מותר לנטוע שם ומ"מ צריך להרחיק את האילנות מהעיר כ"ה אמה כמש"כ רבנו ברפ"י משכנים ו"א שאין חילוק בין זרעים לאילנות:

⁵⁶ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנה סכ"ב): הוב"ד לעיל הערה 54.

שעושה אותו גלל [פי' מרבה לו זבל ושורף את הזרעים שזרעו בו].

מתני'. מרחיקין את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי ואת העיר חמשים אמה⁵⁷ [משום ריח רע]. אין עושין בורסקי אלא למזרח העיר [שאין הרוח מזרחית חזק תדיר אלא כ"ב באה לפרוענות, לפיכך אינה מביאה הרוח לעיר], רבי עקיבא אומר: לכל רוח מותר לעשות, חוץ ממערבה, ומרחיק חמשים אמה. ומרחיקין את המשרה מן הירק, ואת הכרישין מן הבצלים, ואת החרדל מן הדבורים, ורבי יוסי מתיר בהרדל⁵⁸.

גמ'. שאלו אותם: איך ר' עקיבא אמר. לכל רוח מותר לעשות ו[אפילו] בסמוך, חוץ ממערבה דמרחיק נ' אמה, או אולי לכל רוח מותר לעשות ומרחיק חמשים אמה, חוץ ממערבה דאינו עושה כלל. בא ושמע: שלמדנו, ר"ע אומר: לכל רוח מותר לעשות ומרחיק חמשים אמה, חוץ ממערבה דאינו עושה כל עיקר, מפני שהיא תמיד.

אמר רבא לרב נחמן: מהו תמיד. אם תאמר תמיד ברוחות [שרוח מערבית מנשבת תדיר משאר רוחות], והרי אמר רב חנן בר אבא אמר רב: ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כולן [מהרוחות לפי שהיא רכה ומתוקה וצלולה], שאילמלא כן, אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת, ורוח דרומית קשה מכולן, ואילמלא [המלאך המכונה] בן נץ [שעשוי ברימות נץ] שמעמידה [בכנפיו], מחרבת את העולם, שנאמר "המבינתך יאבר נץ פירוש כנפיו לתימן".

אלא מהו תמיד. תמיד בשכינה, שאמר ריב"ל: בואו ונחזיק טובה לאבותינו [פי' אנשי כנה"ג שאמרו מקרא זה בספר עזרא] שהודיעו מקום תפלה⁵⁹, שנאמר "וצבא השמים [פי' השמש והירח העומדים במזרח] לך משתחיים [פי' למערב]".

⁵⁷ ע"י ש"ע (ח"מ ס"י קנה ס"ג): מרחיק את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי ואת הכבשונות והדבורים מהעיר, חמשים אמה. ואין עושין בורסקי אלא למזרח העיר, מפני שרוח מזרחית חמה וממעטת היזק עיבוד העורות.

⁵⁸ ע"י ש"ע (ח"מ קנה ס"א): הוב"ד לעיל הערה 9.

⁵⁹ בואו ונחזק טובה וכו'. ביאור זה שלכך תנועות צבא השמים למערב מפני שזהו השתחיה לסבה ראשונה, כי בטול מציאות הסבה הראשונה, וזהו ההשתחיה שאמר דוד וצבא השמים לך משתחיים, כי מצד השקיעה דבר זה והשתחיה שלהם, כי ההשתחיה הוא הכנעה למי שהוא משתחוה [אליו] והרי השקיעה אין לך הכנעה יותר מזה. ומפני כי ההכנעה שהוא לצבא השמים הוא מצד העלה יתברך, והשכינה במערב, לכך השקיעה שהוא ההכנעה שלהם לגמרי הוא במערב. ואל תשאל הלא כל צבא השמים הכוכבים בעיגול ואין להם זריחה ואין להם שקיעה, הלא כבר אמרנו לך כי כל דברים אלו מצד העולם כמו שהתבאר.

והקשה רב אחא בר יעקב דלמא פאת מזרח מיוחדת לכבוד השכינה ומה ששקיעת צבא השמים במערב וזה מפני כי מצד אשר מקבל העלול והמסובב מן העלה הוא תלוי בעלתו כמו שהוא מקבל ממנו, ולכך מצד קבלת העלול יש כאן השתחיה ובוטל עצמו אצל העלה, ומזה הצד מתחייב שקיעת החמה מצד כי כל הנמצאים מקבלים מן הסבה הראשונה, ומפני זה הם בטלים אצל הסבה הראשונה ומשתחיים אל הסבה הראשונה, ומפני זה כי השתחיה הזאת היא מצד שהם מקבלים ממנו ולכן אמר דלמא עכבד שנוטל פרס מרבו וחוזר לאחוריו ומשתחוה, כלומר כאשר קבל הפרס מעצמו אז משתחוה מצד הפרס אשר קבל ממנו ואם לא היה הפרס לא קבל ממנו כלום, ולפיכך כאשר קבל הפרס הוא משתחוה כאשר נפרד מרבו והוא לעצמו, ומפני זה ראוי שתהיה שקיעת השמש במערב כי ראוי לנמצאים המקבלים ממנו שיהיו נכנעים מלפני ה' ית' מצד שהם מקבלים ממנו, וזולת זה לא היו נמצאים. ולכן קאמר רב אחא דשפיר נוכל לומר שהשכינה במזרח והשקיעה במערב לשמש מצד עצמה, במה שהעלול הוא מקבל מן ה' ית' הקיום, ראוי לה השקיעה, והיא השתחיה אל הש"י.

וכאשר תבין דברי חכמה תדע כי שתי הבחינות אמת, כי הנמצאים שבים אל ה' ית' להודיע כי הוא יתברך אחד, והנה הם משתחיים אליו מצד ה' ית', ומצד שהנמצאים הם מקבלים מן ה' ית' משתחיים אליו, שכל מקבל ראוי לו השתחיה למי שהוא מקבל ממנו ולפיכך שקיעת החמה אינו במזרח כי המזרח מורה כי יש לחמה סבה והתחלה, ומצד זה שיש לחמה התחלה וסבה היא נמצאת, ומצד זה אין ראוי לה השקיעה, רק השקיעה לה מצד עצמה כאשר קבלה הבריאה כבר מן ה' ית', ומזה הצד נתלה השמש בו והוא שקיעתה והבן זה.

למדנו ר"א אומר וכו' ענין הרקיע הזה כמו שבארנו במקום אחר⁶⁰*, כי הרקיע הזה הוא הגבול המבדיל בין עליונים לתחתונים. ומחלוקת ר"א ור"י כי הרקיע הזה, שהוא התחלת עולם התחתון, אם הוא שלם מכל צד. וזה כי לחסרון העלול אי אפשר שיהיה העולם שלם לגמרי מבלי חסרון כלל, אבל העולם חסר נבוא, לכך אף הרקיע שהוא התחלת העולם אשר הוא (נבדל) (מבדיל) בין עליונים לתחתונים הוא חסר. וזהו דעת ר"א שצד צפון שהוא מתיחס לשמאל, והשמאל הוא פחות וחסר מן הימין, וזהו חסרון העלול, שכל עלול הוא חסר. ולפיכך סבר כי הרקיע אינו בשלמותו, וזהו חסרון הפרצה. ולפיכך אמר במדש

רב אחא בר יעקב שאל [על דברי הגמ'] : ואולי [פירוש הפסוק] עכבד שנוטל מתנה מרבו, וחוזר לאחוריו ומשתחוה. זה קשה. ורבי אושעיא סבר: שכינה בכל מקום, שאמר רבי אושעיא, מהו שנאמר "אתה הוא ה' לבדך [פי' רק אצלך הקב"ה נמצא מידה זון] אתה עשית את השמים וגו'". שלוחין [של הקב"ה] לא כשלוחי בשר ודם, שלוחי בשר ודם, ממקום שמשולחים לשם מחזירים שליחותן [כשבאין לומר עשינו שליחותך צריכין לשוב אל מקום שהשולחם עומד שם]. אבל שלוחין, למקום שמשלחין משם מחזירין שליחותן [פי' באותו מקום שנשלחו שם אף שם השכינה מצויה ואומרים לו עשינו שליחותך], שנאמר "התשלח ברכים וילכו ויאמרו לך הננו". לא נאמר "יבואו ויאמרו" אלא "וילכו ויאמרו", מלמד שהשכינה בכל מקום.

וגם רבי ישמעאל: מנין ששכינה בכל מקום. שנאמר "הנה המלאך הדובר בי יוצא ומלאך אחר יוצא לקראתו" [פי' שמלאך נשלח למדוד את ירושלים, ומלאך אחר יוצא לסתור שליחותו של הראשו שה' ית' חזר בו, והרי שניהם מאת השכינה באים], לא נאמר "אחוריו" אלא "לקראתו", מלמד ששכינה בכל מקום.

וגם רב ששת סובר: שכינה בכל מקום, שרב ששת [שהיה עיור] אמר לשמעיה: לכל רוח תעמיד אותי [להתפלל] חוץ ממזרח, ולא משום שאין בו שכינה, אלא משום שמינים מורים [הוראה] בה [פי' להתפלל במזרח]. ורבי אבהו אמר: שכינה במערב, שא"ר אבהו: מהו אוריה [שכך קוראים למזרח בלעז]. אוריה יה [שהשכינה במערב ופניו למזרח נמצא המזרח אירון].

אמר רב יהודה [משה רבינו דימה את התורה לארבע רוחות כשם שאי אפשר בלא הם כך אי אפשר לעולם בלא תורה], מהו שנאמר "יערוך כמטר לקחי". זו רוח מערבית שבאה מערפו [פי' מאחוריו של עולם] של עולם⁶¹, "תזל כטל אמרתי", זו רוח צפונית שמזלת את הזהב [פי' שמחממת ומביאה שרב ורעבון בא וזהב זל], וכן נאמר [זול אצל זהב] "הזלים זהב מכיס", "כשעירים עלי דשא", זו רוח מזרחית שמסערת את כל העולם כשד, "וכרביבים עלי עשב", זו רוח דרומית שהיא מעלה רביבים ומגדלת עשבים.

למדנו, ר"א אומר: עולם

(פר"א פ"ג) רוח צפונית שלג וברד גשמים יוצאים משם ושם מדור המזיקים שנאמר מצפון תפתח הרעה, הרי בארו כי אי אפשר שיהיה העולם בתכלית השלימות מפני חסרון העלול, ולכן יש פרצה בצד צפון, ו"ל שאין שם שלימות העולם. וזהו שאמרו שעולם דומה לאכסדרא שאינו שלם רק בג' רוחות וברוח א' אינו שלם, ולפיכך שם מדור המזיקים שהם בריות חסירות וכמו שרמזו חכמים עליהם שקדש עליהם היום ולא נגמרו, למי שידע בסודי התורה. וכבר אמרנו לך הטעם למה דוקא רוח צפונית, מפני כי השמאל הוא חסר מן הימין, וצד דרום נקרא ימין ורוח צפון נקרא שמאל, אבל מערב שנקרא אחור אף על גב שאינו במדרגות הפנים שהוא מזרח מ"מ אין חסרון בו, אבל צד שמאל חסר כמו שידוע מצד שמאל שהוא חסירה ודבר זה ידוע. ולפיכך סבר שהחמה הולכת למעלה מן הרקיע כי מהלכה שסובבת ברקיע תחת הארץ לא נחשב כלל שהולכת בצד צפון, שכבר אמרנו כי צד צפון חסר ברקיע שהוא התחלת העולם אבל נחשב שהיא הולכת ברקיע למעלה מצד צפון.

ולדעת ר"י מהלכת אחורי הכפה פ' מה שאמר אחורי הכפה אינו אחורי הגלגל כי דבר זה לא עלה על דעתם, רק כי החמה בלילה נבדלת מן הנמצאים התחתונים, והרקיע הוא התחלת עולם התחתון, נמצא שהחמה הולכת אחורי הרקיע, שהרקיע הוא התחלת העולם מבדיל ביניהם. ומפני שבני אדם לא ידעו רק הגשמיות, שהוא לחלקם, לא ציור השכלי, וחכמים השיגו בהשתלשלות העולם וסדר שלו, ולפיכך לא הבינו דבריהם. כי כאשר ידעו ציור מהות העולם שאי אפשר שיהיה שלם בעצמו בעבור שכל עלול חסר, לכך אמרו שהעולם דומה לאכסדרה שפרוץ ברביעית, ואמרו שהעולם נבוא (כ"כ מה) [כמו] בית מקפת מג' רוחות וברוח רביעית פרוץ כך העולם מקיף מג' צדדין ופרוץ ברביעית, והכל הוא לטעם אשר התבאר.

ועוד אמרו בפרקי ר"א כי רוח צפון בראו ולא גמרו אמר מי שהוא אלוה יבא ויגמרו אותו ע"כ, והדברים האלו נראים רחוקים וזרים והם דברי חכמה עליונה. וביאור ענין זה שלא גמרו לחסרון העלול, וזה על שהוא יתברך יחיד בעולם, ולפיכך אי אפשר שיהיה פעולתו אשר יבא ממנו שלם בתכלית, שאם היה שלם בתכלית היה כאן [ח"ו] שניתן, לא אז היה אפשר העולם, שהוא העלול, שלם באופן זה שכל אחד מן המעלות היה משלים חציו, והיה פעולת כל אחד חסר מן העלה ויושלם ע"י האחר שהוא ג"כ אלוה. ולא שייך לומר שאי אפשר שלא יהיה העולם חסר מן העלה, שהרי בודאי חסר שהרי פעולת כל אחד חסר. ודבר זה מבואר שהוא יתברך אחד ואין זולתו במה שהעולם חסר ולא יושלם אם כן אין עוד להשלים העולם, וזה אמרם שהקב"ה ברא העולם שלם מג' רוחות ופרוץ מצד רביעית וכל מי שהוא אלוה יגמרו אותו. ובאר זה כי לחסרון העלול שהוא חסר יש חסרון בעולם ואם יש בעולם עוד אלוה למה לא נשלם חסרון. והנה כל דבריהם חכמה והשכל (מהר"ל).

דומה לאכסדרה [שאינן לה דופן רביעית], ורוח צפונית אינה מסובבת [במחיצה], וכיון שהגיעה חמה אצל קרן מערבית צפונית, נכפפת ועולה למעלה מן הרוקיע [ומהלכת חמה אצל קרן מערבית צפונית, נכפפת ועולה ורבי יהושע אומר: עולם דומה לאהל [שכולו מוקף], ורוח צפונית מסובבת, וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית [בלילה שהחמה לעולם מהלכת רוח צפונית בלילה ומן המערב היא פונה לצפון שכך הילוכה מן המזרח לדרום מן הדרום למערב וממערב לצפון], מקפת וחוזרת אחורי כיפה [דרך חלון], שנאמר "הולך אל דרום וסובב אל צפון וגו'".

"הולך אל דרום", ביום [פ] היקף היום קרוי הילוך, שהוא בתוך החלל, "וסובב אל צפון", בלילה [פ] היקף הלילה קרוי סיבוב שהוא מקיף בחוץ וביום לעולם מהלכת בדרום אפילו ביום קצר אינו מהלך פחות מרוח דרומית, ובלילה קצרה של תקופת תמוז אינו סובב פחות מרוח צפונית, "סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח", אלו פני מזרח ופני מערב, שפעמים מסובבת [פ] ביום קצר שהיא יוצאה בקרן מזרחית דרומית ושוקעת בקרן מערבית דרומית ומהלכת בלילה ג' רוחות] ופעמים מהלכת [פ] ביום ארוך של תקופת תמוז שהיא יוצאה בקרן צפונית מזרחית ושוקעת בקרן מערבית צפונית].
הוא היה אומר, לדברי ר' אליעזר: "מן החדר תבא סופה", זו רוח דרומית, "ומקצרים קרה", זו רוח צפונית. "מנשמת אל יתן קרה", זו רוח מערבית, "ורוחב מים במוצק", זו רוח מזרחית.
[מקשה הגמ' והרי אמר מר: רוח דרומית מעלה רביבים ומגדלת עשבים [ואין אומר כאן שגשמים באים מרוח מזרחית]. אין קושי [וסתירה]: זה [שכתוב שגשמים באים מרוח דרום מדובר] כשבא גשם בנחת, וזה [שכתוב שגשמים באים מרוח מזרח מדובר] כשבא גשם בשפיכה.

אמר רב חסדא, מהו שנאמר "מצפון זהב יאתה", זו רוח צפונית שמזלת את הזהב. וכן נאמר [זול אצל זהב] "הזלים זהב מכיס".

אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא: מיום שחרב בית המקדש, לא הגושמה רוח דרומית, שנאמר "ויגזור על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבע", ונאמר "צפון וימין אתה בראתם".

ואמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא: מיום שחרב בית המקדש, אין הגשמים יורדין מאוצר טוב, שנאמר "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב [המשך הפסוק: לתת מטר ארצך]", בזמן שישאר עושיין רצונו של מקום וישאר שרויין על אדמתם, גשמים יורדין מאוצר טוב, בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם, אין גשמים יורדין מאוצר טוב.⁶⁵

אמר רבי יצחק: הרוצה שיחכים, ידרים⁶⁶ [פ] יחזיר פניו לדרום בתפילתו], ושיעשיר, יצפין. וסימנין [שלא תחליף אותם]: שלחן בצפון⁶⁷

ומנורה בדרום. ורבי יהושע בן לוי אמר: לעולם ידרים, שמתוך שמתחכם מתעשר, שנאמר "אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד".

והרי רבי יהושע בן לוי אמר: שכינה במערב [אם כן צריך להתפלל לצד מערב. מרחץ הגמ', כאשר מתפללים פונים למזרח] ומצדדים [מעט לדרום]. אמר לו רבי חנינא לרב אשי: כגון אתם שיושבים בצפונה של ארץ ישראל, שתפנו לדרום [לצד ירושלים]. ומאיפה אנו יודעים שבכל עומדת לצפונה דארץ ישראל, שנאמר "מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ".

מרחיקין את המשרה מן הירק וכו'. למדנו: רבי יוסי מתיר בחדר, שיכול לומר לו: עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבוריי [שאני מזיק לך, ועלי להרחיק עצמי, אני אומר לך שאתה מזיק לי], הרחק דבורך מן חרדליי, שבאות ואוכלות פרחי חרדליי.

מתני'. מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה, ובחרוב ובשקמה [ששרשיהם מרובים], חמשים אמה, בין מלמעלה [פ] שאחד מהן מלמעלה בגובה שיפוע הר והשני בשפולין בין מן הצד [בקרקע שיהו]. אם הבור קדמה [לאילן], קוצץ [בעל הבור את האילן] ונותן דמים [לבעל האילן על שויות האילן, כיון שנטע ברשות שאינו מזיק עד אחרי הרבה זמן גדול לא חיבוהו חכמים לקרן בלא דמים בשביל הזיק יחיד], והוא האילן קדם [לבור], לא יקוץ. ספק זה קדם וספק זה קדם, לא יקוץ, ר' יוסי אומר: אף על פי שהבור קודמת לאילן⁶², לא יקוץ, שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו.

גמ'. למדנו: בין שהבור למטה ואילן למעלה, בין שהבור למעלה ואילן למטה. זה מובן בור למטה ואילן למעלה, שהשרשין הולכים ומזיקים לבור, אלא בור למעלה ואילן למטה, למה [חייבים להרחיק]. אמר רבי חגא בשם רבי יוסי: מפני שמהלכת מתחת לקרקע [עית הבור] ומזיקים קרקעיתה של בור.

רבי יוסי אומר: אף על פי שהבור קודמת לאילן, לא יקוץ, שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו. אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי יוסי. אמר רב אשי, כאשר היינו בבית מדרש של רב כהנא היו אומרים: מודה ר' יוסי בחצים שלו⁶³ [פ] במקום שמגיע לו הזיק מתוך מעשיו ידיו של המזיק]. "פאפי" מ"יוא" היה עני והעשיר, ובנה ארמון, והיו עוצרי הארמון לעשות שמן [בשכונתו⁶⁴, וכאשר היו טוחנים השומשים הארמון היה מנדנד, והוא הגיע לפני רב אשי [לדין תורה], א"ל, כאשר היינו בבית מדרש של רב כהנא היו אומרים: מודה ר' יוסי בחצים שלו [הרי כאן הוא בא מדיהם, שמכח מכותיהם הוא מרעיד]. וכמה [תנדנד הארמון שצריך להרחיק].

ובהמ"ק וקדשי קדשים וכן כל מדינה לפי תחנותה יעמידו הבה"כ לפי דרכם ובספר לחם חמודות י"שב מנהג העולם ומ"מ משמע מינה ג"כ שטוב יותר לעשות כדברי המושל ואם מזדמן למקום שהכותל הוא כנגד המזרח הוא מצד פניו נגד מזרחית דרומית ע"ש אך אם מזדמן לו שעומד ומתפלל בצד דרום אה"ק לא יעשה כן שאז יהיה נראה כהופך עורף ולא פנים כלפי אה"ק ע"ש בל"ח וכתב בפמ"ג דבמקומות שעושיין הכותל ממש נגד המזרח טוב לעשות מקום הרב לצפון אה"ק כדי שיוכל להדרים ויחכים בדרום א"א להדרים וכלל ובמקומות שעושיין כלבוש ראוי להושיב הרב לימין הארון אם לא להסיר מחולתו אל יקפיד:

יצדד פניו וכו' - ורש"י פירש איפכא שיעמוד למזרח ויצדד פניו לדרום או לצפון וכן מנהגו ונכון הוא כדי שלא יהא חלוק בעמידתו מן הצבור. כתב הפמ"ג דבמקומות שעושיין כלבוש (הכותל לצד מזרחית דרומית) א"צ להדרים דבלא"ה כן הוא גם א"א להצפין דנראה כהופך פניו מא"י:

⁶¹ עי' רמב"ם (בית הבחירה פ"א ה"ז): המנורה בדרום משמאל הנכנס ושלחן מימין שעליו לחם הפנים, ושניהם בצד קדש הקדשים מבחוץ ומזבח הקטורת משוך מבין שניהם לחוץ, ועושיין בתוך העזרה גבולין עד כאן לישראל עד כאן לכהנים, ובונים בה בתים לשר צרכי המקדש כל בית מהם נקרא לשכה.

⁶² עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה סל"ב): הוב"ד לעיל הערה 29.

⁶³ עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה סל"א): הוב"ד לעיל הערה 29.

⁶⁴ עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה סט"ו): הכותש הריפות (פי' חטים הנכתיים במכתשת) וכיצא בהם בתוך שלו, ובעת שמכה מנדנד לחצר חבירו עד שנדנד כיסוי החבית שעל פי החבית, (ו"א שאין צריך כל כך, רק שינדנד הכותל קצת), ה"ז מזיק בחציו וחיוב להרחיק כדי שלא ינדנד, או יבטל מלאכתו שזוקת. ואם הזיק בעת הנדנד, חייב לשלם שהרי מכחו בא הנזק: הגה ואפילו נבנה החצר אחר שבא המזיק לכאן, צריך המזיק להרחיק נזק. וה"ה אם אין מזיק לחצר, אלא שיש חולי הראש לבעל החצר וקול ההכאה מזיק לו, צריך להרחיק עצמו:

ביאור: מנדנד לחצר חבירו כו' - פירוש, כותל של חצר חבירו, ומה שמסיק וכתב עד שמנדנד כיסוי החבית כו', ר"ל כשהחבית עומדת על הבנין (סמ"ע).

נבנה החצר - ואף דכל הסומך בהיתר א"צ להרחיק אה"כ, הטעם, משום שיכול לסלק ההיזק בקל. ועוד דהכא הרי הוא מזיקו בידיים אה"כ. וכאן שמחדש בכל יום בהכאות, ואין צריך לסלק הזיקו רק שלא יתחיל לעשות ולעסוק בזה, כדינו של עכשיו כן יהיה דינו אה"כ, יכול לסמוך (נתה"מ).

אלה מבית בר מריון בנו של רבין כאשר היו מנפצים פשתן, היה הולך מה שמנעים מן הפשתן ומזיק לאנשים, באו לפני רבינא [לדין תורה], אמר להם: כאשר אומרים מודה ר' יוסי בחציו שלו, היינו שהולכים מכחו, [אבל] כאן הרוח הוא שמביאו. מר בר רב אשי שאל: מה שונה מזורה ורוח מסייעתו [שחייב בשבת משום בורר, ואע"פ שהרוח עוזרו, נחשב שעושה מלאכה, אם כן זה מעשים שלו וחצים שלן]. אמרו אותה [השאלה] לפני מרימר [אם פסולת עף מהפשתן בניפוץ ומזקת מה דינן], אמר להם: היינו זורה ורוח מסייעתו⁶⁶ [והוא חייב כמו חצים שלן]. ולרבינא [שמחלק בין המקרה של פשתן שהוא דין כסף, לשבת שהוא דין איסור, אבל], מה שונה מניצוץ היוצא מתחת הפטיש [כשמכה בברזל] והזיק דחייב לשלם⁶⁷ [והרי הרוח הולך אותם]. שם [בניצוץ המכה] רוצה שילך [לחוף שלא ידליק את ביתו], כאן [בפשתן] הוא לא רוצה שילך [לרחוק, ולכן לא נחשב כמעשה שלן].

מתני'. אומר לאדם ליטע אילן סמוך לשדה חבירו⁶⁸ [בין שדה הלבן בין שדה האילן], אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות [שהוא רוחב כדי

⁶⁵ ע"י שר"ע (ח"מ סי' קנה סט"ו): הוב"ד לעיל הערה 64.

⁶⁶ ע"י שר"ע (ח"מ סי' קנה סל"ד): מי שעשה גורן בתוך שלו, או קבע בית הכסא או מלאכה שיש בה אבק ועפר וכיוצא בהם, צריך להרחיק כדי שלא יגיע העפר או ריח בית הכסא או האבק לחבירו, כדי שלא יזיקו, אפילו היתה הרוח הוא שמסייע אותו בעת שעושה מלאכתו ומוליכה את העפר או נעורת הפשתן והמוץ וכיוצא בהן ומגיעות לחבירו, הרי זה חייב להרחיק, כדי שלא יגיעו ולא יזיקו, ואפילו ע"י רוח מצויה, שכל אלו כמי שהזיקו בחציו הן. ואע"פ שהוא חייב להרחיק כל כך, אם הוליכה הרוח המצויה המוץ והעפר והזיקה בהן, פטור מלשלם, שהרוח הוא שסייע אותו:

ביאור: פטור מלשלם שהרוח כו' - ככל גרמא בניזקין דפטור (סמ"ע). אמנם יש חולקים ע"י לקמן סי' תי"ח סעיף ט' [עיי"ש בדברי הש"ך (ש"ך), וכאן בסימן קנ"ה הולך היפך מכחו, שכונתו להפיל העפר לארץ ולא שילך למרחוק, משא"כ אם שהרוח מסייע על מה שכונתו שילך האש וכו' (ע"כ מהש"ך בס"י תי"ח)]. ויש חולקים, ובאמת כל ההרחקות האלה הנם כמו ד' אבות נזיקין, אמנם הד' אבות נזיקין אינו חייב עליהן רק כשאפשר להחזיק ברשותו ובשמירה שלא יזיקו, דאז רחמנא חייביה בשמירה וכשלא שמרו חייבין בתשלומין, אבל הני דחשיב בפרק לא יחפור, הוא באופן דכשיתחייב לשלם ההיזק אין אפשרות לו לעשות תשמיש זה ברשותו כלל, ויתבטל תשמיש זה מרשותו כיון דאי אפשר כלל בעשיה ובשמירה, ובביטול רשות לא חייביה רחמנא (נתה"מ).

הוא שסייעו אותו כו' - ואין נזק בא מכחו, ועמ"ש לקמן סי' תי"ח ס"ט (ש"ך).

⁶⁷ ע"י שר"ע (ח"מ סי' שפד ס"ב): היה מכה בפטיש ויצא גץ פירוש: שיב יוצא מתחת הפטיש כשמכין בו על הסדן מתחת הפטיש והזיק, הרי זה חייב:

⁶⁸ ע"י שר"ע (ח"מ סי' קנה ס"ה): מי שהיתה שדה חבירו נטועה גפנים או שאר אילנות, ובא הוא לנטוע בתוך שדהו גפנים בצד גפנים או אילנות בצד אילנות, צריך להרחיק ד' אמות: הגה כי כן דרך צורך המחרישה בין האילנות. ואם אין דרך לחרוש בין האילנות, אין צריך להרחיק כלל. ובמקום שצריכים להרחיק, ובאין שניהם ליטע בבת אחת, כל אחד מרחיק חצי השיעור. בד"א, בא"י, אבל בחוצה לארץ מרחיק גפנים לגפנים ובין אילנות לאילנות שתי אמות, ובין גפנים לשאר אילנות (או שדה לבן) ארבע אמות: הגה ו"א דבין גפנים לאילנות בעינן להרחיק כפי אומדן הדעת שלא יפריחו העופות מן האילנות אל הגפנים בשיטה אחת. ו"א דוקא בנוטע אילנות, אבל נוטע גרעין והאילן ממלא גדל, אין צריך להרחיק. ואובן שמכר ביתו לאחד וגינתו לאחר, אין בעל הגינה צריך להרחיק אילנותיו אף על פי שמכר הבית תחלה, ואין אומרים בזה מוכר בעין יפה הוא מוכר. וע"ל סי' קנ"ד סעיף כ"ח. ובכל מקום אם היה גדר בנתים, זה סומך לגדר זה סומך לגדר:

צריך להרחיק ד' אמות - היינו טעמא, משום שדרכן היה לחרוש במחרישה סביב האילנות, ואורך המחרישה בארץ ישראל שהיא ארץ הרים הוא ד' אמות ובח"ל ב' אמות, ומש"ה צריך זה הבא ליטע להרחיק נטיעת אילנות ד' אמות, אף אם אינו מבקש לחרוש סביב אילנות ולהכניס מחרישתו על שדה חבירו, מ"מ חבירו שנטע כבר בתוך שדהו יכול לעכב עליו מליטע שם, ואומר לו כבר החזקתי באילני שהוא נטוע בקצה שדה שלי לחרוש סביבו ולהולך המחרישה בתוך שדה שלי כפי צורך המחרישה, והיינו דוקא כשהאילן שבשדה חבירו עומד על מיצר חבירו, אבל אם אין האילן עומד על המיצר, אלא אמה או ב' אמות סמוך למיצר, אז זה שבא ליטע בתוך שדהו אין צריך להרחיק אלא המותר עד תשלום ד' אמות, ואמרינן דכך הסכימו מתחילה דזה ירחיק אילנו ממיצרו שיעור זה וחבירו שבצידו ירחיק המותר, ומה שביני ביני יהיה מיוחד להמחרישה שצריכה לחרישת האילנות דשניהם (סמ"ע), ולפ"ז צריך חזקת ג' שנים וטענה, כמו בחלון בסימן קנ"ד סעיף ז' ו"ב. ומ"ש הסמ"ע "אף אם אינו מבקש" כו', כונתו שרוצה לעשות גדר מפסיק. דבלא"ה לאו כל כמיניה לומר איני מבקש לחרוש, דיכל לומר לו לא אשב שומר לשמור אותך (נתה"מ).

עבודת הכרם שכשיחרוש אילנותיו לא יהא צריך להכניס מחרישתו לתוך שדה חבירו. גם גפנים וגם כל אילן. היה גדר בינתים, זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן. היו שרשים יוצאים לתוך של חבירו⁶³, [בעל השדה] מעמיק [אותם לעומק] ג' טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה. היה חופר בור שיח ומערה [יש שם שרשים של עץ חבירו] קוצץ [אותם], והעצים שלו.

גמ'. למדנו: ארבע אמות שאמרו, כדי עבודת הכרם. אמר שמואל: לא שנו אלא בארץ ישראל, אבל בבבל, שתי אמות [שמחרישתן קצרה]. וכן אנחנו למדנו: לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חבירו, אלא אם כן הרחיק ממנו שתי אמות. [ושאלו] והרי למדנו במשנה: ארבע אמות. אלא לא [קשה, ופשר הדבר] כמו שאמר שמואל, [וכך למסקנה] לומדים מזה.

ויש ששאלו סתירה, למדנו במשנה: לא יטע אדם סמוך לשדה חבירו, אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות, והרי למדנו: שתי אמות. אמר שמואל, אין קושי [וסתירה]: כאן בבבל, כאן בארץ ישראל.

רבא בר רב חנן היו לו סקים על מצר של כרם של רב יוסף, ובאו צפורים וישבו על הדקלים וירדו לכרם והזיקו לו. א"ל: לך תקצוץ [הדקלים שלך]. א"ל: והרי הרחקתי [ד' אמות]. א"ל: היינו לאילנות, אבל לגפנים צריכים יותר [מרחק]. והרי למדנו במשנה: אחד גפנים ואחד כל אילן. א"ל: היינו [מרחק בין] אילן לאילן או [מרחק בין] גפנים לגפנים, אבל [מרחק בין] אילן לגפנים צריכים יותר. א"ל: אני לא קוצץ, שאמר רב: דקל הטוען קב³⁷ [פירות], אסור למקצייה. ואמר ר' חנינא: לא מת בני "שכחת", אלא בגלל שקצץ תאנה שלא בזמנו. אם אתה רוצה לקצוץ שתקצוץ.

רב פפא היו לו דקים על מצר של רב הונא בנו של רב יהושע, הלך ומצאו שהיה חופר וקוצץ שרשיו, אמר לו: מה זה [שאתה עושה]. אמר לו, למדנו במשנה: היו שרשים יוצאים לתוך של חבירו, מעמיק שלשה כדי שלא יעכב המחרישה. אמר לו: היינו שלשה, ואתה חופר יותר. אמר לו: אני חופר בורות, שיחין ומערות, שלמדנו במשנה: היה חופר בור, שיח ומערה, קוצץ ויורד והעצים שלו. אמר רב פפא: אמר לו כל [הראיות שהבאתי לך שלא יקצוץ], ולא הצלחתי,

סעיף י) ובאו שניהם ליטע בבת אחת - אם זה בא ליטע אילן זה גפנים בעל גפנים מרחיק אמה ובעל אילן שלש אמות, ואפילו אם הוא שדה שאינו עשוי ליטע גפנים זה אומר אטע גפנים מחויב בעל האילן להרחיק (קצה"ח).

ובין גפנים לשאר אילנות - והיינו דוקא כשיש לחבירו בשדהו גפנים או שדה לבן, והוא בא ליטע בצידיהן בשדה שלו שאר אילנות, אבל איפכא אין צריך להרחיק אלא כבין אילן לאילן, שהרי מזיק את עצמו הוא, מיהו נראה, דזוקא כהי ש אומרים שהביא הרמ"א, דצריך להרחיק בהו טפי, היינו בכדי אומדן שיכולין לשוט, וזה שייך דוקא כשבא ליטע אילן שהוא גבוה בצד שדה לבן או גפנים שהן נמוכים, משא"כ למחבר דלא מצרכי כי אם ד' אמות, נראה מדבריהן דהיה להם טעם אחר להרחקה דכל שיטא לפחות היא ח' אמות (סמ"ע).

אבל נוטע גרעין כו' - הטעם דמחשב גירי דליה משום דבשעה שהם עומדים על האילן מפריחן משם ויושבין על הגפן, לפ"ז אין חילוק, דגם בנוטע גרעין צריך להרחיק (סמ"ע).

אין בעל הגינה צריך להרחיק כו' - פירוש, אף על פי שבעל הבית טוען שרשיו האילנות הולכים תחת כותלי ביתו ומזיקין אותו (סמ"ע).

צריך להרחיק אילנותיו - פירוש, האילנות שהיו נטועים בה ומגודלים כבר בשעה שקנאה מהמוכר זה פשוט דאין צריך להרחיק, כיון דבחזקה זו קנה הגינה להיות בידו כמו שהיתה ביד המוכר, אלא אפילו אם בא הלוקח ליטע אילנות מחדש, ג"כ הרשות בידו, כיון דבשעת הנטיעה אינו מזיק אלא לאחר זמן, וכ"ל סק"ב? (סמ"ע).

ועיין לעיל סימנ קנ"ד סעיף כ"ח - ור"ל, דשם כתב הרמ"א דאם שייך החצר לעצמו אינו יכול לסתום, משום דבעין יפה מכר. דשאני שם דבא לסתום ולהזיקו עתה בידים, אבל כאן בנטיעות שנטע אינו מזיק לכותלי הבית אלא השרשים הבאים לאחר זמן (סמ"ע).

אם היה גדר בינתים כו' - נראה דקאי גם אם בא לסמוך אילן לגפן של חבירו, ואפילו לפי טעם שהעופות ישיטו מהגבוה להנמוך, בזה לא שייך. דממה נפשך, אם הגדר הוא גבוה מהאילן, הרי הוא מפסיק ביניהן, ואם הוא נמוך מהאילן, אף שהגפנים שמצד הגדר הם יותר נמוכים, מ"מ העופות בורחים תחילה מהאילן על הגדר, ולא מיקרי גירי דליה (סמ"ע).

עד שאמרו לו [הלכה] זה של אמר רב יהודה: גבול⁶⁹ שהחזיקו בו רבים [להיות להם לדרך]. אסור לקלקלו [אף על פי שהוא של יחיד]. אחרי ש[רב פפא] יצא, אמר [רב הונא] למה לא אמרו לו: [יש לחלק ש]כאן [יש לאלץ חזקה מדובר דוקא כשהוא] בתוך שש עשרה אמה, כאן [שאינן לאלץ חזקה] חוץ לשש עשרה אמה [שאע"פ ששרשו מתפשטין כ"ה אמה אינן יונקין אלא בתוך ט"ז אמה סמוך לאלץ וכדלקמן ואני קצצתי חוץ לט"ז אמה].

היה חופר בור, שיח ומערה, קוצץ ויורד והעצים שלו (וכו'). יעקב מ"דייב" שאל את רב חסדא: של מי העצים. אמר לו, למדו אותנו: [אם יש לאדם אילן ששדה שלו, שהוא על גבול חצר של הקדש לבדק הבית, אז] שרשי אילן של הדיוט הבאין בשל הקדש⁷⁰, לא נהנין [מדרבנן] ולא מועלין [אם נהנה, אם כן הם אינם קדשים]. אם תאמר, זה מוכן אם הולכים אחרי האילן [לקבוע דין של השרשים], לכן לא מועלין, אלא אם תאמר הולכים אחרי הקרקע [איפה שהשרשים נמצאים], למה לא מועלין. [הגמ' רוחה ראייה זו] אלא מה [תגיד]. הולכים אחרי האילן. [אבל קשה] לאנמר בסוף: [שרשי אילן] של הקדש הבאים לתוך [תחום] של הדיוט, לא נהנין ולא מועלין, ואם תאמר שהולכים אחרי האילן, למה לא מועלין, [ומסידה הגמ' מכל זה לא משמע] [אם הולכים אחרי האילן או המקום. אלא כאן יש טעם אחר לדבר, שכאן] מדובר בגידולין הבאין אחר כך, [ונבעל המשנה זו] סובר: אין מעילה בגידולין.

רבינא אמר [באמת אפשר ללמוד משרשי אילן של הקדש לכאן], ואין קושי [וסתירה]: שכאן [פ'] ההתחלה שהולכים אחרי מיקום האילן לקבוע דינו של השרשים מדובר [בתוך שש עשרה אמה] [דעד כאן האילן יונק משרשין], וצאן [פ'] הסוף שלא הולכים אחרי מקום האילן אלא מקום השרשים עצמם מדובר [מחוץ לשש עשרה אמה]⁷¹ [שאז האילן לא יונקת]. אמר עולא: אילן הסמוך לגבול, תוך שש עשרה אמה, גולן הוא [שכן יונק משדה חבירו], ואין [חייבים] להביא ממנו בכורים. מאיפה עולא יודע את זה. אם תאמר מזה שלמדנו במשנה: עשר נטיעות [פ'] אילנות [צעירות] המפוזרות בתוך בית סאה⁷² [בית סאה פ'] חמישים אמה על

⁶⁹ ע"י רש"י במדבר לד ז.

⁷⁰ ע"י רמב"ם (מעילה פ"ה ה"ו): גידולי הקדש מועלין בהן, כיצד הקדיש שדה והוציאה עשבים אילן ועשה פירות מועלין בהן, אבל המקדיש את הבור ריקן ואחר כך נתמלא מים, הקדיש אשפה ואחר כך נתמלאת זבל, שובך ונתמלא יונים, הואיל ואינו גידולי הקדש אין מועלין בהן, וכן הזבל והפרש שבחצר הקדש לא נהנין ולא מועלין ומה יעשו בהן ימכרו ויפלו דמיהן ללשכה, מעין שהוא יוצא מתוך שדה הקדש אסור ליהנות במים שיוצאין ממנו בתוך השדה והנהנה לא מעל, יצאון המים חוץ לשדה מותר ליהנות בהן, ערבה הגדילה בשדה הקדש לא נהנין ולא מועלין, אילן של הדיוט הסמוך לשדה הקדש ושרשיו יוצאים בתוך השדה, אם בינו לבין השדה של הקדש עד שש עשרה אמה היא אותן השרשין שבתוך השדה אסורין והנהנה מהן לא מעל, היה האילן רחוק יתר על שש עשרה הנהנה בהן מעל, אילן של הקדש הסמוך לשדה הדיוט ושרשיו יוצאין בתוך השדה אם היה בתוך שש עשרה אמה מועלין בהן היה רחוק יתר על שש עשרה אמה אותן השרשין שבתוך השדה הדיוט לא נהנין ולא מועלין. [ראב"ד] ערבה שלילה. א"א זה שיבוש שלא נאמר במשנה אלא על אותה ערבה של אותה מקום שהיתה למטה מירושלים שייחודה לשם מצוה.

⁷¹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנה ס"ל): הוב"ד לעיל הערה 36.

⁷² ע"י רמב"ם (שמיטה ויובל פ"ג ה"ה): היו עשרה אילנות לתוך בית סאה או יתר בין עושין בין אינם עושין חורשין כל בית סאה בשבילן, עשר נטיעות מפוזרות לתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה ודבר זה הלכה למשה מסיני.

דרך אמונה: היו עשרה אילנות. דכיון דעשרה הם חשיבי ומותר לחרוש אפי' אין עושין ככר דבלה:

בין עושין בין אינם עושין. ככר דבלה ודעת הר"ש שצריך שכל א' מהן יעשה עכ"פ שליש ככר ו"א תשיעית ככר: חורשין כל ב"ס בשבילן. עד העצרת ובלבד שיהו נטועין לפי חשבון י' לב"ס וכנ"ל:

בשבילן. כאן שייך זה של לעיל בסוף ה"ב והוא שיהי' רחוק בין כל א' וא' כדי שיהא הבקר עובר בכליו [דהיינו שני שוורים עם העול שעל גביהן] והיינו ד' אמות דא"כ עומדין ליעקר [ולפ"ז] הם נטועין ר"ח אילנות לב"ס [ודעת הת"ט והגר"א דלא בעינן כלל ב"ס שלם אלא חורשין לפי נטיעתן ובלבד שיהיו ג' אילנות אבל אין כן דעת הר"ש ורבונו. וכונת שיהא הבקר עובר בכליו היינו בין הגזעים של האילנות ופחות מכאן אין להם אפי' מלא האורה וסלו. ואם סמך אצל א' מהאילנות אילן אחר תוך ד"א שניהן כאילו אינן דאפשר שיעקור זה שעומד לג' אמות מהשני וישאר ל' ביניהן ו"ט מתחלת הב"ס ואין כאן ג' לב"ס אבל אם נטע אצל א' ב' אילנות וכל הג' תוך ד"א עומד האמצעי ליעקר ואינו מפסיד:

חמישים אמה], חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה [של שנה השביעית, וכך הלכה למשה מסיני כמה ראוי לבית סאה להחזיק אילנות בו, וכאשר יש כמות כאלה נטיעות], כמה הוא [בית סאה אם יש רוחב אמה כמה הוא אורכו]. אלפיים חמש מאות אמות. כמה [יניקה] מגיע לכל אחד ואחד [מהאילנות]. מאתיים וחמישים, הרי לא כמו דברי עולא [שהרי השיעור של עולא יותר גדול שאמר, אילן יונק שש עשרה לכל צד, הרי ל"ב על ל"ב, עשה מהן רצועה אחת של אמה רוחב, תמצאנה של אלף וכ"ד אמה].

ואלא [מקורו של עולא הוא] מזה שלמדנו במשנה: שלשה אילנות [גדולים, והם יונקים יותר מהנטיעות החדשות] של ג' בני אדם⁷³, הרי אלו מצטרפין, וחורשין כל

עשר נטיעות. בסמוך ה"ז מפרש איהו נטיעה ואם היו פחות מעשר אף על פי שמפוזרות בב"ס אין חורשין כל הב"ס ו"א דעכ"פ מלא האורה וסלו חורשין ואפי' אם כל א' עושה ככר דבלה לא מהני בנטיעות ודוקא נטיעות אבל שדה קנים לא מהני אפי' הם עשר:

מפוזרות לתוך בית סאה. ודוקא מפוזרות בב"ס דהיינו שנחלק הבית סאה לעשרה חלקים ובכל חלק נטע אילן א' ואם רצופין יותר מעשר אפשר דאפי' עד העצרת אין חורשין, ויש להסתפק אם מותר מלא האורה וסלו חוצה לו, ואם מפוזרין יותר חורשין מלא האורה וסלו של כל אילן עד ראש השנה [ואפשר דנטיעות רצופות יותר מ' לב"ס ג' כמות ר"ה בתוספתא אבל רש"י והרא"ש לא כתבו כן]:

חורשין כל בית סאה בשבילן. אם רוצה וה"ה שיכול לחרוש מקצת מהבית סאה:

ודבר זה הל"מ. לפי שאין כחם יפה כזקנות ואם לא יחרשו תחתיהן תמיד יתייבשו ויפסידו ויש בזה חומרא וקולא חומרא דדוקא עשר אבל פחות מעשר אין חורשין אלא מלא אורה וסלו ולא דמי לאילנות דסגי בשלשה וקולא שאם יש עשר חורשין עד ר"ה ולא כאילנות שלא התירו אלא עד העצרת. נטיעה שהיא נראית כזקנה ועושה פירות חורשין אותה עד ר"ה כדין נטיעה ושיעור יניקתה ג' לב"ס כדין זקנה וזקנה נראית כנטיעה שאין עושה עדיין פירות אין חורשין אותה אלא עד עצרת כדין זקנה ומ"מ שיעור יניקתה י' לב"ס כן פ' הגר"א:

⁷³ ע"י רמב"ם (שמיטה ויובל פ"ג ה"ב): אי זו היא שדה האילן, כל שלשה אילנות לבית סאה, אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל ואפילו הן של שלשה אנשים רואין אותן כאילו הם תאנים, אם ראוין לעשות ככר דבילה של ששים מנה חורשין כל בית סאה בשבילם, והוא שיהיה רחוק בין כל אחד ואחד כדי שיהיה הבקר יכול לעבור בכליו.

דרך אמונה: כל שלשה אילנות לבית סאה. בית סאה הוא חמישים אמה על חמישים אמה ועם המרחק שבין אילן לאילן לא יעלה שטח הקרקע של ג' אילנות יותר מבית סאה דהיינו לכל אילן יניקתו תלת"ג ושליש שהן ביחד ב' אלפים ות"ק אמה וחושבין שיעורו של כל אילן בעיגול ועולה שיעור המרחק ביניהן ל"ג אמה ושליש וכשיש ג' אילנות בשורה ומרוחקין זה מזה ל"ג ושליש מקרי נטועין בבית סאה דיניקה של זו וזו נוגעות זו בזו ואם מרוחקות יותר אין מותר עד עצרת אלא כמלא אורה וסלו כדבסמוך ה"ג. ובג' אילנות לא איכפת לן על נטיעתן אם הם כשורה [דרך בנטיעות לא מהני כשורה כדלהלן ה"ו] ובשדה מרובעת לא משכחת לה בג' אילנות אלא משכחת לה בשדה העשויה כמין דל"ת ב' אילנות ממזרח למערב וא' לדרום או לצפון אצל א' מהשנים, ואם הם מקורבות עד י"ט אמה ושליש בקירוב או ט' מהן יכנסו בבית סאה ולעולם לא התירו משום ב"ס אלא ביש כאן ב"ס שלם נטוע אבל פחות מב"ס לא התירו וכשם שפחות מג' לא התירו ה"ג בג' ויותר כשנטועין בקירוב דלפי קירובן אין מחזיקין סאה, ונראה דלעולם משערין חוצה להן כפי המדה שבין אילן לאילן אף על גב דחוצה להן אין נטוע ואפשר להן לינק עד ט"ז אמה מ"מ כיון דביניהן פחות ומחלקין זה שביניהן חציו לאילן זה וחציו לאילן זה חשבינן מדה זו בכל סביבות האילן בעיגול וצ"ע אם חורשין בעיגול סביב כל אילן או לא והטריחוהו בכך וחורש ב"ס בריבוע:

שלשה אילנות. ואפי' אם א' מהאילנות גבוה משאר השדה ונטוע למעלה ג"כ מותר לחרוש כל השדה אבל אם אילן נמוך יותר כגון שנטוע בתוך גומא א"א לחרוש כל הב"ס בשבילו שאין חרישה מועלת לו:

אחד אילן סרק. שאין עושה פירות כגון הארז והתרתה ודומיהן והחרישה היא כדי שיתעבה קורת האילן לצורך עצים ואחר עצרת אין תועלת בחרישה לעבות הקורות אלא אדרבה מתיש כחן ואין חורש אלא לצורך שביעית:

ואפי' הן של שלשה אנשים. שכל א' חורש כן לצורך האילן שלו וכן אפי' אם האילנות של א' והקרקע של אחר אף שאין חורש לצורך האילנות אלא לצורך שדהו מותר לו לחרוש עד עצרת:

ורואין אותם כאילו הם תאנים. דהיינו שמשערין לפי גודל האילן ורוב הענפים אילו ה' תאנה כמה ה' עושה בשיעור בינוני ומה ששיעורו בתאנה לפי שפירותיה גסין והן עושין הרבה וקל לשער בהן:

אם רואין לעשות. אף על פי שאין עושין כדלקמן:

שאינו יכול לומר "פרי האדמה אשר נתתה לי", הרי [אם קנה] שלשה, מביא וקורא, כמה [מדובר, שאם קנה ג' אילנות בשדה חבירו, וכי לא [מדובר שקנה שיעור קרקע] כל שהוא. לא, גם כאן ט"ז אמה. בא ושמע, ר"ע אומר: קרקע כל שהוא חייב כפאה ובכורים³⁹, וכותבין עליו פרוזבול⁷⁶ [תקנת הלל שלא תשמש חוב בשביעית, שהוא שטר מסירת חובותיו לבית דין, שיש לו זכות לגבותם מתאי שירצה כשליח בת דין, וצריכים להיות שיש ללוה קרקע].

לעזרה והכהן פודה אותן מיד ההקדש ואח"כ אוכלן, ומפריש מהן תרומה ומעשר מפני שהן ספק חולין ונותן המעשרות שלהן לכהנים שמא בכורים הם ואסורין לזרים, ואינו מביא אותן בעצמו אלא משלחן ביד שליח כדי שלא תעכב אותן הקריאה מלאוכלן, שכל שאינו ראוי לקריאה מפני הספק הקריאה מעכבת בו.

דרך אמונה: הקונה שני אילנות כו'. ודוקא בזמן שאין היובל נוהג או ביובל ראשון דאל"כ בלא"ה אין קורא כדלקמן ה"ו וא"צ לכל העצות הללו שמבואר כאן שאין כאן ספק:

שני אילנות. אבל שלשה אילנות מביא וקורא ואילן א' אין מביא כלל כנ"ל פ"ב ה"ג:

לפי שהדבר ספק. דמספקא להו לרבנן אם קנה קרקע או לא ואף על גב דק"ל דמספקא אין לו קרקע דהמוציא מחברו עליו הראי' וכמ"כ רבנו בפכ"ד ממכירה ה"ו מ"מ לענין בכורים כיון שאם יבא אליהו ויאמר שקנה קרקע יתנו לו את הקרקע הרי הקרקע שלו מספק דקרקע אינה נגזלת וקיימא בירשותו ולכן חייב בבכורים מספק:

וכיצד עושיין. בכל אלו שמביאין ולא קורין א"צ לכל עצות הללו דמקרא ילפי' דמביאין ולא קורין ואין כאן חשש וכן בהני דמביאין מדרבנן אין לחוש כיון דרבנן חייבוים יכול להביא ולקרות ורק כאן שאין חיובו אלא מספק יש לחוש לכל הני וי"א דבכל בכורים דרבנן צריך להקדישן ולפדותן כמו כאן:

מקדיש אותם תחלה. לפני שיכניסם בעזרה וי"א שמקדישם על תנאי אם אינם בכורים:

לבדק הבית. וקדשי בדק הבית מותר להכניסו לעזרה כדאשכחן במס' מדות גפן של זהב היתה בעזרה וכל מי שמתנדב גרגיר של זהב תולה בה וי"א שיקדישם לדמי קרבן:

ואין מכניסין חולין בעזרה. דעת רבנו בפ"ג משחיטה ה"ג דכל חולין אסור להכניסן בעזרה אבל דעת רוב הראשונים דדוקא כשעושה בהן מעשה דדומה להקדשה כגון בבכורים שעושה תנופה והנחה בצד המזבח אבל אם אין עושה שום מעשה אין אסור והאיסור הזה להרבה ראשונים אינו אלא מדרבנן: והכהן פודה אותן מיד ההקדש. אחר שיעשה הבעלים התנופה וההנחה בצד המזבח וזכו בהן הכהנים אנשי המשמר ואז יוציאם הכהן לחוץ לעזרה ויפדם ויאכלם בכל העיר כדי שלא יהי' חולין בעזרה והמעוץ יתן לבדק הבית:

ומפריש מהן תרומה ומעשר. על תנאי אם אינם בכורים שהבכורים פטורין מתרומ' אבל אלו שהן ספק חייבין מספק בתרומ' זה קאי על הבעלים לפני שיכניסו לעזרה צריך להפריש מהן תרומ' כדי שהכהן יוכל לאכלם ואסור לו למסור טבל בלי לעשר ואף על גב שנותן הכל לכהן ואין נוטל מהם דמים מספק מ"מ אסור ליתן לו וטבלו אלא מפריש תחלה התרומ' ואף על גב דהגומר פירותיו ע"מ למכור אין חייב בתרומ' אלא מדרבנן מ"מ חייבוהו לעשר ולפעמים הוא מה"ת כגון אם הביא בכורים זיתים וענבים ובא ליד כהן קודם גמר מלאכה ונגמרין ביד כהן:

ונותן המעשרות שלהן לכהנים. המעשר ראשון נותן לכהן שאחר שקנס עזרא את הלויים ונותנין המעשר גם לכהן כמו שנתבאר לעיל פ"א ממעשר ה"ד ע"ש וי"א שיכול ליתן המעשר ללוי ויחזור ויקנה ממנו ויתננו לכהן ויש אוסרים משום תקלה שמא יאכלם הלוי והמעשר עני יתן לכהן עני ואף על גב דבכורים נתנין לאנשי משמר כאן לא יתן אלא לעניים שבמשמר ומעשר שני יכול לפדותו חוץ לירושלים והכהנים יאכלוהו או שנותנו להם במתנה ואוכלו בירושלים ואם ירצה יכול להפריש כל התרומ' עליהן ממקום אחר ומפריש מאותה תרומה ומעשר תרומה ומעשרות עליה מינה ובה שמא לא חל התרומה הראשונה:

ואינו מביא אותן בעצמו. כדי שלא תעכב אותו הקריאה כדמפרש ואם הפריש להביאן בעצמו נראה דקדושיין וירקבו וכעין הפריש בטומאה בפ"ב ה"ט וצ"ע: אלא משלחן ביד שליח. דעת רוב הראשונים דדוקא אם בתחלה בוצרין על דעת לשלוח ע"י שליח שאז לכתחלה לא נתחייבו בקריאה אבל אם בצרין הוא א"א לשלוח ע"י שליח שכיון שנתחייבו בקריאה אין ניתרין אלא בקריאה: ביד שליח. ואפי' מת השליח בדרך והביאן הוא או שנמלך והביאן הוא אינו קורא לפי שאין הלקיחה וההבאה באחד כדלקמן ה"ח וי"א שאם בצרין להביאן ע"י שליח אפי' נמלך מיד ולא נתנן לשליח אלא הביאן הוא שוב אינו קורא:

ע"י המשך בהערה
76 ע"י ש"ע (ח"מ ס' סז סכ"ב):

בית סאה בשבילן [אף על פי שאינו של אדם אחד אלא של שלשה בני אדם מצטרפין להיות שדה אילן ולחרוש כל בית סאה בשבילן ערב שביעית עד עצרת כיון שדה אילן ואם לאו אין חורשין אלא כל אחד כדי צרכו דהיינו תחתיו וחוצה לו כמלא אורה וסלו והשאר היו שדה הזרעים ואין חורשין אותו אלא עד הפסח], כמה הוא. אלפיים חמש מאות אמה. כמה [יניקה] מגיע לכל אחד ואחד [מהאילנות]. שמנה מאות שלשים ושלש ושליש. [מקשה הגמ' הרי' עוד, שיעורו של עולא יותר. [מתרין הגמ', עולא] לא דייק [בשיעורו, והרי ט"ז על ט"ז קרוב לשיעור זה].

[מקשה הגמ'] אפשר לומר [שעולא] לא דייק לחומרא, אבל וכי לא דייק לקולא אומרים. [אלא מתרין הגמ'] מי אמר [ששיעור עולא היא ט"ז אמה] בריבוע, [אולי] אומרים [השיעור ט"ז אמה] בעיגול. והרי כמה מרובע יותר על העיגול. רביע, נשאר לו [לשיעור של עולא ט"ז על ט"ז פחות רבע] שבע מאות ששים ושמונה, עוד נשאר לו חצי אמה. היינו [שעולא] לא דייק, ולא דייק לחומרא.

בא ושמע: הקונה אילן וקרקעו⁷⁴, מביא [ביכורים] וקורא. כמה [מדובר וכי] לא [מדובר שקנה קרקע] כל שהוא. לא, ט"ז אמה. בא ושמע: קנה שני אילנות בתוך [שדה] של חבירו³⁸⁷⁵, מביא ואינו קורא

לעשות ככר דבלה. דעת הר"ש שצריך שכל אילן יעשה ככר וכן דעת רבנו, ודעת הראב"ד דשלתן יחד יעשו ככר וכל א' יעשה לא פחות משליש ככר וכ"ד הגר"א:

ככר דבלה של ששים מנה. ר"ל ככר כזה ששוקל ששים מנה וכל מנה הוא מאה זוז באיטלקי והוא משקל תקע"ו אלפים גרגרי שעורה והוא בערך שמונה רוטל במשקליונו:

חורשין כל בית סאה בשבילן. עד העצרת כנ"ל ששיערו חכמים שכל חרישת הסאה נחוץ להן עד עצרת כדי שלא יתקלקלו:

והוא שיהי' רחוק כו'. זה ט"ס ושייך בהלכה ה' אחר תיבת חורשין כל בית סאה בשבילן ושם יתבאר בע"ה:

74 ע"י רמב"ם (ביכורים פ"ב ה"ג): הקונה אילן בתוך שדה חבירו אינו מביא לפי שאין לו קרקע, שלשה יש לו קרקע ואף על פי שאין לו אלא אילנות בלבד הרי הוא כמי שקנה קרקע, קנה אילן אחד וקרקעו ה"ז מביא. [ורב"ד] הקונה אילן בתוך שדה חבירו וכו'. א"א לא כי אלא מפני שבסתם קנה עממה קרקע ואם פירש בלא קרקע אינו מביא ואינו דומה לשנים סתם לפי שהשנים ספק אם קנה קרקע אם לא קנה ואם דימה אותו למבריק ברשות לשעה טעה שהרי אף השנים יש לו להנמיכם שם כל ימי היותם ואם מפני הספק לא היה מביא ולמבריק ברשות אינו דומה כלל שהמבריק עיקרו ברשות עצמו ויניקת ההברכה מעוטה היא וכיון שהוא ברשות אינה אוסרת.

דרך אמונה: הקונה. וה"ה אם ניתן לו במתנה: אילן. אחד ולא דיבר אם קונה קרקע או לא אבל אם אמר מפורש שקונה קרקע מביא כדבסמוך:

לפי שאין לו קרקע. וכתוב אשר תביא מארצך וכתוב האדמה אשר נתת לי: שאין לו קרקע. כמ"כ רבנו בפכ"ד ממכירה ויש מי שאומר דגם באילן א' מביא ואינו קורא:

שלשה. ואם קנה שנים מביא ואינו קורא ויתבאר בפ"ד ה"ד ששם הביא רבנו כל הדינים שמביא ואינו קורא:

יש לו קרקע. והיינו בסתמא ודוקא אם קנה שלשתן בבת אחת ועומדים זה כנגד זה כשלשה פטופטי כירה דהיינו כמין סגול ויהא ביניהן מד' אמות עד שש עשרה מן העיקר הרחב של אילנות ולא יפסיק ביניהן לא אמת המים ולא רה"ר ואז קנה קרקע הראויה להם דהיינו תחתיהן וביניהן וגם חוצה להן כמלא אורה וסלו כמבואר כ"ז ברפכ"ד ממכירה:

ואף על פי שאין לו אלא אילנות בלבד. ר"ל אף על פי שלא דיברו אלא על האילנות בלבד מ"מ קנה גם הקרקע ומביא ביכורים אבל אם התנה בפירוש שאין לו קרקע ולכשיתייבשו לא יוכל לטעם אחר במקומו בודאי אין מביא ביכורים ולא דמי להבריק ברשות דמביא וקורא כנ"ל ה"א דשאני שם דעיקר האילן עומד ברשותו ורק שיונק קצת משדה אחר ע"ז מהני רשות אבל כאן שעיקר האילן עומד בשדה חבירו אין כאן אדמתך אף שיש לו רשות לזה ויש מי שאומר דדעת רבנו דלענין ביכורים אפי' התנה בהדיא שאין לו קרקע כיון שקנה ג' אילנות ויש לו זכות להשהותם שם עד שיבשו מביא ביכורים אבל שאר הראשונים חולקים ע"ז:

כמי שקנה קרקע. כיון שדינו דקנה קרקע כנ"ל מביא ביכורים: וקרקעו. דהיינו שקנה בהדיא גם הקרקע שתחתיו ונראה דאע"ג דלא קנה חוצה להן כלום כיון שיש לו רשות על היניקה חייב בביכורים וכנ"ל ה"א:

ה"ז מביא. ולענין קריאה תלוי שאם זה בזמן שהיובל נוהג והוא יובל שני אינו קורא ואם לאו קורא וכדלקמן פ"ד ה"ז ולכן סתם רבנו וכן הדין בקונה ג' אילנות דקנה קרקע תלוי בזה אם קורא:

75 ע"י רמב"ם (ביכורים פ"ד ה"ד): הקונה שני אילנות בתוך [שדה] של חבירו מביא ואינו קורא לפי שהדבר ספק אם יש לו קרקע או אין לו, וכיצד עושה מקדיש אותם תחלה לבדק הבית מפני שהן ספק חולין ואין מכניסין חולין

ונקנין עמה מטלטלים⁷⁷ [בכסף שטר או חזקה, שאם מכר קרקע וגם מטלטלים, כיון שנתן דמי הקרקע או שטרו או החזיק בקרקע נקנו המטלטלים וזה אע"פ שמטלטלים אין נקנים אלא במשכח. כמה מדובר כאן [שקרקע כל שהוא חייב בכיכורים, הרי לעיל צריכים ט"ז אמה], בחטים [שהוא אינו אילן, אבל כל ז' מינים חייבים בכיכורים]. וכן מדויק, שלמדנו: כל שהוא, וכך לומדים [למסקנה].

בא ושמע: אילן מקצתו בארץ ומקצתו בחו"ל⁴⁰, [פירותיו] טבל וחולין מעורבין זה בזה, דברי רבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר: הגדל בחיוב [פ' בארץ ישראל], חייב [בתרומות ומעשרות]. הגדל בפטור [פ' חו"ל], פטור [מתרומות ומעשרות]. עד כאן לא נחלקו אלא שרב אחד [פ' רבן שמעון בן גמליאל] סובר: יש בריה [כלומר כאילו הוברר שהפרי שגדל בצד ארץ ישראל כל גדילתו אינו אלא מהשרשים שבארץ ישראל, ומה שגדל בחוצה לארץ כל גדילתו אינו אלא מהשרשים שבחוצה לארץ]. ורב אחד [פ' רבן] סובר: אין בריה [לא אומרים כאילו הוברר הדבר, אלא הפרי שגדל בארץ ישראל גדילתו הוא גם מכח השרשים שבחוצה לארץ, וכן הפרי שגדל בחוצה לארץ גדילתו הוא גם מכח השרשים שבארץ ישראל, נמצא שבכל פרי יש תערובת חיוב ופטור, לכן טבל דהיינו שחייב במעשר וחולין שפטור ממעשר מעורבים זה בזה], אבל גדל בפטור [פ' שאם היו כל שרשיו בחו"ל], דברי הכל פטור [אע"פ שעומד האילן תוך ט"ז אמה לארץ ישראל ולא אומרים שיונק מן הארץ]. כמה מדובר כאן, שאבן מפסקת [באמצע השרשים שאין ב' הצדדים יכולים לינק זה מזה]. אם כן, מה טעמו של רבי. [שרבי סובר] שחורים ומתערבבים [פ' האילן נעשה אחד למעלה בעביו]. ובמה חולקים. רב אחד [פ' רבין] סובר: [אף על פי שבתוך הקרקע כשני אילנות הואיל ולמעלה באויר [העולם נעשה אחד] מתערבין [יונקותיו]. ורב אחד [פ' רשב"ג] סובר: זה עומד לעצמו וזה עומד לעצמו.

[מקשה הגמ' וכי אילן יש שרשים] שש עשרה אמה ולא יותר. והרי למדנו במשנה: מרחיקין את האילן מן הבור כ"ה אמה [אם כן יש אילן שרשים כ"ה אמה]. אמר אביי: [שרשי אילן] הולכים יותר [מט"ז אמה, אבל] לא מכחשים [בשדה חבירין] רק עד שש עשרה אמה, ויותר [מזה] לא מכחשים [ואינו גזלן].

כאשר רב דימי הגיע [מארץ ישראל לבלב] אמר, ריש לקיש שאל את רבי יוחנן: אילן הסמוך למיצר בתוך ט"ז אמה, מהו. אמר לו: גזלן הוא, ואין מביאין ממנו בכורים. כאשר רבין הגיע [מארץ ישראל לבלב] אמר רבי יוחנן: גם אילן הסמוך למיצר, וגם אילן הנוטה [נופו לתוך שדה של חבירין], מביא [בכורים] וקורא⁷⁸, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ [שלא יקפידו על כך].

⁷⁷ ע"י ש"ע (ח"מ סי' רב ס"ז): קרקע כל שהוא מקנין על גביו מטלטלים הרבה. הגה והרי דבעינן קרקע כל שהוא לאפוקי אם ידענו בודאי שאין לו אבל כשאנו יודע שאין לו והוא מקנה אגב קרקע סגי בכך ואין צריך לסיים הקרקע שמקנה על ידה ולכן מקנין אגב קרקע ארבע אמות אע"פ שאין יודעים שיש לו וע"ל סי' קיג. ויכול להקנות אגב מקומות של בית הכנסת אע"פ שהמקומות של רבים וכל אחד יושב על מקום אחר הוי כמו שאול לו ומקנים על ידם. ביאור: ואין צריך לסיים הקרקע כו' - בני העיר שיש להם בית הכנסת או בית הקברות בשותפות יכול הו"ל להגבות אגב מטלטלין (ש"ד).

אע"פ שאין יודעים שיש לו - אפילו אם ידוע שאין לו, אם הודה שיש לו, אדם נאמן על עצמו, א"נ שכתב לו ד' אמות קרקע בחצירו, הוי כאילו הודה שיש לו ונאמן על עצמו ומהני (סמ"ע, נתה"מ).

⁷⁸ ע"י רמב"ם (ביכורים פ"ב ה"א): נתן לו חבירו רשות להבריך בתוך שלו אפילו לשעה הרי זה מביא בכורים, ואם היה האילן סמוך למצר חבירו או נוטה לשדה חבירו אף על פי שחייב להרחיק הרי זה מביא ממנו וקורא שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ.

דרך אמונה: נתן לו חבירו. וכן בהבריך לרה"ר אם נתנו לו בני העיר רשות [אם הוא באופן שיכולים ליתן לו רשות] וכן אם ינק משל הפקר ו"א שאפי' אם לא נתן לו רשות אם אח"כ מחל לו מביא בכורים:

אפי' לשעה. שכיון שיש לו רשות טוב אינו גזלן ואף על גב שאין לו בזה אלא קנין פירות וקנין פירות לאו קנין הגוף דמי ומביא ואינו קורא כדלקמן פ"ד ה"ו מיהו כאן מביא אורות כיון שעיקר האילן בשדהו ורק יניקה מועטת בשדה חבירו ע"ז מהגה גם רשות לשעה כ"ה הראב"ד ולפ"ז ו"א דדוקא בנוטע לתוך שלו והבריך לשל חבירו ורוצה להביא מהפירות שבתוך שלו אבל הנוטע בשל חבירו והבריך לשלו אין יכול להביא אא"כ נתן לו רשות לעולם ואף על גב דגם אז אם יחפור בור יקצוץ השרשים כמש"כ רבנו ב"פ משכנים ה"ז מ"מ כיון שדרך השרשים להחליף מקרי שו"ל וכן אם הרכיב אילן שלו בשל חבירו שניהן פטורין מביכורים וצ"ע:

ה"ז מביא בכורים. וקורא ו"א דאפי' נתן לו רשות אין מביא כיון שנוטה לשל חבירו:

סמוך למצר חבירו. והשרשים נכנסים לתוך של חבירו:

מתני'. אילן שנוטה [נופו] לשדה חבירו⁴¹, קוצץ [הענפים עד גובה] מלא המרדע על גבי המחרישה [פ' מלמד בקר, שלא יעכבוהו מלהוליך מחרשתו שם]. ובחרוב ובשקמה [שצילם מרובה וקשה לשדה], כנגד המשקולת [פ' כל ענף שגדל בתוך גבולו קוצצו, וכל מה שכתוב במשנה עד כאן מדובר בשדה שלא צריכים להשקותו, אבל אם אילן נוטה] לשדה הנצרך להשקותו, כל האילן [קוצץ] כנגד המשקולת [פ' כנגד גבולו, שהצל מזיקו]. אבא שאול אומר: כל אילן שלא גודל פירות כנגד המשקולת.

גמ'. שאלו אותם: אבא שאול מדבר על התחלת המשנה [שקוצץ כנגד המרדע] או על הסוף המשנה [שהת"ק אמר כל האילן כנגד המשקולת ואפילו אילן העושה פירות ואמר ליה אבא שאול כל אילן סרק הוא דכנגד המשקולת אבל אילן העושה פירות נמי מלא מרדע ותו לא].

בא ושמע, שלמדנו: שדה הצריך להשקותה, אבא שאול אומר: כל האילן כנגד המשקולת, מפני שהצל רע לשדה הצריך להשקותה, לומדים מזה [שאבא שאול] מדבר על תחילת המשנה, [וכך למסקנה] לומדים מזה.

אמר רב אשי: המשנה שלנו גם מדויק כך, שלמדנו: כל אילן סרק, ואם תאמר, זה מובן [שאבא שאול] מדבר על ההתחלה של המשנה, היינו שלמדנו "כל אילן" [שזה מוסיף או חרוב ושקמה שאמר התנא הראשון], אלא אם תאמר [שאבא שאול] מדבר על סוף המשנה, [וכי יש] לשאול על אילן סרק [הרי זה ההלכה בכל אילן, ואבא שאול בא למעט]. אלא לא [כך אלא] לומדים מזה [שדברי אבא שאול] מדבר על ההתחלת המשנה, [וכך למסקנה] לומדים מזה.

מתני'. אילן שנוטה [נופו] לרה"ר⁴², קוצץ [הענפים] כדי שיהא גמל עובר עם רוכבו [ולא יפריעו לו]. רבי יהודה אומר: [יכולים לקצוץ הענפים עד כדי] גמל טעון פשתן או חרובי זמורות. רבי שמעון אומר: כל האילן [מותר לקוצץ ענפיו] כנגד המשקולת, מפני הטומאה.

גמ'. מיהו התנא שבנוקין הולכים אחרי אומד של עכשיו [שהרי כתוב קוצץ מן הענפים כדי שיהא גמל עובר ורוכבו והרי חזרוין וגדלים לאחר זמן]. אמר ר"ל: זה קיים במחלוקת, ו[המשנה שלנו] רבי אליעזר היא, שלמדנו במשנה: אין עושין חלל תחת רשות הרבים, בורות, שיחין ומערות, רבי אליעזר מתיר [כל זמן שיש למערה תקרה חזקה] בכדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים [אף על גב שסופה שתתלע ותפחת]. רבי יוחנן אומר: אפילו אפשר לומר [שמשנה זו] רבנן, שם, לפעמים שנפחת [התקרה] ו[הבעלים] לא יודע מזה, אבל כאן, [כל ענף וענף] הראשון [שגודל] הוא קוצצו.

ר' יהודה אומר: גמל טעון פשתן או חבילי זמורות. שאלו אותם: השיעור של רבי יהודה יותר גדול [משל התנא הראשון שהוא הרבנים], או אולי השיעור של הרבנים יותר גדול. זה פשוט ששיעור של הרבנים יותר גדול, שאם תחשוב שהשיעור של רבי יהודה יותר גדול, מה יעשו הרבנים בשיעור של רבי יהודה [פ' כשיבא גמל טעון פשתן היאך יעבור]. ואלא מה. השיעור של הרבנים יותר גדול, מה יעשה רבי יהודה בשיעור של הרבנים. [הרוכב] יכול להתכופף ועובר תחתיו.

רבי שמעון אומר: כל האילן כנגד המשקולת, מפני הטומאה. למדנו: מפני אהל הטומאה [פ' שמא יפול כזית מת אצל האילן והרי הענפים ארוכים מאהילין עליו ועל עוברי הדרכים ומביאים עליהם את הטומאה]. זה פשוט, למדנו במשנה "מפני הטומאה". אם [רק היינו לומדים] מהמשנה שלנו, הייתי אומר: [שכל השחש] אולי עורב יביא טומאה ויזרוק אותו שם [על האילן, והטומאה עומדת בתוך הענפים שלן, ומספיק לדלל [פ' שיקצוץ אחת אחת מביין שני ענפים כדי להרחיק האויר שבין הענפים שלא יוכל להניח על זה הכזית, וכשיראה העורב שאינו יכול להניחו שם יניחו במקום אחר], לכן לומדים [שלא, אלא חוששים לאוהל המת, ואפילו אין לו אלא ענף א' מזיק הוא את הרבנים]. הדרן עלך לא יחפור.

או נוטה לשדה חבירו. שענפיו נוטין לתוך שדה חבירו שיש לחברו רשות לקצוץ הענפים כמש"כ רבנו בספ"י משכנים:

לשדה חבירו. ואם סמוך לרה"ר או לחו"ל ע"י בבה"ל:

אף על פי שחייב להרחיק. כגון שהי' סמוך בתוך ד"א שבוה חייב להרחיק כמש"כ רבנו ב"פ משכנים ה"ח מ"מ לענין ביכורים הי' תנאי יהושע שיחשב כשלו כדי שיוכל להביא ביכורים ו"א דתנאי יהושע אינו אלא תוך ט"ז אמה דמותר לו לסמוך ואף על גב שיונק מתוך שדה חבירו התנה יהושע שיוכל גם להביא ביכורים שיהא נחשב שלו אבל לא תוך ד"א שאסור לו ליטע וחייב להרחיק:

ה"ז מביא. אפי' מהפירות הנוטין לשדה חבירו:

מביא וקורא. ו"א שמביא ואינו קורא:

שע"מ כן הנחיל יהושע את הארץ. ואף על גב דאין לו בקרקע חבירו קנין הגוף אין לחוש כיון שעיקר הקרקע שלו וכ"ל:

נזיקין, כגון האורג שמזיק לחבירו בהכאות שעושה בשעת אריגה, ישומו על פי בקיאיין ואומניין, וכל כיוצא בזה: ביאור: מהרחיים התחתונה - פירוש, שתי אבנים שטוחנים על ידם מונחים זה על"ז, והתחתון רחב טפח יותר מהעליון (סמ"ע).

חייב לשלם, עיין לקמן (סעיף לג סק"י) מה שכתבתי בזה (נתה"מ).

⁴ עי' שר"ע (ח"מ סי' קנה ס"ח): מרחיקין את התנור מן הכותל שלשה טפחים מקרקעיתו, שהם ארבע משפתו, כדי שלא יחס הכותל. ומודד מהשפה הפנימית, שעובי כותלי התנור בכלל השלשה טפחים:

ביאור: מרחיקין את התנור כו' - ישנם מח' אם בעל העליה צריך ד' אמות למעלה מתנור שלו, אבל אם זה תנור סגור, לכ"ע מספיק בג' טפחים מכל צד, ואם יש ארובה אין צורך (ש"ך * רשד"ם).

שהם ארבעה משפתו - שהתנור רחב למטה והולך ומשפע לצד מעלה (סמ"ע).

⁵ ודעת התוס' דבסמך הראשון חייב השני להרחיק ו' טפחים. ונראה דשיטתם דחייב הרחקה הוא ו' טפחים מבורו של חבירו שלא יזיק את הבור, וכ"נ ממש"כ התוס' ד"ה מכותל, דקו' הגמ' דליתני א"כ הרחיק ו"ט מבורו של חבירו, ומשמע דזהו דינא דמתני', והא דנקיט לה בלשון ג"ט מכותלי בורו לישנא בעלמא הוא, אבל יסוד הדין הוא דחייב ההרחקה הוא ו'ט בין בור לבור, ובשניהם מזיקים זא"ז רמי על כל אחד חצי הרחקה, אבל בסמך הראשון בהיתר חייב השני להרחיק ששה טפחים כדינו. ודעת מקצת הראשונים דליכא חיוב על השני כ"א להרחיק ג"ט, ולדברינו מ"מ חלוקים הם הראשונים ורש"י בטעמם, דלהראשונים כללא הוא בכל שני מזיקים וסמך הראשון בהיתר דאין על השני להרחיק כ"א חצי הרחקה, יעו' בדבריהם, אבל לרש"י טעמא דמרחיק השני ג' טפחים אינו דחייב רק בחצי ההרחקה כדס"ל לראשונים, דלרש"י ליכא חיוב הרחקה ו' טפחים, ורק דחייב להרחיק ג"ט מכותל בורו של חבירו, ולעולם שיעור ההרחקה הוא ג' טפחים מכותל בורו של חבירו, והיכא שסמך הראשון ברשות לקס"ד ל"ל חיוב הרחקה מכותל בורו דהוא ברשותו, ורק אם כותל בורו דהראשון אינו ברשותו חייב בהרחקה, ולמסקנא גם בכה"ג שהכותל ברשותו חייב בהרחקה, ולעולם שיעור הרחקה הוא שיעור ג' טפחים מכותל הראשון.

וכדברינו בדעת רש"י נראה דמוכח בתוס' דסברו כן בשיטתו, דהנה בתוד"ה מכותל בורו כתבו התוס' מכותל בורו שנינו כלומר לא מחלל בורו קאמר אלא מכותל שיש לבור שהראשון הניח כשחפר בורו, ומחך מילתא דר"י דייקא לקמן דאסור לסמוך מדהוזק הראשון להניח כותל, ופריך מינה לאב"י, והשתא לא אפשר למגרס וליתני א"כ הרחיק מבורו, דא"כ הוה משמע מחלל בורו וכו', עכ"ל, וכוונתם דהא לשי' רש"י גם בלא מימרא דר"י דמכותל בורו שנינו ע"כ ידעינן דאיירי בדהרחיק הראשון, ואף דאינו חייב להרחיק מ"מ לא משכח"ל חיוב הרחקה השני מכותל בורו בלא דהרחיק הראשון, ומשו"ה בע"כ איירי מתני' בהרחיק הראשון, דבל"ז ל"ש לחייב את השני בהרחקה מכותל בורו. ומבואר א"כ בדבריהם דלשי' רש"י בדלא הרחיק הראשון ליכא כלל חיוב הרחקה על השני, דהא למה שביארו הראשונים בשי' רש"י א"כ ליכא הכרח דמתני' איירי בהרחיק הראשון, ולעולם ס"ל דסמך הראשון ומ"מ חייב להרחיק ג"ט דזהו דין הרחקה דרמי עלי'. אכן למשנ"ת בדעת רש"י דע"כ מוכח דמאי דתנן ג"ט היינו דחייב להרחיק ג"ט מכותלו של חבירו, ומאי דתנן מבורו היינו בור וכותליו, דכותל בכלל בור, וא"כ ע"כ דהרחיק הראשון דא"כ ליכא כותל ברשות הראשון שחייב לארחיק מיני'. וזהו שהק' התוס' דמבואר בגמ' דרק משום אוקימתא דר"י

¹ כלומר שלא הגיעה להם המיתה מצד עצמו, כי מצדו לא מת, רק מצד העולם הכללי נגזר עליו המיתה בשביל חטא עצת הנחש, ומצד פרטית עצמו לא הגיע לו המיתה. ודבר זה למטה מן הראשונים. ובודאי היה זה מדריגה יותר מדריגה מן הכל אלו היה הדבר נמצא בפעל, והיה נשאר להם החיים, אבל מה שאמר שמתו בעטיו של נחש, סוף סוף מתו, אלא שלא מתו מחמת עצמם. ולפיכך המדריגה הזאת למטה מן המדריגות הראשונים. ובשביל זה אל תתמה שלא היה נמצא מדריגה זאת לאבות, והיה להם המדריגה שהיא עליונה מזה שלא שלט בהם יצר הרע, וכן משה ואהרן ומרים שלא שלט בהם מלאך המות, ולא היה בהם דבר זה בעטיו של נחש, כי אין זה קשיא כלל, כי כבר אמרנו לך כי מדריגה זאת אלו היה נמצא בפעל לגמרי שהיו נשארים בחיים בודאי היא על הכל, אבל מפני שמתו, אלא שלא מתו מצד עצמם, ולראשונים אין שייך להם דבר זה, כי מעלתם שהיה להם נמצא זאת המעלה בפעל לגמרי, כמו שלא שלט בהם יצר הרע ושלא שלט בהם מלאך המות, אבל זה שלא מתו בעטיו של נחש לא היה נמצא בפעל שהרי מתו, ולא שייך לראשונים דבר זה כי מעלתם נמצא בפעל. ולהיות להם המעלה שלא מתו כלל לא שייך בבני אדם.

והיו ד' שמתו בעטיו של נחש, וזה כי ה' ית' הוא משפיע החיים לעולם תמיד ומפני כך אלו לא חטא אדם הראשון לא היה באה מיתה לעולם הזה. והיו ד' שדביקים בשפע החיים, והם כנגד ד' נהרות שהם יוצאים מעדן להשקות הגן ומשמם יפירד והיו לארבעה ראשים, כך היו ד' שהיו מקבלים שפע החיים מן ה' ית', ולפיכך אחר שלא שלט רימה ותולע היו ארבע אשר מתו בעטיו של נחש, וכמו שתמצא בראשונים שהם האבות שלא שלט בהם היצר הרע היו בכלל אותם שהם למטה מזה שלא שלט בהם מלאך המות, ומשה ואהרן ומרים ג"כ שלא שלט בהם מלאך המות שייכים למדריגה שהיא למטה שלט בהם רימה ותולע, וכמו כן בנימין הצדיק בן יעקב שלא שלט בהם רימה ותולעה היה מתחבר למדריגה שהיא למטה שמתו בעטיו של נחש, אבל האבות ומשה ואהרן ומרים לא נמנו בכלל מדריגה זאת שמתו בעטיו של נחש מטעם שאמרנו. והכל הוא בסדר ובחכמה מאוד למי שמבין את זה.

ודע כי אלו ד' שמתו בעטיו של נחש והם בנימין הצדיק ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד, כל אלו ארבעה שהיה להם מעלה [זאת] או מצד האב או מצד בנו, כי בנימין הצדיק נוסף על מעלתו היה לו מעלת אביו שהוא יעקב, ועמרם היה לו מעלה מצד בנו שהוא משה, וישי אבי דוד היה לו מעלה מצד בנו שהוא דוד, וכלאב בן דוד היה לו מעלה מצד אביו, כי דבר זה להגיע אל החיים אין זה רק מצד שהיה להם מעלה על מעלה דהיינו מעלת עצמם ונוסף על זה מעלת אביהם או מעלת בנם, עד שהיה כאן קדושה על קדושה, ולכך לא הגיע לזה בנימין הצדיק שהיה לו מעלת עצמו ומעלת אבותיו ועמרם שהיה לו מעלת עצמו ואשר יצא ממנו משה וישי שהיה לו מעלת עצמו וגם כן מעלת דוד בנו, כי דוד נחשב מעלתו בצד מה עם האבות כמו שהתבאר. וכן בנו של דוד כלאב שהיה לו מעלת עצמו ומעלת אביו דוד. כי הדביקות בחיים רק מצד שני מעלות זו אל זו. ויש לך להעמיק בזה ותמצא דברים גדולים יותר (מהר"ל).

² עי' רש"י שבת נה ע"ב.

³ עי' שר"ע (ח"מ סי' קנה ס"ז): מרחיקין את הריחים מן הכותל ג' טפחים מהריחים התחתונה, שהם ארבע מהעליונה, כדי שלא יניד אותן, או כדי שלא יבהילנו בקול הריחים: הגה וכל זה בריחים קטנה, כגון ריחים של יד, אבל ריחים גדולה שבהמות מוליכות אותה, צריך הרחקה טפי. ואם לא הרחיק והזיק בית חבירו, חייב לשלם לפי ראות הדיינין שישומו אם הוא גרם לו ההיזק. וכן בשאר

דמכותל בורו שנינו שמעינן דהרחיק הראשון, ובל"ז ס"ד דסמך הראשון, וצ"ע לרש"י, (וע' להלן אות י"א מש"ת ליישב שי' רש"י בזה).

⁶ ולדעת הקצוה"ח דבשדה שאינה עשויה לבור בעי השני כל ההרחקה אף להך שיטה, יקשה מאי אמר הרמב"ן ולהך סברא הא דאקשינן כו', ולטעמיה יקשה לכו"ע אמאי אמר באינו עשויה לבורות איירי מתניתין הלא צריך הרחקה ששה [ויש לדחות].

והנה התוספות סברו דלרבי יוסי לא הוה גירי דיליה אף לרבא בסומך כל זמן שאין דבר הניזק חוץ מבור שתחילתו היזק, והרמב"ן פליג דלרבי יוסי ג"כ אינו סומך. ונראה ג"כ דתליא בזה דלדעת הרמב"ן יקשה למה ליה למימר בבור טעמא דכל מרא דקא מחית מרפית כו', הא היכי דלא שייך זה ג"כ אינו סומך כיון דלקמן הוא גירי דיליה ולטעמיה ניחא דבבור ליכא היזק אחר דמתונתא, לכן אמר רבא דבשעת חפירה הוה גירי דיליה משא"כ לתוספות דאיכא מתונתא. ע"כ דהיכי דליכא דבר הניזק לא הוה גירי דיליה אף אח"כ ולכן צריך טעמא דבור שאני דבתחלתו ההיזק מתחיל וז"ב.

ולפום הך שיטה דלר"י לא הוה גירי דיליה במה שאין עכשיו ההיזק אף לרבא, ניחא טעמא דל"ק כי היכי דאת אמלכת וחפרת כו', דלא בעי רק לרבי יוסי דסבר דבעי גירי דיליה, ומשום האי טעמא דבשעת חפירה מרפה לארעא, הא אינה עשויה לבורות, ובעידן החפירה לאו באיסורא עביד ולבתר כן לא הוה גירי דיליה, ומשום הכי אמר דבשעת מעשה באיסורא עביד דהוה לאסוקי אדעתיה כי היכי דאת אמלכת הוא נמי למיך, וזה דוקא שגם שדה אינה עשויה לבורות, דאי עשויה לא שייך טעם זה, דלא הו"ל לאסוקי אדעתיה דגם בשדה שאינה עשויה לבורות יחפור חבירו, אבל לרבנן דלא בעי גירי דיליה בלאו האי טעמא אסור משום מתונתא, ואף דבשעת מעשה לא הו"ל לאסוקי אדעתיה מ"מ כשחפר את הבור ברשותו לאו לשיולי בעי, ומזיק האי בסמיכתו לבורו לכן מעכב עליו מעיקרו, ולכן פריך הגמרא אף מאילן דכל הנך קושיין לרבנן, כמ"ש התוספות. וא"ש בזה כל קושיות הכתונת פסים (סימן ו') משא"כ להך שיטה צ"ל דל"ד נקט, ודוק היטב בזה.

ומה שהאריך הכתונת פסים בשיטת הר"ף בדבר שלא העלו האחרונים דהיכי דבהיתר לא הוה גירי דיליה, מפורש כן להדיא הנתיבות (סימן קנ"ה) אות באות, יעו"ש. ובדעת הרא"ש, הנכון כהנתיבות וכן כתב הגר"א בביאורו יעו"ש.

ודע דאף לשיטת תוספות יש לומר דהא דאמרין לרבי יוסי דכיון דהראשון לא עשה בהיתר גמור רשאי השני לסמוך, היינו דוקא שהראשון עביד היזק שנמשך בגירי דיליה, רק משום שסמך בהיתר מותר לכן השני לא בעי הרחקה, משא"כ היכי שהמעשה של הראשון לא הוה נמשך בגירי דיליה דאף אם באו כאחד כשהוא עתה אינו צריך להרחיק אז בודאי צריך השני להרחיק כל ההרחקה, דהיזקא דקמא מאי דעבד עבד והדבורים הוה גירי דיליה ומכש"כ שהשני גירי דיליה, ודוק. זה מה שרצייתי לבאר בס"ד כהרמב"ן.

אמנם אחרי עיוני ראיתי דדברי הרמב"ן תמוהים, ונופל הבנין אשר בנית עלי בראשית דברי. וזהו דהא הגמרא רוצה להוכיח ממתניתין דסומך ומוקי להך משנה דסמך וצריך להרחיק ג' טפחים דסלקא דעתיה דזהו כל ההרחקה כמבואר ברמב"ן וברא"ש, ובמתניתין הא תני נברכת הכובסין דאיתא משום מתונתא וההיזק נמשך ואפילו הכי בעי הרחקה היכי שסמך הראשון, אין זה אלא דוקא דהרמב"ן מפרש דרבנן לית להו האי חילוקא ואתיא מתניתין כרבנן לאביי. אך זה ג"כ דחוק דא"כ מאי קשיא ליה לימא התם כרבנן והכא לר' יוסי אמר כן. אולם לשיטת האבן מיגש שהרמב"ן מפרש טעמא דר"י דהראשון בעי שירחיק ואם לא אינו צריך להרחיק, איך אתי טעמא

דמתניתין דהראשון אינו מרחיק והשני מרחיק, וגם רבנן הוה מודו לר"י אי לאו משום דסברו דדבורים לא מזקי לחדל, וצריך לומר תירוץ הראשון של הרמב"ן דבעי הרחקה דג' טפחים, אך קשה על הרמב"ן דהכא מפרש כן והכא פסק כאבן מיגאש וצ"ע לכאורה.

ויש לפרש ע"פ מה שהקשה התורת חיים דילמא ה"ה דליכא בור נמי לא סמך וקמ"ל דמתונתא קשה לכותל בור. ונראה פשוט דל"ז שייך דוקא על הרחקה מן כותל דהיינו כותל שעתיד לבנות, משא"כ הכא דייק מדנקט לא יחפור בור סמוך לבורו של חבירו דלשון זה שייך דוקא בדאיכא בור לחבירו. [ולפום התירוץ דנפ"מ למקח וממכר עיין מהרשש"ך] וע"ז שפיר מתרץ הרמב"ן ודוק, ועיין אם כי דחוק הוא קצת.

ודע כי שיטת הפוסקים דלא בעי להרחיק רק ג' טפחים. ונראה בטעמא דבדואי בדבורים וחדל דמזקי אהדי דאף שהראשון סמך בהיתר צריך השני להרחיק כל ההרחקה, דחדל מזקי לדבורים דיליה של חבירו ועל המזיק השני להרחיק כל ההרחקה דקמא ברשות סמך, משא"כ דבור דמתונתא וחפירה אינם הולכים יותר מג' טפחים, והראיה דגם בכותל לבנים כי מרחיק ג' טפחים סגי, רק ג' טפחים הוה כותל לחלל הבור ומזיק הכותל, וכי סמך למיצר חבירו אם כי צריך להרחיק ג' טפחים דלא לזיק לבור, מ"מ טפי לא בעי דלא לזיק לכותל של חבירו דגם הכותל שמזיק הוא שלו, ואם כי ממילא נשאר הבור בלא כותל זהו בא ממילא ושירי אפילו לרבנן ומכש"כ לרבי יוסי, אטו צריך שיהא כותל בורו של חבירו אשר הוא של עצמו שלם, זה בודאי אין סברא, משא"כ גבי שאר נזיקין דמזיק ליה עצמו, וזה ברור בדעת יש אומרים, ובה מסולק כל הקושיות שהביא הגר"א בביאורו. וזה נכון בס"ד.

עוד אני צריך לבאר מה דקשה לי טובא בסוגיין (י"ט א) דאמר א"כ לערבינהו ולתנינהו. וצ"ע לפום הך שיטה של הר"ח והאבן מיגש דלהמסקנא גם לרבא סומך בכולהו חוץ מבור דכל מרא ומרא מרפית כו', ואיך יערב ויתני להדיא הא במאי דנקט בכולהו כותל קמ"ל דהראשון צריך להרחיק ואינו רשאי לסמוך ובגפת והנך כולהו רשאי לסמוך, והא דנקט מן כותל של חבירו דוקא היכא דאיכא כותל. ואפשר שמכאן יצא להגאונים שהביאו הראשונים שהלכה כאביי, וצ"ע למעיין, ודוק היטב בכל הדברים שהעליתי בסוגיא זו ותמצא טעם. ועיין בט"ז (סימן קנ"ה ס"ק ל"ב) מה שהקשה מזרעים מאי שנא מאילן, עיין רמב"ן שתירץ בטו"ט עיין שם.

וצריך אני להתבונן בהא דזרעים ומחרישה דמרחיק ג', והתוספות כתבו דלהמסקנא בסוגיא דחדל סומך כל זמן שאין הנזק בו, הא טעמא דאינו סומך לפום הס"ד אף דלבתר כן כשיבוא הנזק יסלקנו ויורחק מאתו, מ"מ ירא שמא יחזיק ומש"ה מצי מסלקו, א"כ הכא נמי צריך להרחיק שמא יחזיק ויעמיד כותלו ויהא צריך להרחיק, וא"כ נשאר הך שינויא דלעיל הוא הדין היכי דליכא כותל. וצריך לומר דתוספות סברו כהך שיטה דרא"ש, דחזקה אינה כיון שלא יכול למחות יעו"ש בשם התוספות כן, והך חששא דשמא יתעצל מלסלקם ג"כ לא שייך הכא דאדרבא איהו צריך לעשות מעשה ואכמ"ל ודוק.

⁷ באמת הברכה הוא כאשר יש גפן קיים, ולוקחים ענף ממנו ומכניסים אותו לארץ שהוא יוציא שרשים, אבל זה לא נוגע לכאן.

⁸ דם טל שמן דבש (מכשירין פ"ו מ"ד).

⁹ ומעתה נראה דס"ל להתוס' דאוכלים אינם מחיצה כלל וא"כ אפי' בסתמו כולו לא יהני, דאם אינו מחיצה מה לי דכולו סתום, הא טומאה עוברת שם, דרק מחיצה מונעת טומאה מלעבור, משא"כ בכלים דהוו מחיצה, ומ"מ אף דהוו מחיצה כ"ז הוא בסתמו כולו, אבל במיעטו התם לא סגי במחיצה בפני הטומאה ובעינן מחיצה כדי לבטל תורת פתח, ובהו בעינן דיבטל הרקיק לכותל דע"ז מתמעט

אפילו ליחיד בישוב - ר"ל אף שבישוב יכול להשיג ממה לעשות מחיצה טובה אפ"ה מקילינן בה עד ב"ס וכ"ש כשהוא בבקעה:

ובלבד שלא יהא בין חבל וכו' - ולפ"ז יכול לעשות מחיצה של עשרה טפחים בארבעה חבלים ואם בשלשה חבלים מחזיק עוביין יותר מטפח יכול לעשות מחיצה ע"י ג' חבלים כגון שמניח חבל התחתון בפחות משלשה סמוך לארץ וכן ממנו לחבל השני וכן ממנו להשלישי ובצירוף עוביין יהיה עשרה טפחים [ש"ס]:

וב"י קנה לחבירו וכו' - ולא אמרינן בזה שפרוץ מרובה על העומד דלבוד כסתום דמאי:

ובלבד שיהיו כפותים - היינו שהוא כופתה מבע"י ומניחה ואז מותר לטלטל ע"ז בשבת והטעם דבעינן כפיתה אחד שלא יברחו וגם דאל"ה יהיה הפסק בין חלל שבין רגלי הבהמה להארץ אבל כשהיא כפופה שוכבת בגופה על הקרקע ומיירי שיש עשרה טפחים בגובה אף כשהיא שוכבת:

בפחות משלשה - עיין בבה"ל:

חשובים מחיצה וביניהם רה"י - וכגון שהיו מוקפים מארבעה רוחות ומחיצה גמורה היא ומועלת אפילו בר"ה ועיין לקמן ס"ז בהג"ה. וה"ה דמחיצה כזו הוי הפסק לענין לדבר ד"ת נגד מקום שאינו נקי [אחרונים]:

והוא שלא ידעו וכו' - אף דבמחיצה כזו אין בה משום בנין בשבת מ"מ אסור כשידעו כדי שלא יבואו לזלזל באיסור שבת. ואפילו בדיעבד אסור ודינו כמחיצה הנעשית במזיד בס"ג:

לא יעשה מהם - ואם אדם אחר רשאי לעשות מהם מחיצה הוי ספק דשמא ירגישו בזה [מ"א בשם הב"י] ובא"ר מיקל בזה:

מחיצה עוד - ואפילו בשבת אחרת דמאחר שקרוב שירגישו הר"ל כמעמיד מתחלה לדעת ולא דמי לסעיף ו' דהתם מתחלה לא היה לו לחוש שידע ואפילו בפעם הראשון אם לא היה לו אנשים כדי צרכו והעמידן במקום אחד ואח"כ אמר להם שילכו והוא הולך ביניהם אסור שקרוב הדבר שירגישו ומה שאמרינן דגם כשהם מהלכין מותר הוא כשמהלכין מעצמן או שיש סיעה גדולה של אנשים שהולכין ואין ניכר מה שהוא הולך ביניהם:

¹² ע"י שר"ע (חור"מ סי' קנה ס"ב): מי שהיתה לו חנות תחת אוצר חבירו, לא יעשה בה לא נחתום ולא צבע ולא רפת בקר, ולא יכניס שם אספסתא (פי' תבואה שלא הביאה שליש והוא מאכל בהמה תרגום על בלילו (איוב ו, ה), על אספסתיה), וכיוצא בהם מדברים שעולה מהם הבל חם הרבה, מפני שהחום מפסיד פירות האוצר. (וה"ה שלא יפתח חלון מבית שיש בו דברים אלו לחדר שיש לו תחת האוצר). לפיכך אם היה אוצר יין בא"י, שאין החום מפסידו, הרי זה עושה בחנותו כל מלאכת אש שירצה, אבל לא יעשה רפת בקר, מפני שמפסיד ריח היין. (וכן במקום שקול ונדנד קשים ליין, שצריך להרחיק). ואם הוחזקה החנות בתחלה לרפת או לנחתום וכיוצא בו, ואח"כ רצה בעל העלייה לעשות עלייתו אוצר, אינו יכול למחות בידו:

ביאור: מי שהיתה לו חנות תחת אוצר חבירו - תחת אוצר תבואה או יין או שמן בעלייתו, אין בעל הבית יכול לפתוח תחתיו חנות של נחתומין ולא צבע ולא רפת בקר כו' (סמ"ע), ומשמע דוקא תחת אוצרו, אבל תחת ביתו של חבירו יכול לעשות מעשה נחתום וצבע ורפת בקר, מיהו יש שכתבו דה"ה תחת דירתו של חבירו נמי אסור וכן עיקר (קצה"ח), ו"א דעיקר כדעת המשמעות בשר"ע שדווקא אוצר, ולא דירה, ובפרט אם יש קצת אויר פנוי בין כיפתו של זה ובין הרצפה של העליון, והרי זה כמו בנה עליה (פ"ת).

אספסתא - היא תבואה דלא הביאה עדיין שליש (סמ"ע).

שיעור החלון, והיכא דביטלו מהני אפילו באוכלים, אף דאוכלים אינם מחיצה מ"מ כשביטלו אינו אוכל דבטל לכותל ונעשה כעפר וכקיר וכמשנ"ת לעיל (אות ל"ג).

וביותר נראה דעת התוס' דגם כלים אינם מחיצה ומש"ה בעינן ביטול גם בכלים, דכ"ז שלא ביטלו לכותל ל"ה מחיצה כלל, ורק כשביטלו נעשה ככותל הוא נעשה מחיצה, וכן נתבאר לעיל בשיטת רש"י דבעינן ביטול לעשותו למחיצה ובלא ביטול אינו מחיצה כלל, וזהו דינא דשמואל, 64 ומאי דמהני לתוס' בסתמו כולו הוא דין מסויים בכלי חרס דחוצץ בפני הטומאה אף דאינו מחיצה, ויל"פ דילפי' דין זה מהצלת צמיד פתיל בכלי חרס, ויסוד הדין דצמיד פתיל הוא דין טומאה עוברת דרך כלי חרס [ובעינן צמיד פתיל דאל"ה יש פתח בכלי], ורבינו שמואל הוסיף שה"ה בכלי עץ שאינו מק"ט שאין טומאה עוברת דרכו, ובדין זה דחיצה בפני הטומאה מונעת הטומאה לעבור צריך שיסתום כולו, אבל באינו סותם כולו התם מהני משום דנתמעט החלון, ולזה בעינן דיהא לדבר הממעט תורת מחיצה וכ"ז שלא ביטלו ל"ה מחיצה.

והנה ברא"ש אהלות פ"ו מ"ב הקשה מאי פריך בגמ' דאיהו גופא תיחון, הא תנן התם דאדם וכלים נעשים אהלים לטמא אבל לא לטהר, ואפי' במעמיד החיצה ע"י כלים אינו מחיצה וכ"ש דלא יחצצו הם, ויעו"ש במש"כ דהלכתא הוא דאין נעשה מעמיד אבל מ"מ חוצצים (וע"ע בפ"ח מ"א). ונראה דלשי' התוס' א"ש, דהא כלי חוצץ משכ"ל בב' אופנים, או בבטלו והתם ליכא לאקשוויי דכלים אינם נעשים אהלים דהא ביטלם לכותל וככותל דמו [ונראה דא"צ בזה לדין דפנות אהלים, אהלות פ"ה מ"ה], ובלא ביטול דחוצץ בפני הטומאה בסתמו כולו ג"כ ליכא לאקשוויי דהא נתבאר דיסוד הדין הוא משום דכלים חוצצים ולא דהוו מחיצה, והא דאדם וכלים אינם נעשים מחיצה לחצוץ בפני הטומאה הוא דוקא מדין מחיצה והיכא דבעינן לדין מחיצה, אמנם מדין כלי חוצצים הם בפני הטומאה, וכסתום כולו ע"י כלי חוצץ בפני הטומאה. וא"ש דהיכא דמעמיד לדלת התם בעינן דהדלת תהא מחיצה, ואי נסמך על כלים אינה מחיצה, אבל כשהכלי עצמו סותם כל החלון ככה"ג הכלי הוא דחוצץ אף על פי שאינו מחיצה. והרא"ש שהקשה לא ס"ל הא דכלי חוצץ מדין כלי, וחציצת כלי הוא רק מדין מחיצה [וגם כשלא ביטלו י"ל שהוי מחיצה לחצוץ בפני הטומאה] וחוצץ בפני הטומאה כשסותם כולו, ולשיטתו הקשה שפיר.

¹⁰ ע"י רמב"ם (טומאת מת פט"ו ה"ד): סתם החלון בכלי חרש והיה פיו לחוץ ה"ז חוצץ לפי שאינו מטמא מגבו והרי הוא טהור, וצריך להיות כלי חרש זה מאוס ונקוב עד שלא יהיה ראוי אפילו להקיז בו דם, כדי שלא תהיה דעתו לפנותו.

¹¹ שר"ע או"ח סי' שסב ס"ה: בכל עושים מחיצה, בכלים ובאוכפות, בין של ערב לבד כגון של חבלים, או של שתי לבד כגון קנים נעוצים בארץ, ומותרים עד סאתים אפי' ליחיד בישוב, ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו ובין קנה לחבירו ג"ט. ואפי' בבעלי חיים, ובלבד שיהו כפותים, ואפי' באנשים שעומדים זה אצל זה בפחות מג', ואפי' כשהם מהלכים חשובים מחיצה וביניהם רה"י. והוא שלא ידעו שהועמדו לשם מחיצה. ואפילו אחת מהם יודע, אסור. ואפי' אם לא הודיעם שעושה מחיצה עתה, אם קרוב הדבר שידעו, כגון שעשה מהם מחיצה פעם אחת לא יעשה מהם מחיצה עוד:

משנה ברורה: בכלים ובאוכפות - אף שהם עתידים לינטל אחר השבת:

כגון של חבלים - המתוחים על יתדות התקועות בארץ: עד סאתים - ולא יותר אפילו אם הקיף לדור ולהשתמש שם כיון שהיא מחיצה גרועה שתי בלא ערב וערב בלא שתי ועיין לעיל סימן ש"ס בבה"ל:

אוצר יין בארץ ישראל - פירוש, שיין של ארץ ישראל הוא חזק, לאפוקי של שאר ארצות דחום בעלמא מפסידו (סמ"ע), ו"א שיין ארץ ישראל חלשים יותר (ט"ז).

אבל לא יעשה רפת כו' - הוא הדין דאספסת אסור להכניס, שאחר שמתחממת היא מסרחת ומידי דסירחון מפסיד היין דארץ ישראל (סמ"ע).

אינו יכול למחות בידו - פירוש, בעל האוצר אינו יכול למחות בבעל הבית ולהכריחו לסלק חנותו. ואם באים לעשות יחד זה חנות בביתו וזה אוצר בעלייתו, צריכין לעשות פשרה ביניהן (סמ"ע).

¹³ עי' שו"ע (ח"מ ס' קנה ס"ג): גילה בעל העלייה דעתו שחפץ לעשות בה אוצר, כגון שכיבד וריבץ עלייתו או שריבה בה חלונות כדרך שעושים לאוצר, וקדם זה ועשה תנור קודם שיכניס פירות לאוצר, או שהתחיל לאצור שומשמין או רמונים או תמרים וכיוצא בהם וקדם זה ועשה התנור קודם שאצר חטים, או שעשה בעל החנות מחילה (פי' חפירה) על גבה להבדיל בין החנות ובין האוצר, בכל אלו בעל האוצר מעכב עליו, ואם עבר ועשה אינו יכול להסירו:

ביאור: גילה בעל העלייה דעתו - עי' לעיל סעיף ב' שכתב אם הוחזקה החנות בתחילה לרפת או לנחתום, משמע שאפילו לא הכניס בה הבהמות ולא אפה בה עדיין, רק שהוחזק לכל שזה החדר הוא מוכן וניכר לרפת, דהוי כקדם הרפת. אלא בכל הרחקות בעינן דוקא דקדם המזיק ממש בהיתר, אז א"צ להרחיק אח"כ, משא"כ ברפת בקר, אפילו אם לא עשה רק הרפת ולא הכניס שם הבהמות, דלא קדם המזיק, מ"מ א"צ להרחיק משום דדירה שאני (נתה"מ).

שומשמין או רמונים כו' - הן דברים שאין החום והסרחון מזיק להם, מ"מ יש גילוי דעת בזה שעשה עלייתו לאוצר, ויאצור בה אחר זה ג"כ חטים והדומה לו שיפסידו מכחו (סמ"ע).

בכל אלו בעל האוצר מעכב - פירוש, קודם שיעמוד התנור יכול למחות שלא להעמידו, דמספיקא אין לו להזיק חבירו (סמ"ע).

אינו יכול להסירו - דאיבעיא דלא איפשטא בגמרא הן, והן קולא לנתבע (סמ"ע).

¹⁴ עי' שו"ע (ח"מ ס' קנה ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 12.

¹⁵ עי' שו"ע (ח"מ ס' קנו ס"ב): חנות שבחצר, יכולים השכנים למחות בידו ולומר לו: אין אנו יכולים לישן מקול הנכנסים והיוצאים, אלא עושה מלאכתו בחנותו ומוכר לשוק. אבל אינם יכולים למחות בידו ולומר: אין אנו יכולים לישן מקול הפטיש או מקול הריחים, מאחר שכבר החזיק לעשות כן ולא מיחו בידו: הגה ו"א דכל מה שעושה בחנותו ובביתו, אפילו לכתחלה אינן יכולין למחות. ודוקא בני אדם בריאים, אבל אם הם חולים והקול מזיק להם, יכולים למחות:

ביאור: חנות שבחצר יכולי' השכנים למחות כו' - היינו לכתחלה אבל מהני חזקה (ש"ך), וכל ההלכות האלה הם רק במבוי או חצר השותפין, אבל אם יש לו חצר פרטי, ועושה א' מהרעשים האלה, וזה מפריע לשכן שגר מולו ורה"ר מפסיק ביניהם, אין לשכן שום זכות למחות בו (ש"ך * רלב"ח), ו"א דלא מהני חזקה דומה לקוטרא ובית הכסא (רע"א).

יכולים השכנים למחות - שלשה אחין שהניח להם אביהם בית בירושה, שנים קיבלו שטח העליון ואחד מהם שטח התחתון, וביקש אחד מהעליונים למכור י"ש על הצנצנת לאחדים. התחתון יכול לעכב מפני שיוצאים ונכנסים דרך חצרו המשותף לשלשתם. אמנם כל שאי אפשר לעשות בשוק כמו מעשה פטיש ורחיים, שמוכרים אותם בשוק, אינם יכולים למחות אפילו בקול גדול המטריד אותם, כי לא מצו למיפסקיה חיותיה, משא"כ המכירה יכול לעשות בשוק, על כן לא יסבלו אפילו הפסד קטן כו'. ולפי זה

במוכרי יין וי"ש דלא מצו למכור בשוק, שעיקר הפרנסה הוא שבאים אנשים לשבת בבית משתה היין לשתות לפכוחי פחדא, הדר הו"ל האי חנות כמכה בפטיש דלדעת רוב הפוסקים אפילו לכתחילה אינו יכול למחות כו'. אך במוכרי יין שבמדינתנו הוה מיעוט שאינו מצוי שישתה ארמאי יין בבית ישראל, אבל י"ש רוב ומצוי הוא, קרוב לודאי שיכול למחות מפני גנבים (פ"ת).

מקול הפטיש כו' - כיון שמכה בפטיש בביתו או בחנותו אין השכנים יכולין לעכב על מה שאדם עושה בביתו, משא"כ בדינים הראשונים שהנכנסין ויוצאין והקול מהן הוא בחצר המשותפת לכולם, משום הכי יכולין למחות בו מלעשות להן היזק בחצירם. ועיין בסמוך סעיף ד' שחזר המחבר לכתוב הני תרתי דינים, דלענין עשיית המלאכה מהני חזקתו, ולא לענין הנכנסין ויוצאין (סמ"ע), ו"א הטעם דדוקא בנכנסים ויוצאים, שבכל יום ויום איכא נכנסין ויוצאין אחרים, לא מהני חזקה נגדם, דדמי לקוטרא דיכול לומר סבור הייתי שאני יכול לקבל ועכשיו איני יכול לקבל, משא"כ קול הפטיש אחד הוא, מהני חזקה (נתה"מ).

אבל אינם יכולים למחות כו' מאחר שכבר החזיק - ולא דמי למ"ש בסימן קנ"ה סעיף ט"ו בכותש הריפות וכיוצא בו בתוך שלו, דיכולין למחות בידו, ואפילו חזקה לא מהני בו, דשאני שם דמיירי בקול גדול עד שמנדנד הכותל שהוא היזק גדול (סמ"ע).

מאחר שכבר החזיק - דוקא בהחזיק ס"ל הכי. מיהו האי חזקה נראה דאינו ר"ל חזקת שלש שנים, אלא כל שניכר שעשה מלאכתו ושמעו ולא מיחו בו הו"ל חזקה בניזקין, כמ"ש לעיל בסימן קנ"ג סעיף ב', וקנ"ד סעיף ז', וקנ"ה סעיף ל"ה (סמ"ע).

אפילו לכתחילה אינו כו' - ולא כמ"ש המחבר לפני זה. דדוקא בהחזיק בו כבר מותר (סמ"ע).

¹⁶ עי' שו"ע (י"ד ס' רמה ס"ז): מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר וכל עיר שאין בה מלמד תינוקות היו מחרימים אנשי העיר עד שיושיבו מלמד תינוקות ואם לא הושיבו מחריבין העיר שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן.

¹⁷ רש"י גורס "פלך" פי' קבוצה של מדינות.
¹⁸ עי' שו"ע (י"ד ס' רמה ס"ה): מאימתי מתחיל ללמד לבנו משיתחיל לדבר מתחיל ללמדו תורה צוה לנו וגו' ופסוק ראשון מפרשת שמע ואח"כ מלמדו מעט מעט עד שיהא כבן ששה או כבן שבעה ואז מוליכו אצל מלמדי תינוקות:

עי' שו"ע (י"ד ס' רמה ס"ח): מכניסים התינוקות להתלמד בן חמש שנים שלימות ובפחות מכאן אין מכניסין אותו ואם הוא כחוש מכניסין אותו בן ו' שנים שלימות: הגה ומ"מ מיד שיהיה בן ג' שנים שלימות מלמדין אותו אותיות התורה כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה:

ביאור: מכניסים - מתחילין לו מספר ויקרא (ש"ך).
¹⁹ עי' שו"ע (י"ד ס' רמה ס"י): לא יכה אותו המלמד מכת אויב מוסר אכזרי לא בשוטים ולא במקל אלא ברצועה קטנה:

מכת אויב - ואם הזיק לו חייב בחמשה דברים, ומנדין אותו עד שיפייס להנחבל (פ"ת).

²⁰ עי' שו"ע (י"ד ס' רמה ס"ט): אפילו תינוק שאינו מבין לקרות לא יסלקוהו משם אלא ישב עם האחרים אולי יבין:
²¹ סופר שטרות - פירוש, לאפוקי סופר ס"ת וספרים דמצוה היא (סמ"ע).

לימוד שאינו של תורה - שאם היה מלמד לתינוקות חשבון או תשבורת, יכולין למחות בידו (סמ"ע).
ואפילו נתרצו כולם חוץ מאחד - כן הדין בכל מצי מעכבי הנזכרים בסימן זה. אבל בתקנות שמתקנין הקהל, אין יחיד יכול לבטלן, דבזה כתיב אחרי רבים להטות (סמ"ע).

לא ישכירונו כו' - אפילו אינו מוצא אחר שישכרונו בכדי שישכור אותו זה (סמ"ע).

אבל למכרו יש אומרים דשרי - דבמכירה אינו נראה כל כך שקנאו לעשות בו מלאכתו, שהרי י"ל שקנאו לנחלה להיות שלו לדירה, וידור בו בנו או ישכירונו לאחרים עד שיפנה ממלאכתו זו. ואם יבוא הלוקח אח"כ לעשות בו מלאכתו, הרי מצו בני החצר לישתעי דינא בהדי לוקח, ולכך לא מיחו חז"ל במוכר כיון שאין היזקו ברי. משא"כ שכירות שהיא לזמן, ואין מדרך העולם לשכור בית אלא לדור בו מיד באשר הוא שם, ומשום הכי יכולין למחות בו בהמשכיר (סמ"ע).

²² עי' שו"ע (יר"ד סי' רמה סט"ז): מוליכים הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק במה דברים אמורים כשהיו שניהם בעיר אחת ואין נהר מפסיק ביניהם אבל בעיר לעיר או מצד הנהר לצדו באותה העיר אין מוליכים אותו אלא אם כן היה גשר בנין בריא שאינו ראוי ליפול מהרה:

²³ עי' שו"ע (יר"ד סי' רמה סט"ו): כ"ה תינוקות מספיק להם מלמד אחד היו יותר על כ"ה עד מ' מושיבין אחר לסייעו בלימודם: הגה ואפי' שכרו הקהל מלמד לכל תינוקות סתם הוא מושיב אחר לסייע בעדו והם יתנו לו שכרו, וי"א דאם אין בעיר כ"ה תינוקות אין בני העיר חייבים לשכור להם מלמד, וי"א דאפי' בפחות מזה חייבים. היו יותר מארבעים מעמידים שנים:

ביאור: היו יותר - וי"א עד מ' לא צריכים מסייע, וממ' עד נ' צריכים מסייע ונ' צריכים שני מלמדים. ונראה שהולכים בזה אחר המלמד ואחר הנערים והכל לפי הענין (ש"ך). אין חייבין - היינו אין כופין זה את זה (ש"ך).

דאפילו פחות - ועיקר כסברא ראשונה אמנם בזה"ז אפילו עשר הוי"ב כולפים זה את זה (פ"ת).

²⁴ עי' שו"ע (יר"ד סי' רמה ס"ח): אם יש כאן מלמד שמלמד לתינוקות ובא אחר טוב ממנו מסלקין הראשון מפני השני:

²⁵ עי' שו"ע (יר"ד סי' רמה ס"ט): אם יש כאן שני מלמדים האחד קורא הרבה ואין מדקדק עמהם להבינם על נכון ואחד אינו קורא כל כך אלא שמדקדק עמהם להבינם לוקחין אותו שמדקדק יותר:

²⁶ עי' שו"ע (ח"מ סי' קנו ס"ה): כופין בני מבוי זה את זה שלא להושיב ביניהם לא חייט ולא בורסי ולא אחד מבעלי אומניות. היה שם במבוי אחד מבני מבוי אומן ולא מיחו בו, או שהיתה שם מרחץ או חנות או רחים ובא חבירו ועשה מרחץ אחרת כנגדו, אינו יכול למונעו ולומר לו: אתה פוסק חיי, ואפילו היה מבני מבוי אחר, אינם יכולים למונעו, שהרי יש ביניהם אותה אומנות: הגה ורבים האומרים דבני החצר או המבוי שאינו מפולש אפילו בכי האי גוונא יכולים למחות, אלא דבעל האומן אינו יכול למחות לומר: אתה פוסק חיי. אבל גר ממדינה אחרת שבא לעשות חנות בצד חנותו של זה, או מרחץ בצד מרחצו של זה, יש להם למונעו. ואם היה נותן עמהם מנת המלך, אינם יכולים למונעו: הגה ורבים האומרים דאפילו הכי אין לו רשות ליכנס למבוי שיש שם בני אומנותו, דבעל האומנות יכול לעכב עליו שלא ליכנס למבוי שלו, הואיל והוא מעיר אחרת. אבל במבוי אחר אינו יכול למחות בו, הואיל ונותן מס. ובני העיר יכולין למחות בכל ענין ויכולין לומר: אין אנו יכולין לישן מקול הנכנסים, אף על פי שיש להן כבר אותו אומנות. ואם לא נתן מס עד עכשיו ובא לעסוק במלאכתו ולתת מס, י"א דבר אומנתו יכול לעכב עליו, עד שישכור לו בית ויהיה כבני העיר. ויש אומרים דלא מקרי נתינת מס במה שנותן מנת המלך, אלא עד שיתן מס שלו למושל העיר הזאת דשייך לגבול שלהן. ואין חילוק בכל זה בין תלמיד חכם לאחר, דאין חילוק אלא ברוכלין, ככל שיתבאר בסמוך. ויש אומרים דאם בני העיר צריכין

לתורתו, אינן יכולין למחות בידו אף על פי שיש תלמיד חכם אחר בעיר, דקנאת סופרים תרבה חכמה. תלמיד חכם המביא סחורה לעיר, חייבין למנוע לכל אדם למכור, עד שהוא ימכור שלו. ואם יש עובדי כוכבים דמזבני, דליכא רווחא לת"ח, מותר כל אדם למכור. ועיין ביורה דעה סימן רמ"ג. אדם שיש לו עובד כוכבים מערופיא יש מקומות שדנין שאסור לאחרים לירד לחיותו ולעסוק עם העובד כוכבים אותו, ויש מקומות שאין דנין. ויש מתירין לישראל אחר לילך להעובד כוכבים אותו להלוות לו ולעסוק עמו ולשחודהי לו ולאפוקי מיניה, דנכסי עובד כוכבים הם כהפקר, וכל הקודם זוכה. ויש אוסרין. ואפילו ישראל שעושה מלאכה אצל עובד כוכבים, ורגיל בכך, אסור לישראל אחר ליכנס שם ולהוזיל המלאכה, ואם רוצה לעשות גוערין בו. מיהו אם עבר ועשה, אין מוציאין מידו. ועיין לקמן סימן רל"ז. שני בני אדם הדרים ביחד, והאחד רוצה להוזיל בהלוואת הרבית לעובד כוכבים, אין חבירו יכול למחות בו. והוא הדין בכל כיוצא בזה, ועיין לקמן סימן רכ"ח סעיף י"ח:

כופין בני מבוי זה את זה כו' - המחבר כתב המניעות פעם בלשון רבים פעם בלשון יחיד, גם מערבב הטעמים פעם משום פיסוק חיותו ופעם משום הנכנסין ויוצאין, ולמעשה לא יכול מעכב האי בר מבואה אבר מבואה אחרינא משום שהוא איבעיא דלא נפשטה וקולא לנתבע, והרי דקתני כופין בני מבואות זה את זה כו', הוא מטעם דמרבה עליו הנכנסין ויוצאין, ולשיטתו צ"ל דלא איירי במבוי מפולש אלא במבוי שאינו מפולש, דבו דוקא שייך טעם ריבוי דנכנסין ויוצאין וכמ"ש בריש סימן זה וג"כ ס"ל דמ"ש כופין בני מבואות לשון רבים, אינו ר"ל דבני מבוי זה כופין לבני מבוי האחר, דממבוי למבוי לא שייך קפיידא דריבוי הנכנסין אפילו כשאין מפולשין, אלא צ"ל דהו"ל כאילו קתני כופין בני מבוי זה את זה, והכי קאמר כל אחד ואחד מבני המבואות יכול לכפות לבני המבוי שדרין בו מלהושיב ביניהן אחד מאלו, שאף שהדרין עמו במבוי כולם מסכימין להושיבו ביניהן, האחד מהן שאינו מסכים יכול לעכב ולומר שהוא יגרום שירבו עליו הנכנסין ויוצאין. ומ"ש, ולשכינו אינו כופהו, ר"ל הדר עמו במבוי, או במבוי האחר שבעיר לפי מאי דק"ל לקולא באיבעיא דלא אזה פשוט, דמיירי כשיש שם כבר אחד מאלו בני האומניות שלא מיחה בו שום אחד מהן, דאל"כ למה אינו כופהו, הרי כולי עלמא ס"ל דיכול כל אחד למחות אפילו אבן מבואו משום הנכנסין ויוצאין, אבל כשיש שם אחר ס"ל דאין זו טענה, כיון דלא מיחה בהראשון. ואף שהרישא מיירי בדלית שם אחר, צריך לומר שבת"ב "שכינו" רימז לן דמיירי שיש שם אחר, דאז השני הבא לקבוע שם נקרא שכינו של הראשון. והאי דקתני, ולשכינו אינו כופהו, ר"ל דאין שום אחד מהן יכול למונעו, לא אומן הראשון מטעם דפסק חיותו, אפילו אם הוא ממבוי אחר כיון דמ"מ שכינו הוא יושב עיר כמותו, ולא אחד מבני מבוי כו' מטעם דמרבה הנכנסין, כיון דלא מיחו בהראשון. ועפ"ז נראה להגיה וי"ו על ת"ב "אינם" וצ"ל "ואינם". כי מתחילה כתב לשון דלשכינו אינו כופהו, דמשמעות הלשון היא אאומן שהוא כבר שם דאינו יכול למונעו להבא שם מטעם פיסוק חיותו. והוסיף וכתב, ואפילו היה מבני מבוי אחר, והיינו על פי מה דק"ל דאיבעיא דרב הונא לקולא לנתבע, ורב הונא ג"כ איירי במניעת האומן הראשון, וזהו שכתב, בר מתא אבר מתא. ואח"כ הוסיף עוד וכתב, "ואינם" יכולין למונעו ולמחות בו, ור"ל דגם בני מבוי האחרים אינם יכולים למונעו מטעם נכנסין ויוצאין, כיון שלא מיחו בהראשון. והשתא אתי שפיר הרבותא דאע"פ שהיה מבני מבוי אחר, דקאי אשלפניו אטעם פיסוק חיותו ולא קאי אלאחר, אמניעת האחרים מטעם נכנסין ויוצאין, דבטענה זו לא יכולנו חילוק בין בני מבוי זה לאחר, ואם הבא אינו שכינו

החזיק באומנות זה והוא יורד עתה לחייו, מה שאמר שהחזיק בה כמה שנים, לאו דוקא, כיון דבר מתא הוא אפילו החזיק בה יום אחד מי יכול לדחותו כו'. אמנם מה שטוען בעל הבית כי אין מקום לנער שיקצוב במקום שיש בעל אשה ובנים הרוצה בזה, ג"ל טענה נכונה, מאחר שידוע חק המלך דמטיל הכרגא רק על בעל אשה ובנים, וכן מעמיסים עליהם מעות צדקה ופרנסת הרב ומשועבדים וכדומה, ולא על הנערים, כי אם נוטלים מידם מעט כפי שיעור עסקם כפי ראות עיני הגובה, א"כ הני נערים כיון שהמלך לא קיבלם לכרגא שלו, אף על פי שנוולדו פה בעיר, מ"מ לענין משא ומתן דין בני מתא אחרת להם כו'. ואף שלא ראיתי מי שמוחה בידם לסחור ולסבב על פתחי הקונים ולהפסיד על בעלי בתים, אולי הוא משום דבלאו הכי איכא סוחרי ע"ג, וגם בני ישראל ממתא אחרית, ואין בידינו לכופם, לכן אין למחות בידם ג"כ כו'. אך בנידון דידן במקולין שאין יכול לעסוק בזה כי אם אחד מאנשי העיר, בודאי לא נכון לעשות כזה שהנער יקצוב אם יש בעל בית הרוצה בזה. ואף על פי שכבר החזיק בזה לא מהני לו מיד, חדא שלא החזיק ג' שנים, ועוד שלא היה בשופי, ועוד דאין מחזיקים בשל רבים כו' (פ"ת).

שם - עיר אחת שיש שם ראט הויז [?] השיך לשר העיר, ויש בו י"ב חנויות פתוחות לרחוב, ששה לצד מזרח וששה לצד צפון, וכל החנויות האלו שייכים ליהודים, ועתה רוצה זה שיש לו חנות בקצה המזרח לפתוח לו פתח גם לעבר הצפוני, והנה זה היושב ראשונה בעבר הצפוני מעכב עליו, באמרו שמעיקרא היה ראשון ועכשיו נעשה שני ומגיע לו היזק מזה, וגם כל היושבים בעבר אותו מעכבים מטעם זה. הרשות בידו לפתוח לו פתח לעבר הצפוני ואין יכולים לעכב בידו. עיר אחת שהיו בה חנויות ישנים, ועשו כמה מאנשי העיר חנויות חדשים אשר מי שצריך לילך מהבתים אל החנויות ישנים צריך לעבור לפני חנויות החדשים, ותבעו בעלי חנויות ישנים את בעלי חנויות החדשים שהמה מפסידין להם פרנסתם, כי בשעה שעוברין לפני חנויות חדשים יקנו שמה. הדין עם בעלי חנויות החדשים ואין בעלי חנויות ישנים יכולים לעכב עליהם, ומעולם לא שמענו למחות במי שבונה לו בית באיזה מקום בעיר שהוא יותר מוכשר לפרנסת אכסניא, אף על פי שהוא בונה אצל שערי העיר או בגובהה של עיר שהכל עוברים דרך עליה, ואין מוחה בידם לומר דמפסיק לחיותא, אם לא כשאחד בא לגור במקומות שנוהגין חזקת ישוב כו' (פ"ת).

ואפילו היה מבני מבוי אחר - אם הוא נותן מס ששייך למושל העיר הזאת, והוא מעיר אחרת, יש לו רשות ליכנס לעיר רק לא לאותו מבוי, ואם הוא בן מבוי אחר מאותו העיר עדיף טפי דיכול ליכנס אפילו לאותו מבוי, אבל אם הוא נותן המס הפרטי השייך לאותו המבוי עצמו, נראה דגם הם מודים שיש לו כח בכל (ט"ז).

אינם יכולים - כל היכא שמונעים היינו משום גרמא דנזיקין, ואינו חייב לשלם, אבל אסור לעשות (רע"א * תורת חיים).

ורבים האומרים דבני חצר כו' - ובמקום דברי היזיקא לכ"ע יכול מנעו (ש"ך * רמ"א), אין כח ביד בני העיר לתקן דבר דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי בלא דעת כולם, וכל שכן שאין לתקן דבר על בני העיר אחרת שאינן תחת ממשלתם. אמנם אם באים אנשים מעיר אחרת למכור נגד רצונם, יכולים לגזור על בני עירן שלא ישאו ויתנו עמהן הן על בני עיר אחרת שלא יעסקו אצלן. חדא, שהרי מנהג קדום בעיר הגדולה שכל דיניה נעשים ע"י הקהל המבוררים, ומתקנין בעירן כל מילי. וכל תקנותיהן שמתקנין שנראה בעיניהם שהוא לטובת הקהל תקנתן קיימת, אף אם היה בזה פסידא לרבים ל"ש ליחידים. וכל מקום הולכים בזה אחר המנהג בני המדינה אם לא היה מנהג גרוע שאין לילך אחריה. ועוד, מש"כ דאין רשות ביד

אלא בא מעיר אחרת לקבוע שם, יכול האומן למנוע ממנו את כל העיר מטעם פיסוק חיותו. ואף שכתב "יש להם למנוע" בלשון רבים, ר"ל כל אחד מהן, וכמו שסיים ע"ז וקתני "לשכינו אינו כופה" בלשון יחיד. ומ"ש שבא לעשות בצד חנותו כו', "צד חנותו" לאו דוקא קאמר, אלא נקטו משום סיפא, ללמדנו דאם הוא נותן מס עמהן אפילו לקבוע בצידו של ראשון אינן יכולין למחות שום אחד מהן, והיינו טעמא, דס"ל כיון שנותן מס עמהן ה"ל כאילו דר עמהן, ובהדר עמהן בעיר כבר נתבאר דנקרא שכינו דאינן יכולין לעכב עליו כלל. וטעם החולקין ברמ"א, שהן מפרשין דהאי דכופין בני מבואות כו', דמיירי בסתם מבואות שהן מפולשין, ובהן אין שייך ריבוי הנכנסין, וכמ"ש. ולפ"ז על כרחך צ"ל, דגם הרישא מיירי שיש שם אומן אחר, והוא המעכב משום פיסוק חיותו. וכיון שכן קשה, למה קתני "כופין בני מבואות", דר"ל שיכול למחות לו מבוי שלו, ולא קתני שיכול למחות לו כל העיר. וצ"ל דמיירי בנותן עמהן מס. וזהו שכתב הרמ"א בהג"ה שניה, "ורבים האומרים דאפילו הכי" כו', ור"ל דאפילו נותן עמהן מס. וזהו דוקא לשיטתן דמפרשי במבוי המפולש והעיכוב משום פיסוק חיותו, משא"כ למחבר דמפרש להברייתא דמיירי במבוי שאינו מפולש, והטעם משום ריבוי הנכנסין, ומיירי הרישא באין שם אומן אחר וכמ"ש (סמ"ע וש"ך). ור"א דאפילו במקום שבני העיר אינם יכולים למחות בידו כגון בימא דשוקא או ביש לו אשראי או בנותנין יותר בזול כמבואר בסעיף ז', מ"מ יכול למחות שלא לעמוד בצידו משום פיסוק חיות. דדוקא בבן עיר שנותן כרגא כמותו אין בו משום פיסוק חיות, ואפילו בבר מבואה אחרתא מיבעיא לו אי אית ביה משום פיסוק חיות, אבל בבן עיר אחרת שאינו נותן מס לכולי עלמא אסור לעשות חנות בצידו משום פיסוק חיות (נתה"מ).

אינו יכול למנוע ולומר לו כו' - למחבר, מבוי הסתום משלשה צדדין רק בצד אחד יכנסו לו, ודר ראובן אצל סופו הסתום, ובא שמעון לדור כנגד הצד הפתוח שאין העובד כוכבים יכול לילך אם לא ילך תחילה לפני פתח שמעון, ע"כ אין יכול לעכב עליו, והרמ"א חולק דבברי היזקא כזה כו"ע מודו. אמנם היכא דבא השני לדחות הראשון לגמרי ולבטל אותו ממחיתו כענין החנות והארינ"א [בעל רשיון] שאין רשות אלא לאחד מבני העיר, ובא השני והשיג גבול הראשון ודוחה אותו לגמרי, כו"ע מודו דמצוי מעכב אפילו אב"ר מבואה דידיה, ובזה קרוב לומר גם המחבר מודה שיכול לעכב, ואף שיש חולקים, אמנם אפשר דהיינו דווקא כשקנה הרשיון לזמן קצוב. ב' דינים שהיה להם פרנסה מאדון אומן אחד עושה ומבשל צוקר ליום טוב של פסח, שהם היו נותנים לו ההכשר, ועתה בא רב אחד והשתדל בצירוף אחד מן הדיינים הנ"ל אצל האדון האומן לדחות את האחר, ונשאל מה דינם של אלו. והאריך שם בדין יורד לאומנות חבירו ובדין עני המהפך בחררה, היכא שאינם באים כלל ופוסק חיותיה לגמרי כופין, אבל כל היכא דלא הוי פיסוק חיותיה אלא חולשת חיותיה, דהרי אפשר שיבואו גם אליו אין כופין. ואפילו יש לזה עוד אומנות אחרת או אפילו הוא עשיר גדול, אנו דנין על חיותו הלז הוא נפסק לגמרי מכל וכל. ואי אפשר לומר השכר עצמך במקום אחר, כי לא נמצא כזה במקומו, והוא אחד ואין שני, ואפילו יהיה כהפקר, מ"מ לענין פוסק חיותא כי האי אין חילוק בין הפקר למשא ומתן. נער אחד שהחזיק לקצב בשר במקולין קרוב לשלש שנים, ואירע שע"י פ"ת סי' קנו ס" לקהילה סמוכה על יום טוב ונתעכב שם, וכשראה הערל הממונה על המכס כי בושש לבוא, פתח חנותו של הנער בחזקה והושיב בו אחד מבעלי בתים למען לא יתנזק מכס המלך, ובשוב הנער אל ביתו לא רצה בעל הבית הלז להניח אומנות הקצבות, ואי אפשר שיקצבו שניהם במקום הזה כי יפסידו זה על זה ויתנזק מכס המלך. והנער טוען כי כבר

שיתן מס למושל העיר הזאת - אמנם במדינה שכל עיר יש מס שלהם, ואין מס פרטי של כל א' למלך, אז כל עיר לעצמו חשיב כמדינה בפני עצמה, אפילו שכולם תחת מלך א' (פ"ת * נחלת שבעה).

למנוע לכל אדם למכור - ואין לפקפק ולומר, הרי אמרינן במסכת אבות כל המשתמש בתגא חלף כו', וא"כ בודאי הגאון בעי חיי ואינו רוצה ליהנות מתורתו. הנה זה הבל, אלא דבר זה שימכור סחורתו בראשונה הוא חלקו ונחלתו משלחן גבוה, כתרומה מן הגורן לכהן ומעשר ללוי, ועוד ראוי על כל אדם להנות הגאון הנ"ל מנכסיו ולהטיל מלאי לכיסו כדי לקיים מצות והגית בו יומה ולילה, דכן פסק בטור י"ד סימן רמ"ו, דמי שמספיק לאחרים מנכסיו מקיים בו והגית וגו' (ש"ך * רמ"א), כיון דאם שניהם ישראלים דינא הכי, גם כשהמוכר עו"ג או צריכין לגדור גדר שלא יקנה שום יהודי מהעו"ג, דאפילו אם זה היהודי שהביא סחורה למכור אינו תלמיד חכם, מ"מ זכה בדין שלא לקנות אותה סחורה מהעו"ג, דלמדה תורה דאם באת לקנות קנה מיד עמיתך וכן למכירה כו', וזהו אפילו כשהעו"ג מוזיל אצלו, דאם בשוין למה לי קרא כו'. אמנם בסחורה שיכולין לקנותה בין עו"ג בין ישראלים, ולכן אין בידנו לתקן כשנאמר שלא יקנו ישראלים ממנו, דמ"מ יקנו העובדי כוכבים, ונמצא אנו מפסידים לישראלים שאינם מוכרים סחורתם והתלמיד חכם לית לו רווחא. אבל גבי ספרים שאינם אלא לישראלים, שפיר יכולין לתקן שלא יקנה ישראל מהעובד כוכבים עד שמכר הת"ח. והרי שיש לחלק אם הסחורה נקנה על ידי עכו"ם מיירי דוקא היכא שעיקר המשא ומתן והריוח הוא מקונים עובדי כוכבים, וקוני ישראל הם מייעוטא דמיעוטא, והתלמיד חכם שפתח חנותו אדעתא דקוני עו"ג פתח, משום הכי אמרינן כיון דעיקר הריוח הוא מקוני עו"ג ואדעתא דידהו הביא סחורתו, משום רווחא פורתא מקוני ישראל לא נפסיד הפסד רב לסוחרי ישראל (פ"ת).

אדם שיש לו גוי מערופי"א כו' - ראובן מכר סוסים של שר אחד בעד סך עצום, ואותו הממון נשאר ביד ראובן מדעת השר שאמר לו שיקנה לו בעד אותם הדמים סוסים אחרים מובחרים, וזה כמה פעמים חקר ודרש ראובן זה אחר סוסים ולא עלה בידו כהוגן, ובתוך כך הלך שמעון עם סוסים אל השר ומכר לו כרצונו, והשר נתן לו כתב שיקח המעות מיד ראובן, ועתה טוען ראובן שיש לו תביעה על שמעון מדין מערופי"א, ושמעון השיב שהשר שלח אליו. שמעון פטור מכל תביעות ראובן הנ"ל, ואפילו רשע לא מיקרי כדן עני המהפך בחררה. חדא, דהוי דבר שלא לעולם ולא פסיקא שיבוא. ועוד, דאפילו היה לראובן סוסים וכבר נשאת ונתן עם השר במכירתם ולא היה מחוסר רק פסיקת דמים ותוך כך בא שמעון ומכר לו, לא מיקרי רשע כמ"ש בסימן רל"ז סעיף א' בהג"ה כו'. וכל הדין הזה הוא לא להוציא אלא שאם בא אחד בקובלנא על חברו שלקח אוסרין אותו על חברו בעונש ובקנס בתוקף גזרת בית דין כו'. ולפ"ז מ"ש הרמ"א בסמוך "מיהו אם עבר ועשה אין מוציאין מידו", אכל מה שכתב לפניו קאי כו'. ובמ"ש הרמ"א כאן, ואפילו ישראל כו' ורגיל בכך כו', אף דביר"ד סימן רכ"ו (עיי"ש ש"ך סק"א) מבואר דרגיל הוי בשתי פעמים, מ"מ בדין מערופי"א רגיל הנאמר בו אינו כן, אם לא שזה יניקתו ומחיינו תדיר (רע"א * חות יאיר, פ"ת), ועל צד האוסרים, היינו אפילו אם הגוי הגיע לביתו של היהודי, או פגע בו במקרה (רע"א * חות יאיר), כוונת מערופי"א הוא שרגיל אצל שר אחד להלוות לו ולישא וליתן עמו ומש"כ דנין, פי' למחות אבל אין זכות להוציא מידו (רע"א * אורות גדולים), חבורה של מוכרי כסות, בראותם שנתרבה ביניהם השגת גבול בענין המכירה, והיה תמיד דין ודברים ומריבות, רצו להסכים יחד להתיר ביניהם השגת גבול ולמחול זה לזה הפסד ממון שגרם לו חברו, חלילה לעשות

הקהל לעשות תקנה להסיע על קיצתן במקום דאיכא רווחא להאי ופסידיא להאי, היינו דוקא במקום שעושין תקנה נגד דברי תורה ושלא כדן תורה, אמנם במקום שמתקנין דבר ואינו נגד ד"ת הרשות בידן. וכן מותר לסדר קנס למי שעובר על זה. אמנם אם עשו פשרה, וקיימו הפשרה, שוב אין בידם למחות. ואפילו בלא חזקת ג' שנים הויא חזקה מיד ונקנו הדברים בכל הפשרה שאין לאחר קנין כלום. ואין בני העיר יכולין לומר שיתנו סך יותר ממה שנתנו בראשונה, כי מאחר שקצבו להם דבר קצוב מכל ק' סברו וקבלו עליהו, מידי שהיה אכל שכירות דעלמא שאינו יכול להוסיף על שכרו תוך הזמן שקצבו. ואם אינם בכלל המס, אין בידם ליכנס, אפילו אם מוכרים בזול יותר מאחרים, אם לא שהמביאים נותנים בזול גדול שהוא פסידיא גדולה ללוקחים (ש"ך * רמ"א), בענין אלה שעובדים במקום אחרים, הוא בכלל חרם ר"ג שהחרים על השגת גבול בשכירות הבתים מנכרים כי מה לי שכירות בית ומה לי השכירות הלוואה (ש"ך * מהר"ם פאדוה).

יש להם למנוע - זה של בר מתא אבר מתא אחריתי מצי מעכב, היינו אם אין לאחד מבני הישוב הנאה ממנו, אבל אם אותו בר מתא אחריתי עושה שותפות עם אחד מבני הישוב, אינם יכולים למחות כו'. ואף לפי מה שנהגו במקצת קהלות שתיקנו שלא יעשה אחד מבני הקהלה שותפות עם הנכרי שאינו מבני הישוב, היינו כשיש לו למצוא שותף בקהלתו, אבל אם אחד מבני הישוב אין ידו משגת לסחור בלא שותף, ואי אפשר להשיג מי שנותן לו עיסקא תוך הקהלה, זה פשוט שאין זה מנהג ותיקון לעשות תקנה שלא לקבל עיסקא מן הנכרי וע"י כן זה שמבני הקהלה ימות ברעב. ועוד אם הפרנקי"ן [?] קונים בהמה הראויה לשחיטה, מחויב הסרסור לשאול את פי בני הישוב אם רוצים לקנותה לשחיטה וליתן לו הסרסרות הראוי לו, אם הבהמה תוך הישוב, אבל אם הבהמה חוץ לישוב גם זה אין הסרסור מחויב כו' (פ"ת).

ורבי' האומרי' כו' - מש"כ פורע מס למושל העיר ההיא, במלכות המלך אשר כל הארץ לפניו וכל הכרכים ועיירות הם תחת ידו ורשותו ועבדיו הם עומדי' במקומו הכל נקרא מושל אחד הרי כלם שותפין בכך שכל העיירות הן תחת המלך הא' שלוקח כסף גלגלת מכל העיירות והרי כל העיירות הן כא' לענין זה אעפ"י שכל א' פורע בעירו הכל הולך אל מקום א' וכשבא א' מעיר אחר ופותח חנות בעיר של המלך שפורע לו מס פותח ויש רשות מן המלך לכל מי שפורע מס גלגלתו שישחר במקום שירצה וזהו כמו דינא דמלכותא ואינם יכולים לעכב עליו (ש"ך * מבי"ט, רשד"ם), [כהמשך של המבי"ט הקודם] אבל אין דינו כבר מתא ממש שבר מתא יכול לפתוח למבוי שאינו שלו לעשות אומנות שבאותו מבוי ובר מתא אחריתי אינו יכול אלא במבוי אחד כשפורע מס המלך אותו (ש"ך * מבי"ט), אמנם אין זכות למנועם מלקנות (ש"ך * רשד"ם), אף על גב דיכולים בני עיר אחת למנוע ביד בני עיר אחרת שאינם פורעים מס עמהם שלא יביאו סחורתם למכור בעירם, היינו דוקא בדליכא פסידיא ללוקחים, כגון שמוכרים כשאר בני העיר, וגם אין סחורתם טובה יותר משל בני העיר. אבל אם נותנים יותר בזול, או סחורתם יותר טובה, לא עשו חכמים תקנה למוכרים כדי להפסיד ללוקחים, וה"ה לכל ענין פסידיא שנמשך לתושבי העיר, כמו תוספת מסים וכדומה, ועוד אם יש מנהג העיר ההיא מימי קדם שלא להטיל מס על הסוחרים השולחים מעות לשם, הרי החזיקו הסוחרים במנהג ז', ואין לשנות ממה שנהגו ולעשות חדשה בארץ להכביד עול המס על הסוחרים שולחי מעותיהם (ש"ך * מהרש"ך).

עד שישכור לו בית כו' - ונ"ל דאיירי כאן כשאין בני העיר מוחיזין, דאל"כ קשה, הרי כתב הרמ"א בסוף סימן זה דבני העיר יכולין למחות אף לדור שם (סמ"ע).

כן, הן מצד המוסר, זו קשה מן הראשונה, דבלי ספק ע"י שיעשה להם היתר תגדל המריבה וחילול השם, ואם יעשה לזמן בלי ספק יעבור זמן המוגבל וישאר ההרגל בלי תרופה, גם פן ילמדו מהם במקומות אחרים ויהיו חוטאים ומחטיאים. וגם מצד הדין אין זה מספיק כלל, וכן כל המוחלים זה לזה לעשות מעשה שאסרה תורה כגון גניבה ואונאה והשגת גבול, מלבד דלא ינקה מדין שמים מצד שהוא נגד ישוב העולם, גם בדיני אדם אינו מועיל כלל. ואף אם כל אחד מבני החבורה יקבלו קנין על זה, אין הקנין חל כלל, חדא דהוי דבר שאין לו קצבה ואומדנא כלל, ועוד דהוי דבר שלא בא לעולם (פ"ת).

אין חבירו יכול למחות בו - מחזיקי רשיון למכור י"ש שהחזיקו שני כפרים בתחום אחד, כל אחד משר אחד, ורוצה אחד למכור משקה י"ש ושכר בזול יותר ממה שנקבע השער במדינה, והשני מוחה בידו באמרו כי הוא גורם לו היזק שע"ז מרגיל לבוא אצלו אנשי הכפר שלו לשנות שם. והשיב, דנראה דאפילו בעיר ובשכונות ישראל שהלוקחים נהנים, אפ"ה יכולים שאר מוכרי שכר וי"ש לעכב על זה, ולא משגחינן בטובת הלוקחים כיון דאיכא פסידא למוכרים, וכבר יצא השער והוא חק המדינה להתנות על השערים והוי כדינא דמלכותא. ואף שבהלואת הריבית לעו"ג כתב הרמ"א בסימן קנ"ו, דאם אחד רוצה להוזיל אין חבירו יכול למחות, שאני ריבית דאין שער ידוע לריבית, ורשאי כל אחד לוותר קצת כדי שירגיל העו"ג אצלו, דומיא דרשאי החנוני לחלק קליות ואגוזים כו'. ואם שהוא עושה שכר טוב יותר מחבירו שדרך העולם לוקח מן מדה תבואה ג' מדות שכר, והוא לוקח שתי מדות וחצי, וע"י זה מרגיל אצלו, שפיר דמי. ישראל ששכר רשיון מהשר, וציוה השר והטיל על כל יושבי תחתיו שלא לקנות משקים כי אם מהשוכר שלו כי על דעת כן שכר רשיון מהשר, ויש יהודי אחר ששכר ג"כ רשיון משר אחר, והכפריים באים אליו וקונים ממנו בחשאי ומפסיד ליהודי ששכר רשיון הנ"ל, אלא שהשני לא הסית הכפריים רק ממילא באים אליו, אי מחלק להו להקונים קליות ואגוזים או מוזיל להו להמשיך הכפריים הקונים אצלו, אין ספק דאיסורא עביד, אמנם אם אין כל אלה, נראה לכאורה מטעם מערופיא ליכא, כיון שלא השכים לפתחם אלא הם משכימים לפתחו לקנות ממנו אינו מחויב לדחותם, דלא מיקרי נכנס למערופיא של חבירו כמ"ש סמ"ע סימן שפ"ו סק"י. אף על גב דהתם בעובדא דיליה ליכא הפסד קרן לישראל הראשון כי אם מניעת ריוח, וכאן שזה קנה הרשיון מהשר ופורע מס על זה נמצא מפסיד לו קרנו, מ"מ אין זה בכלל מערופיא של חבירו כו'. אבל מטעם אחר נראה למחות, דהרי דינא דמלכותא דינא, והשר גזר על הדריים תחת ממשלתו, והוא בכלל מס שלו, שלא יהיו רשאים לקנות שום משקה כי אם מזה ששכר הרשיון ממנו, והעובר על זה גונב את השוכר שעומד במקום השר כו', וא"כ זה המוכר להכפרי שתחת השר השני הו"ל כמושיט אבר מן החי לבן נח היכא דלא קיימי בתרי עברי נהרא, ויש למחות בידו ככל חולק עם גנב (פ"ת).

27 ע"י שו"ע (חור"מ סי' קנו ס"ז): הסוחרים שמביאים סחורתם למכור בתוך העיירות, בני העיר מעכבין עליהם מלמכור יד על יד כדרך חנונים. ואם מכרו ביום השוק בלבד, אין מונעים אותם, והוא שימכרו בשוק אבל לא יחזרו על הפתחים, אפילו ביום השוק. ואם יש להם מלוא בעיר, מוכרים כדי פרנסתם אפי' בלא יום השוק, עד שיפרעו חובם וילכו להם: הגה וכן לענין הלוואת רבית לעובדי כוכבים, יכולין לעכב בידן. אבל אינן יכולין לעכב בידן אם באים ביום השוק ומלויים ברבית לבני עיירות המתקבצים שם לבא בשוק. ואם יש להן מלוא בעיר, יכולין [להלוות] (ללוות) עד שישתכר כדי פרנסתו כדי שיגבה חובותיו. י"א זה של בני העיר יכולין למחות בבני עיר

אחרת, היינו דוקא בדליכא פסידא ללקוחות, שמוכרין כשאר בני העיר וגם סחורתם אינה טובה יותר משל בני העיר, אבל אם נותנין יותר בזול, או שהיא יותר טובה, שאז נהנין הלוקחין מהן, אין מוכרי הסחורות יכולים למחות, ובלבד שיהיו הלוקחים ישראלים, אבל בשביל עובדי כוכבים הנהנים, לא. וכשמביאים סחורה אחרת שאין לבני העיר, אע"פ דלא מוזלי במקח ואינה יותר טובה, אינם יכולין למחות. בני העיר שברחו ליישוב מפני חשש סכנה, אין בני הישוב יכולין לעכב בידן מלהרויח כשיעור חיותם עד שיעבור זעם, וכפי מיעוט עסקן שנושאים ונותנין ישאו בעול עם הקהל. ואם שייכים במס העיר, לא יכולין לעכב.

וכן מי שבאו להוציאו מן העיר, שאין לו חזקת ישוב, אין יכולים להוציאו עד שיגבה חובותיו ויכול להרויח בכדי כך כדי חיותו. ויש אומרים זה של אינו צריך לתת מס רק כפי עסקיו היינו כשאינם רוצים להתיר לו הישוב, אבל אם רוצים להתיר לו הישוב לגמרי, צריך לתת מס כפי אחד מבני העיר מיד, או ילך לדרכו. ויש מי שחולק בזה. בני העיר שעוסקין בסחורה בעיר אחרת, אינן ברשותן לכוף אותן ליתן מס כפי רצונם, אלא אומרים להם: תנו כך וכך או מוחין בידן מלעסוק בעירם. בני עיר אחרת שבאין לפזר בעיר ואין מרויחין, אין בני העיר יכולין למחות בהם, אע"פ שמייקרים השער. וכל זה לא מיירי אלא כשבאים אחרים לעסוק בעיר שאינן דרים שם, ולכן יכולין למחות בידן אף על פי שרוצים ליתן מס, הואיל ולא היו שייכים במס עד הנה, אבל אם רוצים לדור במקום אותו וליתן מס ולהיות כאחד מבני העיר, י"א דהרשות בידם, דיוכל אדם לדור בכל מקום שירצה ואין הראשונים קנו העיר בחזקה. ויש חולקין ואומרים דיכולין למחות בידם, בפרט בזמן הזה שדריים תחת האומות ויש לחוש שאם יתוספו הדירין שיבא לידי קלקול מן הגויים, ולכן הבא לדור הוי כרודף. ולכולי עלמא אם בני העיר יכולים לסגור הדלת ולגרום עם המושלים שימחו בבאים לגור, או ע"י מונע אחר, הרשות בידם. ויש מקומות שנוהגין לעשות חרם חזקת ישוב, ואז יכולין לכוף (על פי החרם) ולא מדינא. ויכולין לגזור שלא לישא וליתן עם הבאים לדור בלא רשותם. ואם יש רב בעיר יכול לגזור על הבא לדור, אם הוא תלמידו. וי"א דאין חרם חזקת ישוב חל על תלמיד חכם, כי הוא יכול לדור בכל מקום שירצה. ואם התירו לאחד החרם על זמן ונתנו לו רשות לדור, לא אמרינן שהותר כולו, ויכולין לגרשו אחר כך. ראובן ובניו שהיו דרין בישוב אחד וטוענין חזקה שיש עמה טענה, חזקתם חזקה ויכולין למחות בשמעון הבא לגור שם. ואם שמעון טוען בעדים שהיה ירא למחות משום שראובן ובניו מוסרין, אין חזקתן חזקה. אבל אם ראובן מוסר ובניו אינן מוסרות, יש לבניו חזקה, דבן גולן יש לו חזקה. וכן דנין בחזקת ישוב כמו בחזקת קרקע לענין שאר דברים. נהגו הקדמונים שאם אחד נסע מן העיר י"ב חדש וגילה בדעתו שאין דעתו לחזור, אבד חזקתו. אבל אם לא גילה בדעתו בכך, לא אבד חזקתו עד שלש שנים. ואם גילה שדעתו לחזור, לא אבד חזקתו אפילו בשלש שנים. ויש אומרים באפילו בסתם לא אבד חזקתו. בני העיר שהיה להם חזקת ישוב, אם נתייאשו פעם אחת מן העיר ואחר כך חזרו מקצתן והשתדלו הישוב, אין לאחרים עליהם כלום. עיין סוף סימן קמ"ט מדין מי שהחזיק במצוה עם הקהל:

ביאור: מלמכור על יד על יד - זה של יכולין לעכב, דוקא למכור, אבל לקנות אינם יכולים למנעם, ויש מפקפקים בזה, ויש חולקים בזה. ואפשר דאם מתרבה המס בשביל האורחים הבאים לקנות, יודה המפקפקים שיכולין לעכב על ידם כו'. ויש מי שסובר שהרי דאם מוכרין בבת אחת אינן יכולין לעכב, היינו דוקא כשבני העיר מוכרין שלא בבת אחת, אבל אם גם בני העיר מוכרין בבת אחת יכולין לעכב. אבל גם בזה יש חולקים (פ"ת).

לזה. ואפילו דיני דמעיקרא דזבל"א וזבל"א שעשו פשר ביניהם, אף על פי שיש בכחם לעשות חיזוקים לאשר ולקיים הפשר, מ"מ זה אין בכחם מבלעדי דעתם ורצונם בפירוש שיהיו ערבים וכ"ש קבלנים, כי לא היה הקנין רק ליתן כל אחד מה שחייב בעדו כפי שיאמרו, לא לפרוע בעד חבירו (פ"ת).

אלא אומרים להם תנו כך וכך כו' - מנהג במדינת וואלין לעשות אצלו של מס? על האורחים הבאים למכור או לסחור, וי"א שיש בזה איסור, וא' מהצדדים להתיר הוא דמחמת האורחים נמשך נזק תושבי העיר שהבאים לגבות מנת המלך חושבים שכולם הם אזרחי הארץ ובעבור זה מתרבה המס, ופשוט, דבמקום שיש דינא דמלכותא על ככה אין שום ספק בדבר. ראובן תושב קושטאנטינא ושמעון תושב סאלוניקי עשו שותפות יחד בכל הסחורות רווחים והפסדות לחצאין, ובא המוכס סאלוניקי ותבע מכס מן חלק ראובן תושב קושטאנטינא, והשיב שמעון אני קבלתי אחריות הסחורה משעת לקיחה עד שיצאו חוץ למדינה, הרי הסחורות שלי, ואני פטור כיון שאני תושב העיר. ופסק, כיון שהסחורה היא של תושב קושטאנטינא לא יצא מרשותו אף על גב דתושב סאלוניקי קבל עליו אחריות, ולכן חייב לשלם המכס מחלקו (פ"ת).

שם - ראובן תושב דרעזניץ שקנה עורות מן שמעון תושב גידונג, ופרע כל דמיהן וקנה אותן כדין בהגבהה, והתנה בשעת המקח ששמעון המוכר מחוייב להעמיד העורות על הוצאתו ועל אחריותו לדרעזניץ, ובא היהודי המחזיק את המכס בגידונג ותובע מכס מהעורות, ושמעון המוכר אומר כיון שהוא חייב להעמידן על הוצאתו ואחריותו לא יצאו עדיין מרשותו והרי הם כשלו, ופטור מליתן מכס מדינא דמלכותא כיון שהוא תושב העיר. והביא שם דברי סק" דהדין דין אמת, כיון שעיקר המעות הוא של תושב עיר אחרת ולא יצא מרשותו אף על פי שתושב עיר הזאת קיבל אחריות עליו. ולכן, לא מיבעיא בנידון שם, שגוף הממון הוא של תושב קושטאנטינא מעולם, ואין זה עליו אלא נפקד רק שקיבל אחריות עליו, ודאי דלא מקרי שלו, אלא אפילו כמו בנידון דידן שהעורות היו מעולם של שמעון תושב גידונג, אלא שעכשיו קנה ממנו ראובן תושב דרעזניץ, ואחריות נשאר על המוכר נמי לא מקרי של המוכר להפטר מן המכס, אפילו אם המוכר לא קבל עדיין המעות מהלוקח, רק שקנה כדין בהגבהה או במשיכה. אולם, אם הלוקח לא עשה לא הגבהה ולא משיכה, אלא שעשה מקח עם המוכר על העורות ונתחייבו בקנס ועשו בטחונות המועילים כדי לקיים המקח ואחריות נשאר על המוכר, לא מקרי של הלוקח אלא של המוכר, כיון שלא נקנה המקח ללוקח מן הדין, שהרי לא משך ולא הגביה, ומה שצריכים לקיים המקח אינו אלא מצד הקנס והבטחון, לא יצאו העורות מרשות המוכר, ופטור מליתן מכס כיון שהוא תושב העיר, משמע, דדוקא שקנה בהגבהה או במשיכה, וה"ה בקנין סודר, אבל ע"י כסף אף שחייב לקבל מי שפרע לא הוי רק כמו חיוב קנס (פ"ת).

ולכן יכולין למחות בידם כו' - ואף מי שאין לו משא ומתן, יכול למחות ולומר לו קפסקת חיותי במציאות הבאים לידך והיו באים לידי (סמ"ע), אבל זה רק אם עוד לא הגיעו, אבל אם הגיעו, ועבדו, לכו"ע אין זכות למונעם (רע"א * לחם רב).

דיוכל אדם לדור בכל מקום שירצה - אמנם בדברים המיוחדים לאותה עיר כמו בית הכנסת ומרחץ ובית הקברות, נראה דמצד הדין יכולין לעכב עליו ואפילו שייך בכרגא דהכא, ולא הזכירו מזה כלום, וגם באחרונים לא העירו בזה, וצ"ע (פ"ת).

בפרט בזמן הזה כו' - אף במקום שאין חשש לקלוקל, ואינו נידון כרודף אע"פ שאין בני העיר יכולין לעכב ע"פ ב"ד, אבל אם תגבר יד בני העיר לסגור דלת הן ע"י שר הן ע"י

והוא שימכרו בשוק - דביום השוק מותר להן למכור בשוק אפילו לבני העיר, דלא חלקו בזה, ובלבד שלא יהדרו על פתח ביתם. ודוקא בהלוואה הוא דאסרו להלוות אפילו על השוק לבני העיר, משום דהלוואה היא דבר ריוח שעיקרו לאחר יום השוק, שבכל שבוע ושבוע יתן לו ריוח שלו, משא"כ מכירה שהיא דבר התלוי בזמן המכירה לחוד (סמ"ע), ו"א דדוקא להנכבצים שמה אבל לא לבני אותו מקום, אכן בסמ"ע לא כתב כן, אלא דאפילו למכור לבני העיר הותר בשוק, ודוקא בהלוואה הוא דאסרו להלוות אפילו על השוק לבני העיר כו', ואפשר לומר, דלא קאמר אלא ביום השוק היינו סתם שוק שהוא יום אחד בשבוע, אבל בשוק גדול דהיינו בירידיים דרובא דרובא הם מעלמא, לכו"ע מותר למכור אפילו לבני אותו מקום, ומכ"ש דמותר למכור בסתמא, ואין צריך לחקור על זה אם הוא מבני אותה עיר או לא. דבר ידוע ומפורסם שהמוכרים הבאים ממקומות אחרים על היריד, הם בוררים להם מקום מוכשר בגובהה של עיר מקום הראוי לגאול ביפה ואין מקפידין עליהם, כיון שהוא יום השוק מעלמא באו ולעלמא קא מזבני, ואף שיש בתוכם מבני העיר ג"כ, בתר רובא אזלינן דמעלמא באו כו' (פ"ת).

מוכרים כדי פרנסתם - פי' מהקרן (סמ"ע), וי"א אפילו מהרויח (ש"ד).

עד שיפרעו חובם - לשון זה משמע דאיירי שהן חייבין לאחרים ורוצים לשלם ומשהין שם עד שיפרעו הם, דאל"כ הו"ל לומר עד שיתפרעו מחובם. ומ"ש, "ואם יש להם מלוה", ר"ל שיש עליהם מלוה. וה"ה עד שיגבו הם חובתם (סמ"ע).

חובותיו - פי' שישתכר מהרווח ולא מהקרן, ואין לחלק בין הלוואה בריבית לשאר סחורה (סמ"ע).

אבל אם נותנין יותר בזול - אפילו מוזלי פורתא לא מצו מעכבי (רע"א * לחם רב, פ"ת), אבל אסור ללכת למכירי ויודעי החיטים שרגילים ליתן להם מלאכה לפתותם שיתנו לו והוא יעשה בזול (רע"א * לחם רב).

או שהיא יותר טובה כו' - ה"ה אם היא יותר רעה הו"ל כתרי מינים, וצ"ע (סמ"ע). וי"א לדינא פשוט דאין יכולין למחות, דלא עדיף מאילו היה איבעיא בגמרא ועלתה בתיקו, דקיי"ל דכל תיקו דממונא חומרא לתובע וקולא לנתבע ולא יכול מעכב כו' (פ"ת).

אבל בשביל גוים הנהנים לא - אפילו אם העובדי כוכבים פותחים מעצמם ומבקשים לבר מתא אחריתי שיביא סחורות לביתם, לא מהני, ואסור לו להביא אצלם, ויש להזהירו שלא לעשות כן, ואם לא ישמע רמינן גודא רבה ושדינן ביה, וכל סטדיק דאפשר למיעבד להרחיקו מעל לגבול בכפיות ונגישות עבדינן ליה. אמנם היכא דבר מתא אחריתי אמר שמאכן ואילך לא יעסוק עוד בעירם, מאחר וכל מקום שאין ההיזק בשעת מעשה, על הניזק להרחיק עצמו. כל שכן במקום שאין רואין עדיין מעשה שיבוא ממנו היזק, אלא מדאגה מדבר אולי יזיקנו באיזה זמן, אומרים לזה הירא ודואג שמור עצמך שלא יזיקך, ואם תראה שיבוא להזיקך קפח את שוקיו, אבל לא מחייבין לחבירו שיעשהו בטחון על זה (פ"ת).

וכפי מיעוט עסקן שנושאים ונותנין ישאו בעול - קהלה אחת שתבעו מסים ל"ב בעלי בתים בני הכפרים שדרו בעירם כמה שנים מפני תרועת מלחמה, ונשאו ונתנו שם. ולקחו דינים בזבל"א וזבל"א, ועשו פשר ביניהם שיתנו יחד מאתים זהובים ויפטרו עד היום. ואח"כ נתאספו יחד י"ב בני הכפרים הנ"ל ועשו ביניהם ערכות ג"כ על פי הדיינים הנ"ל מה יתן כל אחד מהם, כי קצתם הרויחו מאד ועלו וקצתם ירדו ונעשו עניים. וביקשו בני הקהלה לגבות עכ"פ סך הנ"ל מהם, ולכפות ולנגוש קצתם גם בשביל חבירם העניים, עד שיבוא לידם סך הנ"ל. על פי הדין אי אפשר להם לעשות זה, דאינם שותפים שכל א' ערב זה

שום מושל זה פשוט שהרשות בידן, היינו אף במקום שלא נתפשט שם תקנות וחרם הקדמונים, מ"מ אם יוכלו לגבור עליו למנוע אותו שלא יבטל חזקתן הרשות בידן, וכן ביד הקהל לנדות מי שעושה נגד זה (ש"ך * רמ"א), העוזר עירו איבד חזקתו, ואינו יכול לחזור ללא הסכמת הקהל, אמנם אם השאיר מטלטליו שם ונעל דלת ביתו, לא איבד, וישנם מח' בחזקת מגורים, אם דינו כמטלטלים וחזקת השני מיד, או אחרי ג' שנים (ש"ך * תורת אמת).

ולכולי עלמא אם בני העיר יכולים לסגור הדלת כו' - ויש חולקים, ויש אומרים הדכל לפי המלכות ומנהג המדינה כו', ודברי הרמ"א כאן איננה צודקת אלא במלכות שהיה יושב שם, ולאותן הימים כו', ע"ש. מעשה היה בעיר גדולה שבאו מלמדים ממקומות אחרים ורצו המלמדים שבעיר לגרשם ע"י המושל, ונתלו מדברי רמ"א אלו שבני העיר יכולים לסגור הדלת ולגרור עם המושלים שימחו בבאים לגור כו'. על פי הרמ"א כאן, אמנם הרמ"א אינו מדבר רק מחזקת ישוב שרוצים אחרים לבא לדור שם ומתרבה הישוב וצריכין לפרוע מס בשבילם, בזה יכולין למחות, אבל כאן אינם קובעין דירתם, ובגפם יבואו ובגפם יצאו, ולא נתרבה המס בשבילם. ולבד זה, הרי בתלמידי חכמים ובמלמדים לא שייך כל זאת, כמבואר לעיל סעיף ו' בהג"ה ובי"ד סוף סימן רמ"ה. ולבד זה בעיר גדולה שהילדים רבים תהלה לאל וצריכים להרבה מלמדים, וגם מלמדים ממקומות אחרים אין להם שום טירדא ויושבים ולומדים, וגם די להם בשכר מועט. מי שרוצה לישא אשה במקום שאין לו חזקת ישוב ולדור במקום אותו בשביל אשתו שיש לה חזקת ישוב, אין בני העיר יכולין לעכב על ידו. וגם הבנים שילודו להם, שיהיה להם ג"כ חזקת ישוב אף שהמה נולדו מבר מתא אחרת. וף לאחר מיתת האשה, כיון שכבר התחיל לדור פה מכוחה. ואם יש בזה דינא דמלכותא זה פשוט שיכולים למנעו אפילו ע"פ ב"ד, דבכל מקום שאמרין דינא דמלכותא דינא היינו אפילו ע"פ ב"ד כו' אך אם יפסקו הב"ד, צריכין לעיין היטב לידע אופן תיקון המלכות. ולפי הנראה אין הדבר ניתן למנהיגי קהלה רק לרוב דעות (פ"ת). הרשות בידם - ומ"מ זה הכל בליכא ענין מצוה אבל מלמדי תינוקות או בני חו"ל הבאים לדור בא"י, אינם יכולים לעשות כן (רע"א).

חרם חזקת ישוב - ר"ל, שעושים חרם ביניהם ששום אחד לא יכניס בביתו לאותו הבא לדור שם בלי רשות כל הקהל, ואף אם הוא רוצה לדור אצל גוי או לבנות לו בית לעצמו, אכתי עושין ביניהם חרם שלא ישאו ויתנו שום אחד מהקהל עמו. אבל אין עונש החרם חל על הבא לדור שם, מאחר שאינן יכולין למחות מן הדין. אבל חרם הרב על תלמידו חל, וזהו שכתב ואם יש רב בעיר כו' (סמ"ע).

דאין חרם חזקת ישוב חל על תלמיד חכם - רבינו תם לא רצה להורות בחזקת הישוב, כי אמר קדמונינו לא תיקנו חזקת ישוב אלא מפני אלמים ומוסרים שאינן רוצים לפרוע מס, אבל על אחרים אין תקנה. ויש תמהון במנהגם, שמוחים ישוב לאדם שיש בו צרכי ציבור ואינו יורד לחייהם, והוא חטא גמור וממדת סדום, ולא יזכה להיות במחיצתן של צדיקים (סמ"ע).

וטוענין חזקה שיש כו' - ועיין רמ"א לעיל (סי' לז סכ"ב), שדנין בחזקת ישוב וכדומה לזה מצרכי רבים אפילו על פי עד מפי עד, ומפי פסולי עדות כשרים להעיד, ומטעם דבלאו הכי כולן נוגעין בדבר (סמ"ע), אחד שהחזיק ג' שנים בישוב אצל חבירו ישנם מחלוקת הפוסקים אם מהני חזקה או לא מאחר וגם הבעלים היו דרים שם, תליא במעשה שאמר בשכונני גוואי הייתי (הובא לעיל סי' קמו ס"א). ועיין רמ"א לעיל (סי' קמ ס"ג) [ז"ל: יש אומרים שאם היה ידוע שהמערער היה דר בחדר הפנימי מן הבית וטוען שהיה עובר דרך הבית החיצון ולכן לא מיחה במחזיק בבית החיצון, אע"פ שיש לחדר הפנימי עוד דרך מצד אחר ולא

ידעינן אם עבר דרך הראשון אפילו הכי טענתו טענה וצריך המחזיק להביא ראיה שלא עבר דרך בית החיצון, ויש אומרים דזה לא מבטל החזקה אלא אם כן טען כשרציתי הייתי משמש בכל בית הראשון והוצרכת לדחות מפני ולא החזקת בבית החיצון רק כשלא הוצרך לין (רע"א).

ויכולין למחות כו' - אם אמר השר מעצמו איני רוצה שידור שום יהודי כאן כי אם ברשות ראובן, דאז ראובן יכול לעכב על כל הבא לגור שם כו' ומשמע מזה, אבל ראובן אסור להשתדל כן עם השר, אבל אם חק השר לא היה מתחילה אלא לטובתו ולא לטובת ראובן, שלא ידור שם יהודי אחר בלי רשותו, דאז אין ראובן יכול למחות, אף שיש לו היזק מזה (סמ"ע).

וכן דנין בחזקת ישוב כמו בחזקת קרקע - אחד שהחזיק שלש שנים בישוב אצל חבירו, י"א דלא הוי חזקה הואיל וגם הבעלים היו דרים שמה, ויש חולקים ומחלוקתם תלוי במש"כ לעיל (סי' קמ סק"ג?) (קצה"ח). בחזקת ישוב לא אמרינן היכא דיש ספק אוקי בחזקת מרא קמא, אלא מי שהוא עומד בתוכה הוא המוחזק, כיון דאינו נוטל משלו כלום (פ"ת).

28 ע"י ש"ע (חו"מ סי' קנד ס"ג): לא יפתח אדם חלון לחצר חבירו, ואפילו אחד מהשותפים בחצר שבקש לפתוח לו חלון בתוך ביתו לחצר, מעכב עליו שותפו מפני שמסתכל בו ממנו ואם פתח יסתום, ואם נתנו לו השותפים בחצר רשות לפתוח חלון או פתח רשאי, והוא שלא יפתח פתח כנגד פתח או חלון כנגד חלון. הגה: ופתח כנגד פתח לא מהני חזקה והוא הדין בחלון נגד חלון, ויש אומרים בחלון נגד חלון מהני, ואם באו שניהם לפתוח בבת אחת פתח נגד פתח או חלון נגד חלון, אם אחד מהן אינו חסר וחבירו נהנה כופין על מדת סדום, ואם שניהם כאחד חסרים יעשו פשרה ביניהם, אלא ירחיק משהו זה מנגד זה, ואם הוא לחצר אחרת שנתנו לו רשות לפתוח פתח או חלון, צריך להרחיק מכנגד פתחו או חלונו של חבירו עד שלא יוכל לראות בו כלל, אבל פותח אדם לר"ה פתח בית כנגד פתח בית וחלון כנגד חלון אם אינם גבוהים ארבע אמות, מפני שאומר לו הריני כאחד מבני ר"ה שרואים אותו. הגה: והבא לבנות ראשון בעלייה אם חבירו שכנגדו יכול לעכב עליו לומר היום או מחר אפתח גם כן ותעכב עלי, ע"י לעיל סעיף יד-יז. פתח לרשות הרבים ויש בזה היזק הראייה לחצר שבצד רשות הרבים שכנגדו חבירו יכול למחות בו. ולמבוי, כל שיש למטה ממנו ג' בתים יש מי שאומר שדינו כר"ה, ויש אומרים שכל שאינו מפולש אין דינו כרשות הרבים, ואע"פ כן לא יפתח אדם חנות כנגד פתח או חלון חבירו מפני שזה היזק קבוע תמיד, שבני ר"ה עוברים ושבים ואינם מביטים בו תמיד, וזה יושב בחנותו כל היום ומביט בפתח או בחלון חבירו, לפיכך צריך להתרחק עד כדי שלא יהא יכול לראות בו כלל. יש אומרים שצריך ליזהר אדם מלהסתכל בבית חבירו עד שהוא נתפס כנגב בראייה ההיא כיון שאין לו טענה.

ביאור: לא יפתח אדם חלון כו' - ראובן גר ליד בית הכנסת בזה שיש כותל המפסיק בין חצר בית הכנסת לחצרו, ואם בני העיר בנו בית צמוד לכותל והוסיפו לכותל גובה עם חלונות, עשו שלא כדין שגורמים להפסיד לראובן ד' אמות בחצרו כשירצה לבנות ועוד מטעם היזק ראייה ואף על פי שהחלונות גבוהות יותר מארבע וגם כי לא חדשו דבר שהרי מתחילה היה מקום חלונות אלו פרוץ מ"מ יש לראובן למחות שחדשו הוא שמתחילה היה חצר שאין תשמישה קבע ועכשיו נעשה בית. ועוד היו ב' חלונות קטנים בכותל שילדי ראובן היו נכנסים לבית הכנסת דרכו, ולפעמים היו מוציאים משם המתים בזה שהיו פורצים וחוזרים ובונים ובדבר הזה החזיקו ולא היה פוצה פה. אין לו לראובן חזקה, א' לענין הוצאת המת, כל תשמיש שאינו קבוע אין לו חזקה, ועוד מאחר שפורצים חוזרים ובונים

(ס' קעד ס"א), באם אחד רוצה שיתן לו חלקו על מצר שלו, שג"כ הוא מידת סדום למחבר, ופליג שם הרמ"א וס"ל דצריך להעלות בדמים עד שיתרצה חבירו, א"כ ה"נ יהיה יכול לומר אני רוצה שיהיה פתח שלי בכאן כדי שאזכה כאן בהד' אמות, ואם יפול הגורל שיהיה פתח שלו בכאן יצטרך השני להעלות בדמים כמו התם. ועיין סמ"ע שם (ס"א ד"ה ו"א דאין שומעין), אלא נראה דכאן מיירי בשכבר חלקו החצר ולא עשו כותל ביניהם שמחלו זה לזה ההיזק ראייה, ומ"מ אסור לעשות פתח כנגד פתח, ומש"ה כופין אותו על מידת סדום, דדוקא אם יש לו זכות באותו מקום שרוצה לזכות בו, השני יכול לומר לא אתן לך הזכות שיש לי באותו מקום כי אם בדמים, אבל כשאינו נותן לו משלו מאומה כופין אותו על מידת סדום. א"נ דמיירי באופן המבואר לקמן (ס' קעב ס"ח) שאינו זוכה כלל בהד' אמות שלפני הפתח, וכיון שאינו נותן לו משלו כופין אותו על מידת סדום. ואתי שפיר נמי מה שלא כתב שיטילו גורל, כי גורל לא נתקן רק במקום שחולקין גוף הקרקע, דזה נלמד מחלוקת הארץ, כמבואר לקמן (ס' קעג ס"ב), משא"כ כאן שאין כאן חלוקת גוף הקרקע אין בו דין גורל. ואם אחד חסר מעט ואחד הרבה, אם זה משלים לו החסרון המועט, כופין אותו על מידת סדום. ודוקא כשאין בו רק חסרון מעות, אבל אם יש לו חסרון בגוף הקרקע, יכול זה לומר הקרקע שוה לי דמים הרבה (נתה"מ).

אלא ירחיק משהו כו' - זה של סגי בחצר השותפין בהרחקת משהו ובחצר אחרת צריך להרחיק עד שלא יוכל לראות, שכן בחצר השותפין אף על גב שהוא ראוה אותו, מ"מ כיון דאינו רואה אותו דרך תשמישו תדיר, אינו יכול לעכב עליו, משא"כ בפותח חלון לחצר האחרת (סמ"ע), היינו דווקא בחלון בגובה פחות מד' אמות מקרקעית החצר. דהשתא טענת בעל החלון שיוכל להציץ מהחצר אינה טענה. דלמעלה מד' אמות אין יכול להציץ, היינו להלכה, אבל למעשה, תלוי במנהג המקום והזמן (פ"ת * תוס' יר"ט).

אם אינם גבוהים ארבע אמות כו' - פירוש, כשחלל הפתח או החלון מתחילין מלמטה קצת תוך ד' אמות, אף על גב דגבהו נמשך למעלה מארבע אמות, יכול זה לפתוח כנגדו, שהרי בלאו הכי בני רשות הרבים יכולין לראות בו דרך אותו חלון או פתח, דסתם עיני בני אדם ההולכים ברשות הרבים רואין כל מה שהוא נגד עינם מן הצד תוך ד' אמות (סמ"ע), עי' סמ"ע ואין דבריו נכונים (ש"ך), הדין עם הש"ך, דיכול לומר דבני רשות הרבים רואין אותי כשאשתמש למטה, אבל כשאשתמש למעלה אין בני רשות הרבים רואין אותי, ואתה תראה אותי אף כשאשתמש למעלה (נתה"מ).

ע"ל ס' זה סעיף י"ד כו' - כאן שייך הג"ה דלקמן המתחלת פתח לר"ה (ש"ך).

יש מי שאומר כו' - ראובן יש לו חלונות מביתו לחצר בית הכנסת, ועתה באו הציבור לפתוח חלונות מבהכ"נ לחצירו של ראובן והוא מיחה בהן. ראובן יכול למחות שלא להניח חלונות לחצירו, כי מאחר דשכיחי רבים בחצר בהכ"נ או בבהכ"נ עצמו, כל שכן דשכיחי היזקא ולא יוכל לאיצטונעי בתשמישו ואיכא קפידא. אבל הציבור אינם יכולים למחות בחלונותיו אם חצר בהכ"נ זה הוא מקום כניסה לרבים כמבוי מפולש או שאין בו שום תשמיש צנוע, אלא הוא כמו חורבה או גג. אבל אם הוא מקום תשמיש אפילו לרבים לפעמים שעושים בהם דברים צנועים יכולין למחות, דלא גרע ממבוי שאינו מפולש דהוא לכל בני המבוי שיעשו בו צרכיהם ויכולין למחות. אמנם אם אין ההיזק הרבה לראובן הנ"ל בפתחת חלונות בהכ"נ לביתו או לחצירו לא היה לו להעמיד עצמו על מדת הדין, רק היה לו ליכנס לפניו משורת הדין ליתן כבוד לאלהיו, וכופין על זה, ואף כי יש פוסקים חולקים ומ"מ זה אינו אלא לפי רוב ההיזק ולפי ראות עיני הדיין (ש"ך * רמ"א).

לא מיחו לשעתן אבל יכולים היו למחות לאחר זמן ואפילו חלונות הקטנים שהיו תדירים שם ומשמשים לתינוקות כניסה ויציאה כיון שמטעם חזקה הוא באינה חזקה שאין מחזיקים בשל רבים ואם ממה שלא מיחו באותם החלונות כיון דרבים נינהו סמכי אהדי ולא מיחו אלא צריך שתהיה טענה עם חזקתו מיהו אם הוא אומר שמימות אבותיו היו כן זו היא ששנינו והבא משום ירושה אינו צריך טענה (ש"ך מהר"ט), עי' לקמן (סעיף י"ב) מח' מחבר ורמ"א אם עשה הזיק ראייה והשני שתק, אם זכה המזיק בחזקתו, ואפילו למחבר שזכה היינו דווקא כשנודע נזקו וניכר אז אבל כל שלא היה נזק ממנו באותה שעה כגון פותח לחורבה או לגג לא, או אם בנה בגובה, ובינתיים לא נזק, עד שבונה גם השני, אבל אם בנה כך ועמד ג' שנים, יש לו חזקה (ש"ך * מהר"ט), היזק שמיעה לא שמי' היזק (רע"א), אם רואה בחצר חבירו אפילו כמה חצרות מפסיקות יכול למחות, אמנם בכונס בתוך שלו סגי בהרחקת ד' אמות כלומר אף על פי שהוא מזיקו בראייה (פ"ת * ב"י), זה של סגי לו בד' אמות היינו כשבונה בתוך שלו ד' אמות אבל כשבונה על המיצר שייך היזק ראייה אפילו בהרחקה טובא (פ"ת * מרדכי). ועי' נתה"מ לעיל (ס' קנג סק") שאסור לעשות חלון אפילו בכותל שכנס לתוך שלו נגד חצר חבירו בלי סתימה לפניו. ועיין לקמן בהגה שניה [ד"ה: פתח לרה"ר] וברמ"א (ס' קנה סכ"א) (פ"ת), ואם בנה ועשה תקרה של חלונות ולא עשה צורת חלונות, יכול בעל החצר לעכב עליו דיעקור הקורות, שיאמר לו ירא אנכי שאלך למדינת הים ותפתח החלונות, ואם ירצה בעל החצר שיעשה לו שטר על זה, טוב, ואם אינו רוצה יעקור הקורות. היינו טעמא, משום דמוכחא מילתא שרוצה לפתוח החלונות בזמן מן הזמנים, דאל"כ למה עשה תקרה של חלונות בחינם, ומש"ה אף דקיי"ל (ס' קנה סל"ב) דכל שאינו מזיקו עכשיו זה נוטע בתוך שלו כו', שאני כאן דמוכחא מילתא שרוצה להזיקו בידים. אמנם מה שנהגו עכשיו בבית חומה לעשות חלון סתום כצורת חלון, שבמקום צורת החלון הכותל דק ומציירים בו צורת חלון, אינו בכלל זה, כיון דלא מוכח שרוצה לפתוח אח"כ, ולכן אין יכול בעל החצר לעכב עליו (פ"ת).

ואפילו אחד מהשותפים כו' - פירוש, ולא תימא דשותף דפתח ביתו פתוח לחצר ונכנס לחצר כל עת שירצה, מותר לפתוח ג"כ חלון להחצר, קמ"ל דלא, והטעם משום דמצי לומר שותפו עד השתא כשהיית בביתך לא בעינא אצטונעי ממך, השתא תראני דרך חלונך אפילו כשאתה בביתך (סמ"ע).

או פתח רשאי - ואם אומר לחבירו, חצר זה לכשאקחנו אני נותן לך רשות שתפתח עליו חלונות וכי"ב לא מהני (רע"א).

לא מהני חזקה - משום דבאיסור עשאו, ולכן אפילו כשיו עדים שמחלו או שנתן לו שטר וקנין על זה, לא מהני כיון דיש איסור בדבר. אבל לה"א דס"ל דבחלון כנגד חלון מהני, וס"ל דהאיסור בקפידא תליא, ומש"ה בחלון נגד חלון דלא רגילי להקפיד כ"כ מהני בהו חזקה, ס"ל נמי דמהני אפילו בפתח נגד פתח מחילה גמורה או שטר וקנין, דלא עדיפי מקוטרא ובית הכסא (סמ"ע), וי"א דהטעם, משום דיכול לומר סבור הייתי שאני יכול לסבול ועכשיו איני יכול, והוא מטעם מחילה, ולכן אפילו אחר ג' שנים יכול לומר שסבור הייתי שאני יכול לסבול ומחלתי לך לכך שתקתי לך כל זמן שאני יכולתי לסבול, ואין מחזקת ג' שנים ראייה דמכר לו, משא"כ בשאר חזקות דבין שמכר ובין שמחל אינו יכול לחזור. ואז מובן למה קי"ל (ס' קנה סל"ו) בבית הכסא ואינך דלית להו חזקה, אבל מחילה בפירוש דעת י"א דמהני (נתה"מ).

כופין על מידת סדום - לכאורה קשה, כיון דבהפתח זוכה בד' אמות כנגד הפתח, א"כ קשה מה שונה מחלוקת חצר

פתח לרשות הרבים כו' - ר"ל שמזיקו בענין שאין בני ר"ה מזיקין אותו, כגון שהוא גבוה יותר מד' וכה"ג (ש"ך).
חנות כנגד פתח כו' - האי כנגד לאו דוקא הוא, אלא צריך להרחיק עד שלא יוכל לראות בביתו וכדמסיק (סמ"ע).
שזה היזק קבוע תמיד - ראובן ושמעון שכנים אצל רשות הרבים, ושמעון הוציא בליטת בנין חדש לרשות הרבים לפני חלונו, וראובן טוען נגדו ומוחה בידו שאם יעשה הגדר אותו מונע ממנו ההבטה לאורך השוק אשר הוא רואה מביתו, הדין עם שמעון וטענת ראובן אינה כלום, דהיזק ראה שנינו, מניעת ראה לא שנינו (פ"ת).
בבית חבירו - לאו דוקא בית אלא ה"ה לחצר חבירו (סמ"ע).

כיון שאין לו טענה - אינו ר"ל שאין לו טענה שקנהו מאתו או מחל לו לראות בביתו, שהרי לעמוד ולהסתכל לא מהני ביה חזקה וטענה וכמ"ש הרמ"א בסמוך סעיף ז', אלא הכי קאמר, צריך לזהר בראיה שהוא נתפס כנגב עליה, והיינו שאין לו טענה למה הוא רואה לתוכו. והרמ"א כתבו ללמדנו, דאף דאין כונת הרואה לראות ולהזיק בראיה ההיא, וגם אם אפילו אינו רואה לשם, מ"מ אסור לעמוד נגד בית חבירו להסתכל דרך שם, מפני שיהא נחשד בעיני הבריות שעומד שם כדי לראות, ולכן נכתב "צריך לזהר", ולא כתב לשון איסור (סמ"ע), כל כך הזהירו חכמים בעון זה שמסתכל בבית חבירו, עד שיהא נתפס כנגב בשביל זה כיון שאין לו טענה על זה למה הוא מסתכל. ומה שכתב עד שיהא נתפס, ר"ל כל כך הפליגו באזהרת דבר זה עד שבא לכלל דנתפס כנגב בשביל זה (ט"ז).

ע"י שו"ע (ח"מ סי' קנד סכ"ב): הוב"ד לקמן הערה 38.

29 ע"י שו"ע (ח"מ סי' קנה סל"א): הוב"ד לעיל הערה 9.

ע"י שו"ע (ח"מ סי' קנה סל"ב): מי שהיה לו אילן בתוך שדהו קרוב לבור חבירו (או בא לנטוע), אין בעל הבור יכול לעכב עליו ולומר לו: הרי שרשי האילן נכנסים לבור שלי ומפסידים אותי, שזה נזק הבא מאילי לאחר זמן, ובעת שנטע אינו מזיקו, וכשם שזה חופר בתוך שלו כך זה נוטע בתוך שלו:

ביאור: שזה נזק הבא מאילי לאחר זמן - ולא דמי לגפת [בסעיף ד'] והדומה לו, שאסור לסמוך למצר חבירו כשיש שם דבר הניזק לכו"ע, ולפי (היש חולקים לעיל סוף סעיף יט) אפילו קודם שיש שם דבר הניזק, דשאני שם דלאחר שיעשה חבירו הכותל בציודו יבוא לו היזק מהגפת זה עצמו שסמך הוא, והרי הוא דומה כאילו הזיקו אז בידים כיון שהוא ניזק מהדבר הזה עצמו אשר הניח שם, משא"כ בבור, שמהאילן זה שנוטע אינו ניזק הבור, אלא מהשרשים המסתעפים ממנו, ואותם שרשים באים לאחר זמן ממילא והוא לא עשה ההיזק בידים (סמ"ע), וי"א לדוקא בקלקול זרע לזרע אמרינן שאותו שררע תחילה עשה קצת שלא כהוגן, שלא היה לו לסמוך סמוך למיצר ממש, דשמא ירצה גם חבירו לזרוע ויכריחהו להרחיק, ואין זה מן הראוי, וכן בבור שהוא סמוך למיצר על כרחו יחייב את השני להרחיק, משא"כ גבי כותל שדרך העולם להעמיד הכותל על סוף הגבול ממש (ט"ז).

ע"י שו"ע (ח"מ סי' קנה סל"ג): סמך באחד מאלו שהיה לו להרחיק וגרם היזק לחבירו, יש מי שפוטר מלשלם ויש מי שמחייב:

ביאור: ויש מי שמחייב - והיינו בגפת ודכוותיה, שהן רק גרמת גירי. אבל בכותש הריפות דסעיף ט"ו ורחיים דסעיף ז' שהן גירי דיליה עצמו, לכו"ע חייב. ואפילו למאן דמחייב לשלם, מ"מ בשובך דסעיף ט"ז לכו"ע פטור, כיון שהנמיה מסייעתו, דמי להא דסעיף ל"ד כשהרוח מסייעו. וכן במניעת דושא דסעיף י"ב אינו אלא גרמא ופטור (נתה"מ).
30 ע"י שו"ע (ח"מ סי' קנה סכ"ד): מרחיקין השובך מהעיר חמשים אמה, ולא יעשנו בתוך שלו אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח. ואם לקחו כמו שהוא, אפילו הוא

בתוך רובע, הרי הוא בחזקתו. ואף אם יפול, יכול לחזור לבנותו, שטוענים ללוקח לומר ראשון עשאו ברשות, לא שנא נגד יחיד לא שנא נגד רבים:

מרחיקין השובך מהעיר חמשים אמה - הטעם, שלא יפסידו זרעוניה גינה שבתוך העיר או שעל הגגות שבעיר (סמ"ע), הרחקת שובך הוי מטעם שהוא משום שן דיונים, דמאיא לשן דשור להתחייב על נזקיהן חשבינן להו כאילו הן שלו לגמרי אף על פי שאינו שלו לגמרי לחייב בהם משום גזל, אלא מפני דרכי שלום איכא, ויש חולקין שהיה גירי דיליה, ולפ"ז אם לא הרחיק השובך מן העיר והלכו והזיקו, תליא במחלוקת שבסעיף ל"ג (קצה"ח).

ולא יעשנו בתוך שלו - מש"כ "בתוך שלו", ר"ל בשדה שלו רחוק מהעיר במקום שדות אחרים שסביבו, ודלא תימא דוקא בעיר שהתבואה מגולה היא בחצר ובגגין, משא"כ בשדה שהתבואה של חבירו מכוסה ונזרעת בארץ, ואיכא נמי י"ל, דוקא בשדה צריך להרחיק משום דשכיח תבואות בשדות, משא"כ בעיר, משו"ה איצטריכי תרווייהו (סמ"ע).

ואם לקחו כמו שהוא כו' - ה"ה בגורן (לעיל סעיף כ"ב) ובורסקי (לעיל סעיף כ"ג) וכל הני דלעיל, אלא משום דבהאי דינא מילמדנו שם, והיא ראשונה שם במשנה, משו"ה כתב ג"כ אהאי דינא (סמ"ע), הטעם, דטוענין ללוקח שהמוכר פייס את סביביו במעות. אמנם לא אמרו כן אלא במידי שהיה המוכר נאמן בחזקה שיש עמה טענה, אבל במידי דלא מהני חזקה כגון קוטרא ובית הכסא (עי' לקמן סעיף ל"ו), אין טוענין שהמוכר קני בקנין והיתה לו ראה, וכן כל דבר שלא עוזר חזקה, לא טונים ללוקח, וכן אין טוענים ללוקח בגורן קבוע דהויין הזיקא דגופא ולית בהו חזקה ודלא כסמ"ע סק"ו? (ט"ז).

נגד רבים - פי' טוענים או שהרבים מחלו לו, או שהוא כנס לתוך שלו, ואפילו אם נתברר בודאי שלא כנס לתוך שלו, טוענים שמחלו לו, ואם זה של בני רה"ר, טוענים שקנה מז' טובי העיר, או שמחלו לו, וכל זה אפילו ליורשים שלו, ואע"פ שיש בזה מחלוקת, אם כל זה, כל זמן שהם המוחזקים, הם זוכים בדין (רע"א * מהריב"ל).

31 ע"י רמב"ם גז"א פ"ו ה"ח

32 ע"י שו"ע (ח"מ סי' קנה סכ"ד): הוב"ד לעיל הערה 30.

33 ע"י שו"ע (ח"מ סי' שנח ס"ט): החייט ששייר מהחוט כדי משיכת מחט, ושייר מהבגד מטלית שהוא שלשה אצבעות על שלשה אצבעות, חייב להחזירה לבעלים. פחות מכאן, שלו.

ביאור: מהחוט כדי משיכת מחט כו' - כל שנשאר מלא מחט וחוט למחט כמלא מחט ראוי לתפור בו קצת ומקפיד עליו הבעל הבית (סמ"ע).

34 זו רוח מערבית שבאה מערפו של עולם, מפני שנקרא מזרח קדמה מפני כי משם התחלת התנועה של הככבים וכל התחלה הוא קודם וכל סוף הוא אחר.

לא הוגשמה רוח דרומית. הוא המעולה שברוחות וכאשר חרב הבית אין ספק שבא קללה וחסרון בעולם ונתבטל. וכן מה שאמר אחר זה שלא ירדו גשמים מאוצר הטוב הוא ענין זה בעצמו שבטל הטוב כשחרב הבית, כי שניהם דהיינו רוח דרום שהוא ימין ואוצר העליון שהוא אוצר הטוב, באים ממדרגה העליונה ובחורבן ב"ה נתבטל והבן זה (מהר"ל).

35 אמר רב חסדא מיום שחרב בהמ"ק אין הגשמים יורדים וכו' דבר זה ידוע שבזמן שבהמ"ק הי' קיים הי' הזיוג ביסוד דלעילא באצי, משא"כ בגלותא הוא בסט' דמטטררין שהוא עבד, וביסוד דאצי' הוא שד"י והוא אוצ"ר טו"ב כמ"ש והחיות רצו"א ושו"ב רצו"א בנוריא"ל ושו"ב במטטררין, וכמ"ש למעלה במ"א בשם רבינו שרצו"א הוא כאשר נכלל בארגמ"ן בנוקבא אז הוא נוריא"ל, וכאשר הוא למעלה אז הוא בדרגא דמט"ט וכו', שד"י ויסוד נק' טוב והוא אוצ"ר

לו היניקה כל זמן שלא יהיה צריך לו, אבל כשצריך למקום היניקה א"צ ליתן לו, ולכך יכול לקוצצו כדי שלא יינק משלו. ובלוקח, נראה דאם מכר השדה והניח לעצמו האילן, כיון שמוכר בעין יפה מוכר ואין לו יניקה בשל חבירו רק מתקנת יהושע, ולכך יכול לקוצצו. אבל כשמכר האילן, ל"ל, כיון דבעין יפה מכר, ממילא מכר גם יניקת האילן, ואסור לקוצצו (נתה"מ).

בתוך ט"ז אמה כו' - דעד ט"ז אמה השרשים הן לצורך האילן וכאילן נחשבו (סמ"ע).

וכל שרש שמצא בתוך ג' טפחים קוצצו - פירוש, ודינו ג"כ כנ"ל, שכל שהוא בתוך ט"ז אמה נותנן לבעל האילן (סמ"ע). ואינו חושש שייבש כו' - זה קאי אשתי בבית הנ"ל (סמ"ע).

37 עי' רמב"ם (מלכים פ"ו ה"ט): כל אילן סרק ב מותר לקוץ אותו ואפילו אינו צריך לו, וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט שאינו ראוי לטרוח בו, מותר לקוץ אותו, וכמה יהא הזית עושה ולא יקוצנו, רובע הקב זיתים, ודקל שהוא עושה קב תמרים לא יקוצנו.

עי' ט"ז י"ד סי קטז סק"ו: מצינו שאסרו חז"ל מפני הסכנה שלא לקוץ אילן העושה פירות דאיתא בפרק החובל (דף צ"א) אמר רב האי דיקלא דטעון קבא אסור למקצציה ואמר רב חנינא לא שכיב שכבת ברי אלא דקץ תאנה בלא זימנא ואמרין שם דרב חסדא חזי לדקל דקאי ביני גופני א"ל לשמעיה זיל עקרינהו פירוש שעושין היזיקא ביניקת הארץ לגפנים והם חשובים יותר וכתב הרא"ש שם וכן אם היה צריך למקומו מותר עכ"ל ומזה התרתי לאחד שהיה לו קרקע עם אילנות לקוץ האילנות אף על פי שיש בהם פירות כדי לבנות בית דירה עליה ותמהתי שבטור לא הביא דין זה בשום מקום מן קציצת האילן הנ"ל רק בסמ"ג סי' רכ"ט הביאו.

38 כדי שלא תעכב אותו הקריאה מלאוכלן. שאז אינו קורא לא השליח ולא בעה"ב:

שכל שאינו ראוי לקריאה. ר"ל אף על גב דקריאה אינה מעכבת היינו כשראוי לקריאה אבל כאן שאינו ראוי לקריאה דשמא אינם בכורים ונמצא שמשקר לפני המקום וכתב מדבר שקר תרחק א"כ אינו ראוי לקריאה וזה מעכב שאינו יכול להביא ולכך חייב לשלחן ע"י שליח שאז אין מתחייב כלל בקריאה ואף על גב דממ"נ אין כאן חשש שאם הם בכורים הרי הם ראויים לקריאה ואם אינם בכורים א"צ קריאה אפ"ה כיון דאפשר דצריך קריאה ואינו יכול לקרות מקרי אין ראוי לקריאה:

מפני הספק. ר"ל אף על גב שיש הרבה שמביאין ואין קוראין ואין הקריאה מעכבתן שאני שם דילפי' מקראי שהתורה פסרתן אבל כאן שאם הם בכורים חייב בקריאה רק מפני הספק אין יכול לקרות הקריאה מעכבתן:

39 עי' רמב"ם (מתנות עניים פ"ב ה"ג): קרקע כל שהוא חייבת בפאה ואפילו היתה של שותפין שנאמר קציר ארצכם אפילו של רבים.

דרך אמונה: קרקע כל שהוא. ר"ל אם יש לו אפי' משהו קרקע וזרע בה חייב להשאיר פאה מיהו דוקא בצמח בה שבולת אחת וממנו יצאו כמה שבולות וקצר אחת מהן חייב להשאיר פאה דאל"ה הרי אין חייב בפאה עד שיקצור שבולת אחת וכנ"ל בפ"א סק"צ וכאן שאין לו לקצור אלא אחת איך יתחייב. וכן אפי' אין לו קרקע כלל רק קנה קמה כל שהוא מחברו בלי קרקע ג"כ חייב בפאה ובלבד שיהא שם לקצור ב' פעמים כנ"ל וכן עציץ נקוב חייב בפאה ולענין עציץ שאינו נקוב ע"ל פ"א סקפ"א ובצה"ל ובה"ל שם:

חייבת בפאה. וכן בשכחה ולקט:

ואפי' היתה של שותפין. ואפי' אין להן רק שבולת א' וממנה ב' שבולין וכנ"ל אפ"ה חייבת בפאה וא"צ שיהא

כמ"ש רצו"א וכו', שהוא מ"ש יפתח ה' לך וכו' לתת מטר ארצך בעתו וכו' שהוא עתו דנוק' בזיוגא. ועוד יכוון במ"ש בז"ח שה"ש (ד' עג ע"ז) יהי רקיע בתוך המים דא נקודת פתח פשוטו דנהורא דאנהיר בסט' דשמאלא וכו' וכדין מים לשמאלא בנקודת פתח ועל רזא דנא יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וכו', וכמ"ש רבינו בפ"י היכלות בהיכל אהבה במ"ש אל שדי וכו' שהמזון בא מימינא לשמאלא ולכן שולחן בצפון והוא סוד מים גבורות גשמים, והוא התכללות ב' הידיים פותח את ידך וכו', והוא בזמן שישראל שרוי' על אדמתם ועושים רצונו של מקום אז פותח את ידך ומשביע לכל חי רצו'ן הוא היכל רצון, וב' הידיים הם אהבה וזכות שמימינא בא לשמאלא. ושם בהיכל אהבה הוא סוד השדיים המניקים לכל שהוא שד"י, שד"י באלקותו וכו' אם לא אפתח לכם וכו' עד בלי די וכו', והוא אוצ'ר טו"ב שהיכל זה הוא חסד דגניז ביסוד שומר הברית והחסד. אבל כשחבר בהמ"ק אז נסתם אוצר זה וכמ"ש בסוף סוטה (מח ע"א) שמיום שחבר בהמ"ק וכו' לא ירד טל לברכה, שהם טללי' רעים ואוצרות שלג שברקיע מכון שהוא בגבורה כמ"ש בפ"ב דחגיגה (יב ע"ב) שאין הגבורות מתבסמין ע"י החסדים כמ"ש (איוב יז יא) אזלו מים וכו' ונהר יחרב ויבש דהאי גננא לא עייל בגינת' והזיוג בעה"ד טו"ר במט"ט שאין כולו טוב, והוא להט החרב המתהפכת שיוצא מהיכל זה לשמור את דרך וכו', כמ"ש בפ' פקודי שם. אמר ר' יצחק הרוצה שיחכים וכו' כי חכמה שרי' בימינא דרום בחסד והוא אור והוא מנורה בדרום וכו', והוא שמן דחכמה משח רבות ושרי' בחסד, והוא בסוד כ"ג דלעילא שנמשח בשמן המשחה כשמן הטוב על הראש וכו' כי שם ציוה ה' את הברכה שכל ברכה בחסד, ולכן ניתן ב"כ לכהנים שהם שם. ובמקום ששמן מצוי שם חכמה מצוי' כמ"ש רז"ל וכמ"ש באשה התקועות תקוע אלפא לשמן. והרוצה להעשיר וכו' כי מבינה העושר כמ"ש (משלי ח כא) להנחיל אוהבי י"ש ואוצרותיהם אמלא י"ש עלמין דעלמא דאתי, ואימא שרי' בצפון גבורה והוא שולחן בצפון מצפון זהב יאתה, והוא בהיכל זכות ששם הטבור נקודה דעלמא דאתי כמ"ש בהיכלות ובדברי רבינו שם באריכות. וריב"ל אמר לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר וכו' כי שמאלא נכלל בימינא ימינך ה' נאדרי בכ"ח והם כ"ח פרקין דב' ידיים, שלכן הכ"ח בימין שכח יד השמאל הוא בימין ושמאל מקבל ממנו, וכן העושר דבינה הוא מחכמה שהוא י"ש הנ"ל שהם מל"ב נתיבות חכמה שהראשון נעלם נתיב לא ידעו עיט, ושם באימא נכלל כל א' מ' הם י"ש, והוא התורה נובלות חכמה שלמעלה שהיא בב' ידיים שהם ב' הלוחות ימינא ושמאלא, והוא מ"ש אורן ימים בימינה בשמאלא עושר וכבוד (אפיקי ים).

36 עי' שר"ע (ח"מ סי' קנה ס"ל): ראובן שחפר בור וירד ומצא שרשי אילן של שמעון בתוך שדהו, קוצץ וחופר והעצים שלו. ואם היה קרוב לאילן שמעון בתוך ט"ז אמה, השרשים של שמעון וקוצצם ונותנם לו. ואם אינו צריך לחפור בור, ויצאו השרשים של שמעון בתוך שדהו, הרי מעמיק ג' טפחים כדי שלא יעכב המחרישה, וכל שורש שמצא בתוך ג' טפחים קוצצו, ואינו חושש שמא ייבש אילן של חבירו, שזה בתוך שלו הוא חופר:

קוצץ וחופר - והטעם, כיון דמותר לסמוך ואין לו חזקה. ואפילו משום יניקת האילן משדה חבירו ליכא, משום תקנת יהושע כשלא יקפידו על כך, ומשו"ה כשחבירו צריך לחפור בור, יכול ליטול עפרו שלא יתן יניקה לאילן חבירו. ולא דמי לבור [סעיף י"ח] דכשסמך בהיתר דהשני צריך להרחיק מטעם דכל מרא ומרא, וגם כאן הרי מיבש האילן בידים בקציצתו. דשם בחפירתו מקלקל כותלי הבור שהן של חבירו במה שחבירו אינו נוטל ממנו כלום, משא"כ הכא, ייבש האילן אינו בא מחמת הקציצה, רק מחמת שאינו מניחו לינק משלו, ותקנת יהושע לא היתה רק שיתן

ביאור: כמלא מרדע - כדי שלא יעכבו מלהלך שם
מחרישתו (סמ"ע).

ובחרוב ושקמה כו' - הטעם, שצילתם מרובה. ובית
השלחין משקה אותו תמיד, ולאחר ההשקאה צריך לזריחת
השמש עליו והצל קשה לו, משו"ה קוצץ כל הענפים אפילו
של שאר האילנות (סמ"ע).

⁴² עי' שר"ע (ח"מ סי' תיז ס"ד): אילן שהוא נוטה לרשות
הרבים קוצץ כדי שיהא הגמל עובר ברוכבו, ומניחים מקום
פנוי משתי שפתות הנהר כרוחב כתפי המלחים שיוורדים
שם ומושכים הספינה, וכל אילן הנמצא ברוחב זה קוצצין
אותו מיד, ואין מתרין בבעליו שהרי מעכב מושכי הספינה:

שיעור קצירה לכל אחד ואחד אלא אפי' מאה שותפין
בקרקע כל שהוא חייבין:

קציר ארצכם. דמשמע דלשנים אמר רחמנא וה"ה מאה
ואם ה' שותף עם גוי פטור מן הפאה אפי' חלקו של
ישראל מיהו אם הגוי אין מקפיד שישראל יחלוק בעודו
במחבר חלקו של ישראל חייב ו"א דבכל גווי חייב חלקו
של ישראל בפאה והוי בהפאה טבל וחולין מעורבין זה בזה
וצריך לעשר עליהן ממקום אחר בין שחלקו בין שלא חלקו
ובסוריא ששם חיוב פאה מדרבנן ק"ל דיש ברירה בדרבנן
ולכן אם חלקו חלקו של ישראל פטור הפאה ממעשר
ופטור דכ"ז כשהן שותפין ביחד בכל השדה אבל אם יש
לכל א' חלק מסוים לבדו חייב ישראל לעולם בחלקו
בפאה. גוי שמכר קמתו לישראל לקצור חייב בפאה וישראל
שמכר קמתו לגוי לקצור פטור מפאה דהעיקר תלוי בשעת
קצירה אבל גוי ששכר ישראל שיקצור לו שדהו פטור
מפאה אך אם ה' אריס שלו י"ל דלהסוברים דבשותפות גוי
חייב חלקו של ישראל אפשר דגם כאן חייב חלקו שהרי יש
לו חלק בה למחצה לשליש ולרביע אבל להפוטרים
שותפות גוי ודאי דפטור אבל החוכר או השוכר שדה מגוי
י"א דחייב:

⁴⁰ עי' רמב"ם (תרומות פ"א הכ"ד): אילן שעומד בחוצה
לארץ ונופו נוטה לארץ, או עומד בארץ ונופו נוטה לחוצה
לארץ הכל הולך אחר העיקר, היו מקצת שרשיו בארץ
ומקצתן חוצה לארץ אפילו היה צחיח סלע מבדיל ביניהן
הרי טבל וחולין מעורבין זה בזה.
דרך אמונה: אילן. וה"ה זרעים:

שעומד בחו"ל. כגון שנטוע סמוך לגבול ושרשיו בחו"ל
ונופו נוטה לא"י אף שכל האילן נוטה לא"י:

ונופו נוטה לארץ. פטור ממעשרות דהולכין אחר העיקר
ואין משגיחין על הנוף כלל ואף שרשיו אילן מתפשטין עד
ט"ז אמה כיון שעיקר האילן ושרשיו כולו בחו"ל אף
שהשרשים מתפשטים בא"י אין זה מחייבו במעשר וכ"ז
מה"ת דמדרבנן כיון שהמירוח ה' בארץ חייב בתרומ"מ כנ"ל
הכ"ב ולפ"ד הגר"א שם מיירי כאן בדבר שאין לו גורן דבזה
לא אזלי אחר הגמ"מ רק אחר הגידול ופטור לגמרי:

או עומד בארץ ונופו נוטה לחו"ל הכל הולך אחר העיקר.
וחייב במעשרות לגמרי מה"ת ומיירי שנתמרח בא"י וקמ"ל
דחייב מה"ת דאי נתמרח בחו"ל פטור כנ"ל הצ"ב ולפ"ד
הגר"א הנ"ל מיירי בדבר שאין לו גורן:

היו מקצת שרשיו כו'. בזה אין נ"מ אם כל הנופות בא"י
או בחו"ל או בשתייהן כיון שהשרשים יונק משתייהם:

אפי' ה' צחיח סלע מבדיל. תחת האדמה בין השרשים
כיון שלמעלה מתחברין אף על גב שחוזרין ומתפרדין לשני
גזעים כיון שכבר נתחברו הרי יונקים זה מזה ויש בהכל
תערובות משניהם ודוקא כשחוזרים ומתחברין למעלה
אחר הפסקת הסלע אבל אם מופרדין עד למעלה אין
יונקים זה מזה:

הרי טבל וחולין מעורבין זה בזה. בכל פרי ופרי וא"א
לעשר מטבל ודאי עליו דהוי מן החיוב על הפטור ולא ממנו
על טבל ודאי אלא צריך לעשר מיני' ובי' לפי חשבון או
לעשר על חציו ממקום אחר לפי חשבון ועי' בבה"ל ו"א
דאפי' האילן כולו בחו"ל רק הוא בתוך ט"ז אמה סמוך
לארץ ולא מפסיק צונמא שנמצא יונק קצת מא"י הרי טבל
וחולין מעורבין זה בזה:

⁴¹ עי' שר"ע (ח"מ סי' קנה סכ"ו): מי שהיה אילן חבירו
נוטה לתוך שדהו, קוצץ כמלא מרדע ע"ג המחרישה ובחרוב
(פי' חרוב אילן של חרובין) ובשקמה (פי' שקמה אילן
שעושה מין תאנים מדבריות), כל הנוטה עד שיהיה שקול
כנגד המצר. וכן אם היה נוטה על בית השלחין של חבירו,
או על בית האילן, קוצץ (אפילו בשאר אילנות) את כל
הנוטה עד שיהיה שקול כנגד המצר: